

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

LXIV. ÉVFOLYAM • 2023 • 3. SZÁM

TARTALOM

TANULMÁNY

BENKE JÓZSEF

Az ókori római jogélet 21. századi tanulságai: a hitelezők megkárosítása elleni jogvédelem egyes nemzetközi aktualitásai 3

FAJTAI KRISZTINA

A hazai házassági vagyoni rendszerek a nők társadalmi nemi szerepének és a házastársak egyenjogúsága elvének tükrében 19

GOSZTONYI GERGELY – LENDVAI GERGELY FERENC

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Nagykamarai ítélete a Sanchez kontra Franciaország ügyben, avagy felelős-e egy politikus a Facebook-falára írt kommentekért 33

SZIJÁRTÓ ISTVÁN

Az alapjogvédelem előtérbe kerülése az európai nyomozási határozat és a kölcsönös elismerés elve kontextusában 52

RECENZÍÓ

GAJDUSCHEK GYÖRGY

Varga Csaba: *Jogállamiság – viták közegében* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó 2022) 71

KISS MÁTYÁS

Kis Kelemen Bence: *Célzott likvidálás a nemzetközi jogban, különös tekintettel a felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására* (Pécs: Publikon Kiadó 2023) 76

PAPP MÓNIKA

Matteo Bonelli – Mariolina Eliantonio – Giulia Gentile (szerk.): *Article 47 of the EU Charter and Effective Judicial Protection*, Volume 1 (Hart Publishing 2022) 83

TIMÁR BALÁZS

Boóc, Ádám: *Some Basic Questions of Hungarian Arbitration Law* (Nagyvárad: Partium 2023) 87

NEKROLÓG

KOI GYULA

Sólyom László (1942–2023) 91

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csák Csilla, Erdő Péter, Fábíán Adrián, Földi András, Görög Márta,
Hamza Gábor, Kiss György, Komáromi László, Korinek László, Lamm Vanda,
Smuk Péter, Sonnevend Pál, Szikora Veronika, Tóth J. Zoltán, Vékás Lajos

SZERKESZTŐSÉG

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Főszerkesztő: Gárdos-Orosz Fruzsina

Felelős szerkesztő: Balogh Lídia

Recenziószerkesztő: Timár Balázs

Szerkesztőségi tagok: Fekete Balázs, Gajdusчек György, Ganczer Mónika,
Hollán Miklós, Horváthy Balázs, Pap András László, Sulyok Gábor, Varju Márton

Honlap: <http://jog.tk.hu/ajt>

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

1453 Budapest Pf. 25.

Telefon: +36 (1) 224-6700 /5100

E-mail: ajttan@tk.hu

A kiadvány az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat támogatásával készült.

A folyóiratot a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) indexeli,
és az MTA Könyvtárának Repozitóriuma (REAL) archiválja.

Előfizethető és példányonként megvásárolható:

HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

E-mail: ajttan@tk.hu

Kiadja a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Olasószerkesztő: Gajdó Ágnes

Tördelés és borítóterv: Pintér József

Nyomdai munkálatok: Séd Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

HU ISSN 0002-564X

BENKE JÓZSEF*

AZ ÓKORI RÓMAI JOGÉLET 21. SZÁZADI TANULSÁGAI: A HITELEZŐK MEGKÁROSÍTÁSA ELLENI JOGVÉDELEM EGYES NEMZETKÖZI AKTUALITÁSAI**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.01>

A tanulmány összehasonlító jogtörténeti tárgyú, amely a „jogélet” szociológiai nézőpontjából tekint rá a szorult helyzetben cselekvő adósok vagyongkimentő aktusainak, illetőleg az efféle, a hitelezőket megkárosító ügyletek jogi ’antidotumainak’ ókori római előzményeire, valamint kortárs problémáira. A szerző korábbi, ez irányú kutatásait továbbfejlesztve és aktualizálva felveti, hogy az ókori római jogélet vizsgálata a jogrend reagálóképessége – és a reakció mibenléte – tekintetében a jövő szolgálatába állítható. Pillanatfelvétel módjára rátekint az USA, Németország, Franciaország és az EU-jog legújabb vonatkozású, tárgyi jogalkalmazási vagy jogalkotási problémáira, és az azokra adandó választ az összehasonlító jogtörténet eszközeivel a római jogi források alapján azonosítható fedezetelvonási gyakorlatra adott ókori jogalkotói reflexiók nyomán kirajzolódó képből ragadja meg – a komparatiztikai elemzés eredményeit három komplementer diagramban is összefoglalva.

1. AZ ÓKORI JOGÉLET VIZSGÁLATÁNAK JOGSZOCIOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

Legal life, vie juridique, Rechtsleben, vita giuridica, vita jurídica, jogélet. A fogalmat a nagy nyugati jogi szaknyelvek ismerik, mégis több, jöllehet csupán árnyalatnyi jelentésbeli eltérés mutatható ki közöttük. Az azonban közösnek látszik a fogalom megközelítésében különösen az 1895-ben Bécsben római jogból habilitált¹ és a jogszociológia atyjaként számontartott Eugen Ehrlich (1862–1922) munkássága²

* DSc, habilitált egyetemi docens, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail: benke.jozsef@ajk.pte.hu.

** A tanulmány a szerző megjelentetett habilitációs értekezése vonatkozó részletének – *Krisis és fedezetelvonás* (Budapest: Menedzser Praxis 2016) 170–177. – továbbfejlesztett és aktualizált változata, amely a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszéke és a Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Szakbizottsága által 2022. november 4-én szervezett, „Jogélet és jogtudomány az antik világban” c. konferencián előadásként is elhangzott.

¹ Erich DÖHRING: *Ehrlich, Eugen*, in *Neue Deutsche Biographie* Nd. IV. (Berlin: Duncker & Humblot 1959) S. 362. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118529331.html#ndbcontent>.

² Eugen EHRlich: „Über Lücken im Rechte” *Juristische Blätter* 1888, 447–630.; Uő: *Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft* (Leipzig: Hirschfeld 1903); Uő: *Grundlegung*

nyomán, hogy a jogi tapasztalat konkrétsága mellett a jogszociológust az „itt és most konkrétsága” mozgatja. Még pontosabban fogalmaz Manfred Rehbinder, aki szerint a jogszociológus számára a jogélet empirikus kutatásának a jogélet immanens törvényeinek „a jelenben” való keresését kell szolgálnia, egészen odáig, hogy „modern jogelméletté” váljon, amely a jogpolitika számára segítséget nyújthat.³ A 'jogélet' kutatója tehát kortárs jelenségeket vizsgál, és kutatása a jövőbe mutat.

Lehetséges-e az *ókori* római jogélet vizsgálatának az „itt és most konkrétságával” a jövőt szolgálnia? A rómaiak jogéletében fogant gondolat a jogi tapasztalatoknak olyan kincsestárát vonultatja fel, amely nemcsak szellemet gyönyörködtető, hanem a posztmodern kor kétes axiológiájának legtipikusabb elvárását is kielégíti: az *hasznos*. Így pedig a kutatási tárgy még összehasonlító joghatékonysági vizsgálatokra is alkalmas.

A római jogi *thesaurus* azonban nemcsak azon keresztül táplálja napjaink jogi gondolkodását, hogy az antikvitás korában felmerült gyakorlati problémát és annak korabeli megoldását komparatív szellemben a napjainkra vetítjük mintegy az *usus transmodernus iuris romani*⁴ égisze alatt (amely megőrző jellegű, így mentes a posztmodernizmus dekonstrukcionalizmusától), hanem az abban a kontextusban is gazdagítja tudásunkat, ahogy a jog mint olyan *a maga korának mindennapi gyakorlatában* érvényre jutott. Ez az ún. *usus antiquus iuris romani*⁵ – amelynek nemzetközi viszonylatban is egyik „nagy mestere” Jakab Éva akadémikus professor⁶ – az ügyleti praxis sporadikus forrásanyagából törekszik a papirologia, epigrafia módszereivel olyan absztrakciók megállapítására, amelyek a normatív jellegű források valódi értelmének megvilágításán keresztül igazolják önmaguk helyességét.⁷

der Soziologie des Rechts (Berlin: Duncker & Humblot 1967) 393 skk; Uő: *Recht und Leben. Gesammelte Schriften zur Rechtstatsachenforschung und zur Freirechtslehre*. Ausgewählt und eingeleitet von Manfred Rehbinder (Berlin: Duncker Humblot 1967) 252 sk.

³ Manfred REHBINDER: *Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich* (Berlin: Duncker & Humblot 1967) 13.

⁴ A fogalomhoz lásd BENKE József: „A római jog „vívmányai” és az *acquis* (communautaire). A római jog »továbbélése« az Európai Bíróság gyakorlatában” in FABÓ Tibor – MÁRTON Mária – NOCHTA Tibor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére* (Pécs: PTE ÁJK 2013) 79–100.; Uő: „A római jog továbbélésének »transzmodern« fejezete: az ún. főtanácsnok indítvány” in CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(L)ex cathedra et praxis. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából* (Budapest: Pázmány Press 2014) 559–583.; Uő: „Das römische Recht in der Praxis der EU-Gerichte: Ein »transmodernes« Weiterleben?” *Collected Papers of Zagreb Law Faculty* 2016/4. 469–496.; Uő: „Rómától »Rómáig«, avagy ókori »ichnofossilák« az Európai Bíróság 21. századi gyakorlatában” *Európai Jog* 2021/4. 16–23.

⁵ A kifejezéshez lásd Wolfgang ERNST – ÉVA JAKAB (szerk.): *Usus Antiquus Juris Romani. Antikes Recht in lebenspraktischer Anwendung* (Berlin et al.: Springer 2005), <https://doi.org/10.1007/3-540-28446-x>.

⁶ Ezzel a tanulmánnyal a szerző a 2022-ben a 65. születésnapját – és ugyanebben az évben az Osztrák Tudományos Akadémián betöltött tagsága 10 éves évfordulóját – ünneplő Jakab Éva professor asszony előtt kíván tisztelegni.

⁷ Ehhez kiterjedt munkásságából legújabbán lásd ÉVA JAKAB: „Kaiserliche Rechtspflege und provinzielle Praxis Überlegungen zu C. 3.42.8.pr-1” in LISA ISOLA (szerk.): *Klauselgestaltungen in römischen Testamenten* (Berlin: Peter Lang 2022) 95–128.; Uő: „Formulae and proceedings before Roman court” *Minima Epigraphica et Papyrologica* 2021/1. 197–212.; Uő: „Parakatatheke und

2. A TÉMA NEMZETKÖZI POZICIONÁLÁSA

1. Thomas Max Safley, pennsylvaniai jogtörténész szerint a kétezres évek elején bekövetkezett „globális pénzügyi és gazdasági válság óta a fizetéseképtelenség intézménye a közvélemény érdeklődésének homlokterébe került. Nemcsak a nemzetközi nagyvállalatok és társaságok körében következtek be rendkívül látványos bukások, hanem a magánszemélyek tömeges csődhelyzetének mérőszámai is az 1930-as évek óta nem tapasztalt mértékre emelkedtek.”⁸

Az Egyesült Államok hitelezővédelmi joga (*US fraudulent transfer law*) meglehetősen összetett, részei a következők: a tagállamoknak a fraudulenz (a hitelezőt szándékosan megkárosító) átruházások elleni, egységesített törvényei (*fraudulent transfer statutes*) – amelyek a Nemzeti Jogegységesítő Bizottság (National Commission Uniform State Laws, NCUSL) 1918-ban elfogadott modellnormája (Uniform Fraudulent Conveyance Act, UFCA) elfogadása nyomán egységesek voltak –, valamint az 1978-ban elfogadott Szövetségi Csődtörvénykönyv (Federal Bankruptcy Code, FBC) fraudulenz átruházásról szóló 544. és 548. cikke. Az FBC-vel való nagyobb egység megteremtése érdekében volt szükséges az UFCA alapján kialakult tagállami törvények harmonizációja, ennek a törekvésnek lett az eredménye az NCUSL 1984. évi modellnormája, az ún. Uniform Fraudulent Transfer Act (UFTA), amely alapján a tagállamok nagy része módosította a törvényeit, de például New York állam az UFCA-szabályozásnál maradt meg 2020-ig (ekktől UVTA, lásd alább).

Az amerikai jogegységesítő testület utóda (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, NCCUSL) 2014-ben az FBC-vel való nagyobb koherencia végett (pl. a fogalom meghatározások egy részét az FBC-ből vezette le) jelentős módosításokat hajtott végre az UFTA szövegén, és megváltoztatta annak elnevezését is: Uniform Voidable Transactions Act (UVTA). Az európai kontinentális gondolkodáshoz hasonló terminológiát alkalmazó UVTA-t 22 tagállam beiktatta (*enacted*) jogrendszerébe, 2022-ben Massachusetts és Dél-Karolina indította el a modellnorma bevezetését (*introduce*).⁹

Josiah M. Daniel austiniai jogtörténész egy 2010-ben megjelent tanulmányában¹⁰ bemutatta, hogy az Egyesült Államokban miféle kockázatokkal jár a pénzügyi nehézsé-

letztwillige Verfügungen: Zum Hintergrund von D. 32,37,5” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung* 138 (2021) 338–378.; Uő: „Instrumentum emptiois: Vendita di vino con anticipazione di prezzo” in Giovanna D. MEROLA – Paola SANTINI (szerk.): *Lawina. Commercio e consumo del vino nel mondo antico. Aspetti giuridici* (Napoli: Jovene 2020) 147–167.; Uő: „Öffentliche Abrechnungen: Cicero in Kilikien” in Andrea JÖRDENS – Uri YIFTACH (szerk.): *Accounts and Bookkeeping in the Ancient World* (Heidelberg: Harrassowitz 2020) 280–294.

⁸ Thomas Max SAFLEY: *The History of Bankruptcy* (London: Routledge 2013) ii: „[...] bankruptcy has become much more prevalent in the public consciousness since the global financial crisis. Not only have there been the spectacular failures of multinational banks and corporations, but also the rate of personal bankruptcy in North-America and Europe has reached levels not seen since the 1930s.”

⁹ Lásd a *Uniform Law Commission* hivatalos honlapján: www.uniformlaws.org.

¹⁰ Josiah M. DANIEL III: „The fraudulent-transfer risk in asset acquisitions and investments with financially distressed parties in the United States” *Law and Financial Markets Review* 2010/1. 32–35., <https://doi.org/10.1080/17521440.2010.11428097>.

gekkel küzdő cégektől való eszközvásárlás, a velük való befektetés vagy más tranzakciók, a jogvédelem eszközeként az UFTA 4(a) cikkére hivatkozott, amelyet a 2014. évi módosítás mélyen érintett:

4(a) cikk: Az adós által végrehajtott átruházás vagy vállalt kötelezettség a hitelezővel szemben megtámadható, függetlenül attól, hogy a hitelező követelése az átruházás vagy a kötelezettség vállalása előtt vagy után keletkezett-e, ha az adós az átruházást vagy a kötelezettség vállalását: (1) az adós bármely hitelezőjének akadályozása, késleltetése vagy becsapása céljából tette, vagy (2) anélkül, hogy az átruházásért vagy a kötelezettségért cserébe ésszerűen egyenértékű értéket kapott volna, és az adós: (i) olyan vállalkozásban vagy ügyletben vett részt vagy készült részt venni, amelyhez képest az adós fennmaradó eszközei az üzlethez vagy ügylethez képest ésszerűtlenül alacsonyak voltak; vagy (ii) olyan adósságot akart vállalni, vagy úgy vélte, vagy ésszerűen úgy kellett volna vélnie, hogy az adós olyan adósságot fog vállalni, amelyet az adós nem tud fizetni az esedékességkor.¹¹

Az UVTA szerkesztőbizottságának titkára, a Columbia professzora és az American Law Institute választott tagja, Kenneth C. Kettering kifejtette, hogy a „fraudulent” jelző „voidable” kifejezésre történt cseréje mögött az az indok állt, hogy a jogi fogalomnak *nem a felek csalárd szándéka* az eleme, hanem *magatartásuk károsító eredménye*: „fraudulent transfer” helyesen „conduct to the prejudice of creditors”. Kettering kifejti, hogy ez az értelmezés egyébként még jobban megfelel a római jogi eredetű „fraus” kifejezés eredeti értelmének, amelyet a középkori angol jogászok „fraud”-ként inkorporáltak a jogi műnyelvbe, majd e fogalmat a latinul már nem tudó későbbi generációk félreértelmezték annak származékaiban.¹²

Hozzátehetjük, a kontinuitás még ennél is sokkal szilárdabb alapon: a megtámadási keresetek hasonlóságán áll. Az 1918. évi UFCA ugyanis bevallotta az I. Erzsébet királynő uralkodása idején, 1571-ben elfogadott törvény, a Fraudulent Conveyances Act (FCA; *13 Eliz. 1 c. 5*) mintáján alapult, amelynek a római *Pauliana actióval* (D. 42,8,1*pr*) való rokonságára már a XVI. század végén utalt John Cowell, a *jus civile* cambridge-i *regius professora*:

Nálunk is [létezik egy kereset] <itt: széljegyben utalás a *13 Eliz. 1 c. 5-re*>, amely az actio Paulianára valamiképp emlékeztet, s amelyet az uralkodó törvénye vezetett

¹¹ „Section 4(a) A transfer made or obligation incurred by a debtor is voidable as to a creditor, whether the creditor’s claim arose before or after the transfer was made or the obligation was incurred, if the debtor made the transfer or incurred the obligation: (1) with actual intent to hinder, delay, or defraud any creditor of the debtor; or (2) without receiving a reasonably equivalent value in exchange for the transfer or obligation, and the debtor: (i) was engaged or was about to engage in a business or a transaction for which the remaining assets of the debtor were unreasonably small in relation to the business or transaction; or (ii) intended to incur, or believed or reasonably should have believed that the debtor would incur, debts beyond the debtor’s ability to pay as they became due.” A szöveget lásd: www.uniformlaws.org.

¹² Lásd: KENNETH C. KETTERING: „The Uniform Voidable Transactions Act; or, the 2014 Amendments to the Uniform Fraudulent Transfer Act” *The Business Lawyer* 2015/Summer, 807–808, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2541949>.

be, mely minden olyan föld- és ingó-elidegenítést hatálytalanná nyilvánított, amelyet az adós hitelezői megkárosítása végett követett el [...].¹³

2. A rómaiak eredményeinek az angolszász komparatív hitelezővédelemhez¹⁴ hasonló elismerése ezenkívül az olyan komplexumokban való gondolkodástól sem idegen, mint az Európai Unió közös és tagállami jogainak interakciója. A néhai madridi professzor, Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok ugyanis az Európai Bíróság előtt folyamatban volt *Seagon v Deko Marty*-ügyben¹⁵ 2008-ban előterjesztett főtanácsnoki indítványában így ír:

[A] fizetésektelenség nem emberi színjáték; azok kétségbeesett magatartása, akik adósságaikat nem tudják rendezni, az emberiség kezdeteire megy vissza. A jog megkísérli felvenni a harcot a pénzzavarban lévő adósok trükkjeivel szemben, habár ezeknek a szabályoknak az alkalmazása során néha ... nehézségek merülnek fel. [...] A római jogászok zsenialitása ... lehetővé tette, hogy az *actio pauliana* mind a mai napig érintetlenül megőrizze főbb jellegzetességeit. A tagállamok jogrendszerei közötti különbségek ellenére közös genetikai kódja van azoknak a megoldásoknak, amelyek válaszul szolgálnak a hitelezők jogaival visszaélve elkövetett vagyoni jogi ügyletekre.¹⁶

3. Természetesen nem idegen a felismerés a pandektajogot élő jogként a XIX. század végéig alkalmazó német jogtudományi gondolkodástól sem, amely a hitelezővédelem területén ugyancsak kihívásokkal küzd – századunk krízisekben gazdag első két évtizede szakirodalmának tanúsága szerint – napjainkban is. Mint láttuk, az Egyesült Államokban a *jogbiztonság* érdekében volt szükséges összehangolni az UFCA alapján kialakult tagállami jogot a Szövetségi Csődtörvénykönyvvel, és ez az igény szülte 1984-ben a UFTA megalkotását. A németországi hitelezővédelmi jog 2017. évi reformjának (*Anfechtungsreform*) indoka, amelyet a hatályba lépte-

¹³ „*Et etiam apud nos, quae actioni Paulianae aliquo modo respondet, a statuto Regni suppeditata [margo: „an. 13. Eliza. c. 5”], quod omnem sive terrarum sive bonorum alienationem irritam reddit, quae a debitore in fraudem creditorum facta est [...]*”. Vö. Daniel R. COQUILLETTE: *The civilian writers of Doctors’ commons. Three Centuries of Juristic Innovation in Comparative, Commercial and International Law* (Berlin: Duncker & Humblot 1988) 79 sk, <https://doi.org/10.3790/978-3-428-46177-6>; újabban Constantin WILLEMS: *Actio Pauliana und fraudulent conveyances. Zur Rezeption kontinentalen Gläubigeranfechtungsrechts in England* (Berlin: Duncker & Humblot 2012) 141 sk, <https://doi.org/10.3790/978-3-428-53800-3>.

¹⁴ Lásd pl. Antoni VAQUER: „From revocation to non-opposability: Modern developments of the Paulian action” in Hector L. MACQUEEN – Antoni VAQUER – Santiago ESPILAU ESPILAU (szerk.): *Regional Private Laws and Codification in Europe* (Cambridge UP 2003), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495007.010>.

¹⁵ A C-339/07. sz. ügyben 2009. február 12-én meghozott ítélet szerint a fizetésektelenségi eljárásról szóló, 2000. május 29-i 1346/2000/EK tanácsi rendelet 3. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azon tagállam bíróságai, amelynek területén a fizetésektelenségi eljárást megindították, joghatósággal rendelkeznek a valamely másik tagállamban létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező alperes ellen benyújtott, fizetésektelenségre alapított megtámadási kereset elbírálására.

¹⁶ Lásd: C-339/07 *Christopher Seagon v Deko Marty Belgium NV*. [ECR 2009 I-00767].

tő törvény elnevezése – a jogbiztonság növelése a fizetésképtelenségi eljárás hatálya alá tartozó és az azon kívüli adósok által megvalósított fedezetelvonás megtámadása körében¹⁷ – világosan kifejez.

A 2017. évi módosító törvény egyazon szöveggel építette bele a hitelezők szándékos megkárosításáról (*Vorsätzliche Benachteiligung*) szóló jogszabályokba [1994. évi Insolvenzordnung (InsO) 133. §; 1994. évi Anfechtungsgesetz (AnfG) 3. §] azt az új (2) és (3) bekezdést, amely a fedezetelvonásnak arról a szándékos esetéről szól, amikor az adós azáltal csökkenti a fedezeti vagyont, hogy a vele szerződő félnek biztosítékot vagy kielégítést nyújt. Ezenkívül a „Bargeschäft” fogalmát a szolgáltatások egyidejű cseréje körében kiegészítette azzal az esettel, amikor az adós munkáltató, és a fedezeti vagyon csökkentése az alkalmazottnak nyújtott díjazás által valósul meg; a szoros időbeli kapcsolat fennáll, ha a munkavégzés és a díjazás folyósítása közötti időszak nem haladja meg a három hónapot [InsO 142. § (2) bek. 2. mondat]. A megtámadhatóság jogkövetkezményét kiterjeszti arra az esetre is, amikor az adós munkavállalójának a díjazást harmadik személy (BGB 267. §) akként nyújtja, hogy az a munkavállaló számára nem volt felismerhető [InsO 142. § (2) bek. 3. mondat].

Anélkül, hogy a módosítások hivatalos indokait részletesen megvizsgálánk, belátható, hogy annak okait a sajátos fedezetelvonási módszerek elleni jogvédelem és az adósfegyelem erősítése körében kell keresnünk, mely törvényhozói célok egyértelműen a forgalom- és a jogbiztonság megszilárdítása irányába mutatnak olyan esetekben, amikor a fedezeti vagyon csökkentése *biztosítéknyújtással, teljesítéssel* vagy a csődvagyonból sajátos kielégítési elsőbbséggel¹⁸ rendelkező munkabér megfizetésével valósult meg.¹⁹ Az új szabályozás szigorát számos német jogi blog²⁰ úgy írják le, hogy a *generálklauzula* „éles kard” a felszámoló kezében a csődvagyon növelésére (a BGH 2021-ben áttörte az eddigi sémát²¹).

4. Érdemes egy pillantást vetni a francia²² helyzetre – különösen a 2016. októberi nagy kötelmi reform után. Az action paulienne a Code civil 1167. cikkéből átkerült a III. könyv kötelmek általános rendszerét szabályozó 4. címének új, a hitelező kereseteit szabályozó 3. fejezetében található 1341-2. cikkébe:

¹⁷ Gesetz von 29. 3. 2017 zur Verbesserung der Rechtssicherheit bei Anfechtungen nach der Insolvenzordnung und dem Anfechtungsgesetz. Lád: BGBl. I 2017, 654.

¹⁸ Lásd: InsO 55. § (3) bek; vö. InsO 123–124. §§.

¹⁹ Bővebben lásd: Michael HUBER: „Rechtsdurchsetzung mittels Gläubigeranfechtung nach dem Anfechtungsgesetz – Teil 1: Grundlagen und Taktik (ohne Vorsatzanfechtung)” *Deutsche Zeitschrift für Wirtschafts- und Insolvenzrecht* 2019/3. 101–111.; – Teil 2: Vorsatzanfechtung nach neuem § 3 AnfG. *Deutsche Zeitschrift für Wirtschafts- und Insolvenzrecht* 2019/11. 501–515., <https://doi.org/10.1515/dwir-2019-0033>. Legújabbán lásd: Andreas KASPER: *Vorsatzanfechtung und vorge richtlicher Sanierungsversuch* (Baden-Baden: Tectum 2021) különösen 107–258., <https://doi.org/10.5771/9783828877245>.

²⁰ Lásd: a „scharfe Schwert des Insolvenzverwalters” kifejezésre adott több tucat Google-találatot, amelyek URL-jét hely hiányában itt nem közlöm.

²¹ BGH, 06.05.2021 – IX ZR 72/20; lásd a BGH honlapján.

²² A régi jogra lásd: Johan A. ANKUM: „Quelques aspects de l’action paulienne dans l’ancien droit français” *Revue du Nord* 1963/177. 114–115.

Le créancier peut aussi agir en son nom personnel pour faire déclarer inopposables à son égard les actes faits par son débiteur en fraude de ses droits, à charge d'établir, s'il s'agit d'un acte à titre onéreux, que le tiers cocontractant avait connaissance de la fraude.

A hitelező a saját nevében is indíthat keresetet abból a célból, hogy a jogait kijátszva az adós által létrehozott jogügyleteket vele szemben hatálytalannak nyilvánítsák, feltéve, hogy visszerthes ügylet esetén bizonyítja, hogy a vele szerződő tudott a visszaélésről.

A Sorbonne-on működő Jean Domat Intézet (Institut d'études judiciaires) igazgatóhelyettese, Clément François álláspontja²³ szerint a módosítás hasznos pontosításokat tartalmaz ugyan, és rögzít egyes, az ítélkezési gyakorlat által korábban kialakított megoldásokat, a szöveg mindazonáltal hiányos maradt, ezért annak kiegészítéséhez a korábbi ítélkezési gyakorlatra kell hivatkozni. E körben egy érdekes esetre²⁴ hívja fel a figyelmet, amelynek lényege az volt, hogy az adós a vagyona értékét *nem* a fedezeti vagyonelem *átruházása* útján csökkentette, hanem oly módon, hogy az adós a tulajdonosi jogai gyakorlása útján a hitelező joggyakorlásának terjedelmét kiüresítette. A keresetet ugyanis a jelzálogjogosult indította az adós által a jelzáloggal terhelt ingatlanára kötött 12 éves, „szokatlanul hosszú futamidejű” bérleti szerződés hatálytalanná nyilvánítása iránt. A Semmitőszék 1995-ben kimondta: a bérleti szerződést a felek – a bérbeadó adós az apa, a bérlő pedig a fia és a menyé – annak tudatában kötötték meg, hogy az adós fizetéseképtelen; a szerződéssel a felek a zálogtárgy értékét „illuzórikussá” tették, ezért a Semmitőszék a Rennes-i Fellebbviteli Bíróság keresetét teljesítő, helyes ítélete ellen benyújtott perorvoslatot elutasította.²⁵

5. Hazánkban a jogalkalmazási nehézségeket a „devizahitelek” körében kialakult tömeges likviditási krízis során kipróbált, újnak látszó fortélyok tették ismét

²³ Clément FRANÇOIS: Présentation des articles 1341 à 1341-3 du nouveau chapitre III « Les actions ouvertes au créancier ». *La réforme du droit des contrats présentée par l'IEJ de Paris 1*, <https://iej.univ-paris1.fr/openaccess/reforme-contrats/titre4/chap3-actions-creancier/>.

²⁴ Cass. civ. 1re, 18 juill. 1995, n° 93-13.681. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007033872/>.

²⁵ Cass. civ. 1re, 18 juill. 1995, n° 93-13.681: „Mais attendu que le créancier investi de droits particuliers sur certains biens de son débiteur peut, hors le cas d'insolvabilité du débiteur, faire révoquer les actes frauduleux faits par celui-ci sur ces mêmes biens, dès lors que par cet acte, *ce débiteur a réduit la valeur de ces biens de manière à rendre impossible ou inefficace l'exercice des droits des créanciers ; qu'en l'espèce, la cour d'appel a relevé souverainement que les époux Joseph X... avaient donné à bail pour une durée de 12 années inhabituellement longue les biens hypothéqués qui s'en étaient trouvés diminués considérablement de valeur au point de rendre la sûreté illusoire ; que ce bail avait été conclu alors que M. et Mme Joseph X étaient sur le point d'être poursuivis par la Caisse [=Caisse régionale de Crédit agricole mutuel d'Ille-et-Vilaine, a jelzálogjogosult hitelező; BJ] et que le risque de l'opération litigieuse avait été accepté par tous les participants en connaissance de cause ; qu'elle a, ainsi, caractérisé la fraude de la part tant des bailleurs que des preneurs et justifié légalement, sur ce point, sa décision ; que le moyen n'est donc fondé en aucune de ses branches” (kiem. B. J.). Lásd: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007033872/>.*

jól érzékelhetővé. *Ismét*, hiszen a végrehajtási kényszeraktussal (ma: rosszhiszemű beszámítasos vétel²⁶) történő fedezetelvonásról Szladits Károly már az 1930-as években kifejtette:

[a] joggal még akkor sem szabad visszaélni, ha a jog a hatóság elismerésén alapul. Ha pl. valaki fenn nem álló követelésének elismerésére jogellenes eszközökkel (pl. csalással) szerzett bírói ítéletet, az ilyen ítélet foganatosítása is jogellenes és kártérítésre kötelez (visszaélés az ítélet jogerejével). A joggal való visszaélés egyenesen tiltott cselekmény, [...] amely a visszaélőt kártérítésre kötelezi (PHT. 743. EH.).²⁷

A megoldást tehát Szladits – csakúgy, mint pontosan nyolcvan évvel később, a Pécsi Ítéltábla 2013. évi kollégiumi ülésén Kemenes István²⁸ – nem abban látta, hogy a valójában nem létező jogügylet alapján létrehozott végrehajtható okirat vagy kiemelt végrehajtható határozat végrehajtása folytán bekövetkezett jogváltozást a bíróság *praeter legem* – vagy az *actio Pauliana*, vagy a törlési *per* fogalmának nyilvánvalóan túlzott kiterjesztése útján – megszüntesse, hanem abban, hogy az érdeksértett hitelező kártérítési pert indíthat, amelyben a hamis végrehajtást eszközölő feleknek kell bizonyítaniuk, hogy magatartásuk nem volt felróható. A kollégium ezzel a kézenfekvő és egyszerű megoldással szemben elfogadta a Döme Attila által készített – szubtilis és szofisztikált – tervezetet, és azt a 2/2013. (V. 31.) PK ajánlás formájában közzé is tette. Eszerint:

Szinlelt szerződésen alapuló valótlán követelés érvényesítésére irányuló végrehajtási eljárásban történt tulajdonszerzés fedezetelvonó hatása esetén sem alkalmazhatók a Polgári Törvénykönyv fedezetelvonásra vonatkozó kötelmi jellegű szabályai, viszont ilyen esetben a jogcselekményi láncolat fedezetelvonó célzata és eredménye a tény-

²⁶ Lásd pl.: József BENKE: „Executio fraudulosa« Revisited” *Jahrbuch für Ostrecht* 57/2 (2016) 297–314.; Uő: „The Remembrance of »Praetor Paulus« in Mid-Tudor England” *Journal on European History of Law* 2016/1. 79–85.; Uő: „What Would »Praetor Paulus« Do in »Post-Lehman« World?” *Journal on European History of Law* 2015/2. 122–138.; Uő: „General clause« towards »gesta in fraudem creditorum« during the economic crisis of late republican Rome” in FÖLDI András – SÁNDOR István – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Ad geographiam historico-irudicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza* (Budapest: Eötvös 2015) 37–49.; Uő: *Krízis és fedezetelvonás* (Budapest: Menedzser Praxis 2016); Uő: „A fedezetelvonó magatartások, trükkök és az új Polgári Törvénykönyv. Joggazdaságtani fókuszpontú elemzés” *Annales Hongroises du Droit Commercial* 2014/2015. 211–235.; Uő – DÖME Attila: „»Gyógyíthatatlan fedezetelvonás 2.0«: Remények és aggályok. Avagy: hol találkozik a »valódi actio Pauliana« és a Ptk. 120. §-a?” *Magyar Jog* 2013/3. 148–156.; Uő: „A valódi actio Pauliana »apoteózis«. Ókori római és kortárs válaszok a nem jogügyleti úton megvalósított fedezetelvonásra, avagy jegyzetek a Legfelsőbb Bíróság 1/2011. (VI. 15.) sz. PK véleményéhez” in FUGLINSZKY Ádám – KLÁRA Annamária (szerk.): *Európai jogi kultúra. Megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában* (Budapest: ELTE Eötvös 2012) 181–198.; Uő: „»Gyógyíthatatlan« fedezetelvonás? Jegyzetek a Győri Ítéltábla tavasszal közzétett eseti döntésének margójára” *Magyar Jog* 2012/1. 36–45.

²⁷ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata*. I. kötet, 4., átdolg. kiadás (Budapest: Grill 1933) 172.

²⁸ A kollégiumi ülés előadójaként és jegyzőkönyvvezetőjeként jól emlékszem, hogy Kemenes vetette fel a deliktuális kártérítést mint egyetlen szóba jöhető szankciót.

beli alapja lehet a Ptk. 120. § (1) bekezdésének és az Inyvtv. 62. § (1) bekezdésének aa) pontján alapuló törlési keresetnek, mert a fedezeti vagyont megszerző személy tulajdonszerzéssel kapcsolatos rosszhiszeműségét igazolja.

6. Mindezek alapján látható, hogy a jogalkotó – legyen az angolszász, német, francia vagy magyar – a nagy tényállási tömeget felölelő *generálklauzula* megalkotását találta a leghatékonyabb jogvédelmi eszköznek az adósok hitelezőik megkárosítását célzó machinációival szemben, de még ez az általános norma is a felsőbbíróságok kiterjesztő értelmezésére szorult a nem véletlenül felmerült határesetek eldöntésekor. A fenti áttekintés képezi azt a *jelentős aktualitást* mutató *összehasonlítási alapot*, amely által az ókori római jogéletben kialakult, a Digesta 42,8 címében fellelhető, gazdag kazuisztika által igazolt, körmönfont és agyafúrt fedezetelvonási gyakorlat és az azzal szemben kialakított jogvédelem színvonala helyes értékelést nyerhet.

3. A D. 42,8 TITULUS KAZUISZTIKÁJA ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGHATÉKONYSÁGI ÉRTÉKELÉSE

1. A krízisekkel, vagyis a változásokkal és a válságokkal küszködő társadalmakban gyakran merül fel, hogy az adósok menekülni törekcszenek hitelezőik elől, és gazdasági vagy a szó szoros értelmében vett túlélésük biztosítása végett a legkülönbélebb cseleket ötlük ki vagyonuk kimentésére. Bizonyos tömegű tényállási előfordulást követően a jogalkotó megoldandó problémaként érzékeli a helyzetet, és arra valamilyen választ ad, amely vagy sikeres jogvédelmet garantál, vagy elbukik az adósok körében szabadon „liszenszelt” trükkökkel szemben.

A szorult helyzetbe jutott adósok leleményességét a köztársaságkori ediktumot alkotó prétor sem becsülhette alá, s ezért választotta a *generálklauzula* jellegű szabályozási technikát (*edictum Paulianum*). A jog hatékonyságának azonban nem csak a szubszumálható tényállások köre, hanem egyes eljárási szabályok (pl. a felpere-si perbeli legitimáció kérdése és a bizonyítandó tények köre), valamint a jogkövetkezmény eredményes alkalmazhatósága a fokmérője. E tanulmány csupán az első témát, azaz a többi hatékonysági mutatóhoz képest előkérdésnek tekinthető problémakört, a tárgyi hatály kérdését tárgyalja.

2. Ulpianus ediktum-kommentárja 66. könyvéből a Digesta 42,8 titulusának nyitó szakaszába (1, *pr.*) felvett vett töredéke szerint:

Ait praetor: „Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curator bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. Idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo”.

A prétor kimondja: „Ha szándékos megkárosítás végett bármit cselekedtek olyannal, akinek erről a szándékról tudomása van, akkor a csödvagyon gondnoka, vagy bárki részére, akinek a vagyonnal szemben keresettel megerősített követelése van, abban

az évben megindítható keresetet adok, amelyben e követelése érvényesíthető; ugyan-
 ezt biztosítom azzal szemben is, aki a szándékos megkárosításban közreműködött”.

A generálklauzulában általános állítmány (*fraudationis causa gerere*), és mindkét oldalon széles alanyi kör – felperesként a csődgondnok mellett a hitelezők, alperesi oldalon az adós és a közreműködők – jelenik meg. Az interpolációkutatás a *fraudationis causa gerere* szövegrész klasszikus eredetét nem vonta kétségbe (vö. pl. Lenel,²⁹ Beseler³⁰). Az ókori római „jogalkotó” (*praetor*) célja az lehetett, hogy a megelőző jogi környezet által nyújtott lefedett tényállási kört minél jobban kitágítsa. Ennek oka pedig minden bizonnyal abban rejlett, hogy a reá épült, a Digestában megőrzött, két évszázaddal későbbi kazuisztikának az edictum kiadásakor is már megvoltak azok az analóg esetei, amelyekkel szemben a korábbi eljárási eszközök nem nyújtottak a hitelezőknek kellő védelmet.

Ulpianus (D. 42,8,1,2) szerint az ediktum szavai „általánosak, és teljesen magukba foglalnak bármilyen károsító cselekedetet vagy elidegenítést, vagy bármiféle ilyen megállapodást” (*haec verba generalia sunt et continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem vel quemcumque contractum*). A „fedezetelvonó magatartás” (*gesta fraudationis causa*) kifejezés tehát a praetorra vezethető vissza, s azt Ulpianus – a vizsgált Digesta-titulus vitathatatlanul legnagyobb tekintélye – három fogalommal írta le: *factum, alienatio, contractus*. Ezekre az alapvető terminusokra épült aztán fel a Digesta-cím sokszínű esetjoga, amelyet Ulpianuson kívül több jogtudósi generációból legalább egytucat *jurisconsultus* is gazdagított: Iulianus, Paulus, Gaius, Papinianus, Marcellus, Venuleius Saturninus, Callistratus és Scaevola, ők pedig többhelyütt hivatkoznak Proculus, Labeo, Sabinus és Cassius álláspontjaira.

A hovatovább kétezer éves, alább összefoglalandó római kazuisztika alapján eljuthatunk arra a felismerésre, hogy *minden vagyonsökkenést előidézni képes jogi tény* megvalósíthatja a hitelező szándékos megkárosításának tényállását, ha arra a jogalkotó szándéka kiterjedt. A D. 42,8 cím alábbi esettana nem csupán elméleti jelentőségű, az egyes forráshelyek tényállásai ugyanis nem hipotetikusak, hiszen azok a jurista élő jogvitákban adott szakvéleményeiben jelentek meg. A titulusba felvett egyes tényállások alábbi osztályozása a pandektisztika ügyleti tanának klasszifikációira vezethető vissza.

3. Az ediktum egyfelől *érvényesült (A) a jogi aktusok körében (1) magánjogi* aktussal, így: *(a) aktívum elengedésével* megvalósított fedezetelvonásokra, pl. önálló dolog vagy jog bármiféle jogcímen,³¹ ingyenesen³² vagy visszterhesen, érték-

²⁹ Otto LENEL: *Die Anfechtung von Rechtshandlungen des Schuldners im klassischen römischen Recht* (Leipzig: Hirschfeld 1903) 5., 6., 9–10.

³⁰ Gerhard BESELER: „Romanistische Studien” *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 10 (1930) 161–240., 199 sk., <https://doi.org/10.1163/157181929x00061>.

³¹ Sokhelyütt, pl. Ulp. D. 42,8,1,1: *quaecumque in fraudem eorum [sc. creditorum] alienata sunt*.

³² Lásd: Ulp. D. 42,8,6,11. Vö. Emilio ALBERTARIO: „L'uso classico e l'uso giustiniano di »extorquerre«” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung* 32 (1911) 307–324., 317 sk., <https://doi.org/10.7767/zrgra.1911.32.1.307>.

aránytalanság mellett³³ történő átruházása, adásvétel,³⁴ életjáradék;³⁵ követelés elengedése,³⁶ zálogjogról vagy kezességről való lemondás,³⁷ beszámítás, rabszolgafelszabadítás útján,³⁸ illetve számos más módon;³⁹ továbbá (*b*) *passzivum elválalásával* így tartozásátvállalással⁴⁰ vagy a főadós helyetti járulékos adósi (zálogkötelezett, kezesi) teljesítéssel⁴¹ (vö. fent InsO 133. § és AnfG 3. §!), tartozatlan fizetéssel,⁴² hozomány-,⁴³ illetve hitbizomány-rendeléssel⁴⁴ vagy bármilyen pénzfizetéssel⁴⁵ elért fedezeti vagyonsorbitás esetében is.

A magánjogi aktusokon túl kiterjedt az edictum hatálya (2) a *közjogi* aktussal megvalósított *fraus creditorum* tényállásokra, így a peres eljárás útján megvalósított fedezetelvonásra, mely kivitelezhető volt például szándékos pervesztéssel, színleges perindítással,⁴⁶ az alperesi oldalról eljárási és anyagi kifogás felhívásának szándékos elmulasztásával, a felperesi oldalról pedig az alperes részére kifogás engedésével.⁴⁷

Megvalósítható volt a fedezetelvonás a jogi aktusokon túl (*B*) *reálaktussal* is, így például annak tudatos tűrésével, hogy valaki a csődvagyonba tartozó dolgot elbirtookolja,⁴⁸ vagy a peres követelést elévülni hagyja⁴⁹ (vitatott⁵⁰), vagy oly módon, hogy a perrel érvényesíthető követelés érvényesítését elmulasztja,⁵¹ illetve akképpen is, hogy haszonélvezeti, illetve szolgalmi joga gyakorlásával, az annak megszűnését eredményező módon az adós önként felhagy,⁵² vagy a saját dolgát tulajdonfeladási szándékkal elhagyja (*derelictio*⁵³).

³³ Vö. Paul. D. 42,8,7 és Venuleius D. 42,8,8.

³⁴ Ulp. D. 42,8,6,11.

³⁵ Ulp. D. 42,8,10,15.

³⁶ Ulp. D. 42,8,1,2: *acceptilatione vel pacto aliquem liberavit*.

³⁷ Ulp. D. 42,8,2: *si pignora liberet*; vö. Ulp. D. 42,8,13.

³⁸ Ulp. D. 42,8,6,5: *quemadmodum si eum [sc. servum] in fraudem manumisisset*. Ehhez lásd: Fritz SCHULZ: „Die fraudatorische Freilassung im klassischen und justinianischen römischen Recht” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung* 48 (1928) 197–284, <https://doi.org/10.7767/zrga.1928.48.1.197>.

³⁹ Lásd: D. 42,8,15-23. [Scaevola, Iulianus, Papinianus, Paulus, Callistratus].

⁴⁰ Ulp. D. 42,8,2: *quem alium in fraudem creditorum praeponat*.

⁴¹ Ulp. D. 42,8,3 *pr.*: *sive se obligavit fraudandorum creditorum causa*.

⁴² Ulp. D. 42,8,3 *pr.*: a „*se obligavit*” fordulata más értelmezésben.

⁴³ Ulp. D. 42,8,14.

⁴⁴ Fritz SCHWARZ: „Die Funktion des Irrtums bei Erfüllung gänzlich oder teilweise nicht geschuldeter Fideikommiss” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung* 68 (1951) 307–312, <https://doi.org/10.7767/zrga.1951.68.1.266>.

⁴⁵ Ulp. D. 42,8,3 *pr.*: *sive numeravit pecuniam*.

⁴⁶ Ulp. D. 42,8,3 *pr.*-2.

⁴⁷ Ulp. D. 42,8,3 *pr.*: *ei praebuilt exceptionem*.

⁴⁸ Vö. BENEDEK Ferenc: *Római magánjog. Dogai és kötelmi jog* (Pécs: PTE ÁJK 21995) 214.

⁴⁹ Ulp. D. 42,8,3,1: *vel litem mori patiatur*.

⁵⁰ Ez esetben a „*pati litem mori*” kifejezésnek mind a klasszikus eredete, mind a vagyonsökkentő jellege vitatott. Lásd: SIRO SOLAZZI: *La revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano, Studi e documenti di storia e diritto*. [= *Studi e documenti di storia e diritto* XXIII] Roma, Tipografia poliglotta, 1902. 20–22.

⁵¹ Ulp. D. 42,8,3,1: *vel a debitore non petit, ut tempore liberetur. ... si forte data opera ad iudicium non adfuit*.

⁵² Ulp. D. 42,8,3,1: *usum fructum vel servitutem amittit*; eod. D. 42,8,4: *si non utatur servitutibus*.

⁵³ Gai. D. 42,8,5: *rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat*.

Másfelől azonban *nem terjedt ki* az edictum hatálya arra az esetre, ha az adós *elmulasztotta gyarapítani* a vagyont:⁵⁴ visszautasította a hagyatékot⁵⁵ vagy a hagyományt,⁵⁶ ezzel ugyanis a meglévő vagyon ugyan nem növekedett, de nem is csorbult,⁵⁷ így a *fraudatio* tényállási eleme (vö. „fraus”, Krüger/Kaser⁵⁸) nem valósult meg (mindezeket lásd az 1. sz. ábrán).

A 2. sz. ábra az 1. sz. ábrán bemutatott római kazuisztika alapul vételével mutatja meg a vonatkozó magyar szabályozás tárgyi és személyi hatályát. Az *edictum Paulianum* által lefedett tényállási kört a kortárs jogrendszerek csak több jogág által képesek szabályozni. A sötétebb színnel satírozott rubrikák az 1959. évi Ptk. 203. §-a⁵⁹ és 199. §-a,⁶⁰ illetve a hatályos Ptk. 6:120. §-a⁶¹ és 6:2. § (2) bekezdése⁶² által, valamint a Legfelsőbb Bíróság 1/2011. (VI. 15.) PK véleménye⁶³ és a

⁵⁴ Ulp. D. 42,8,6 pr.: *non [sc. pertinet] ad eos, qui id agunt, ne locupletentur.*

⁵⁵ Ulp. D. 42,8,6,2: *qui repudiavit hereditatem vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat.*

⁵⁶ Ulp. D. 42,8,6,4: *si legatum repudiavit, cessare edictum.*

⁵⁷ Ulp. D. 42,8,6,2: *noluit enim adquirere, non suum proprium patrimonium deminuit.*

⁵⁸ Hugo KRÜGER – Max KASER: „Fraus” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Romanistische Abteilung* 63 (1943) 117–174., különösen 149–154.

⁵⁹ Rptk. 203. §: (1) Az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alpját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában hatálytalan, ha a másik fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott. (2) Ha valaki hozzátartozójával vagy olyan jogi személlyel, amellyel való viszonyában többségi befolyás áll fenn, továbbá, ha a jogi személy a tagjával vagy vezető tisztségviselőjével, illetve annak hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a rosszhiszeműséget, illetve az ingyenességet vélelmezni kell. Ugyancsak vélelmezni kell a rosszhiszeműséget, illetve az ingyenességet azonos természetes vagy jogi személy befolyása alatt működő jogi személyek egymás közötti szerződéskötése esetén, akkor is, ha közvetlen vagy közvetett többségi befolyás nem áll fenn. (3) Az a fél, aki a szerződésből származó ingyenes előnytől fel nem róható módon elesett, a harmadik személy irányában nem felel.

⁶⁰ Rptk. 199. §: Egyoldalú nyilatkozatból csak a jogszabályban megállapított esetekben keletkezik jogosultság a szolgáltatás követelésére; az egyoldalú nyilatkozatokra – ha a törvény kivételt nem tesz – a szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

⁶¹ Ptk. 6:120. §: (1) Az a szerződés, amellyel harmadik személy igényének kielégítési alpját részben vagy egészben elvonták, e harmadik személy irányában hatálytalan, ha a szerző fél rosszhiszemű volt, vagy rá nézve a szerződésből ingyenes előny származott. (2) Ha valaki a fedezetelvonó szerződést hozzátartozójával vagy olyan jogi személlyel köti, amelyben többségi befolyással rendelkezik, továbbá, ha jogi személy a tagjával vagy vezető tisztségviselőjével, vagy annak hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a rosszhiszeműséget és az ingyenességet vélelmezni kell. Ugyancsak vélelmezni kell a rosszhiszeműséget és az ingyenességet azonos természetes vagy jogi személy befolyása alatt működő jogi személyek egymás közötti szerződéskötése esetén, akkor is, ha közvetlen vagy közvetett többségi befolyás nem áll fenn. (3) A harmadik személy kérelmére a szerző fél a megszerzett vagyontárgyból való kielégítést és a vagyontárgyra vezetett végrehajtást túrni köteles. (4) Ha a szerző fél a fedezetelvonó szerződéssel megszerzett vagyontárgyat rosszhiszeműen átruházta vagy attól rosszhiszeműen elesett, a harmadik személlyel szemben a megszerzett vagyontárgy értékéig helytállni köteles. (5) A fedezetelvonó szerződés szabályait kell alkalmazni akkor is, ha az előny nem a szerződési jognyilatkozatot tevő személynél jelentkezik.

⁶² Ptk. 6:2. § (2) bek.: Egyoldalú jognyilatkozatból jogszabályban meghatározott esetekben keletkezik kötelelem. Ezekre a kötelmekre a kötelmek közös és a szerződés általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.

⁶³ Lásd az 1/2011 PK véleményből csak a szubszumálható tényállások körébe eső pontokat: 1. A Ptk. 203. § (1) bekezdésének törvényi rendelkezése a fedezetelvonás szerződési formáját említi, azonban egyoldalú jogügylet alapján is bekövetkezhet olyan fedezetelvonás, amely az ügylet relatív hatály-

Pécsi Ítéltábla 2/2013. (V. 31.) PK ajánlása⁶⁴ útján lefedett tényállásokat jelzik. Az 1/2011. PKv halványabb rubrikái azt emelik ki, hogy a PKv által lefedni szándékozott fedezetelvonó ügyleteket maga a Ptk. is lefedné (egyoldalú jogügylet, követelés, forgalomképes vagyoni jog), itt tehát felesleges volt a PK vélemény megalkotása. Más-más tónusú rubrika mutatja a csak a Csődtv., illetve csak a Btk. hatálya alá tartozó tényállásokat.

A 3. sz. ábra az *edictum Paulianum* és az új magyar Ptk. hatékonysági összehasonlítását mutatja be a lefedett fedezetelvonási tényállások alapján (a személyi hatály és a szankció eltérése miatt a Csődtv. és a Btk. kimarad az összevetésből).

4. EPILÓGUS

A krétai dór polisz, Gortyn 1857-ben megtalált (Georges Perrot és Louis Thénon) és 1884-ben teljes egészében feltárt (Federico Halbherr és Ernst Fabricius), a római XII táblás törvénnyel nagyjából egykorú és ugyancsak XII kolumnából álló „törvénytábla” egy, a család női tagjának való ajándékozás korlátozása körében fogant töredéke (X, 20–25) a hitelezővédelem olyan magas absztrakciós fokú normáját adja, amely kora és származási helye alapján nem egyszerűen rendkívüli, hanem már-már hihetetlen:

Αἰ δέ τις ὀπελὼν ἄργυρον ἔσταμένους ἔμολιομένας δίκας δοίει, αἰ μὲ εἶτὲ τὰ λοιπὰ ἄκσια τᾶς ἄτας, μεδὲν ἐς κρέος ἔμειν τὴν δόσιν.

De amennyiben valaki pénzzel tartozik, vagy pert vesztett, vagy perben áll, bármit elajándékoz, az ajándékozást meg nem történtnek kell tekinteni, ha a megmaradó vagyon nem éri el a terhet.

Intőek tehát a Prédikátor könyvének híres versei (Préd. 1,9–10) a jogtörténész számára is: „Ami volt, az lesz újra, és ami történt, az történik megint: semmi sem új a nap alatt. Ha azt mondják valamire: »Lám, ez új«, az is rég megvolt [...]”⁶⁵

* * *

talanságának a megállapításához vezethet. 2. A harmadik személy (a továbbiakban: jogosult) kielégítési alapjának elvonása jellemzően a kötelezett vagyonába tartozó dolog tulajdonjogának átruházásával valósul meg, de megvalósulhat a kötelezettet illető követelés, illetve forgalomképes vagyoni értékű jog átruházásával is. Ugyanígy megállapítható az ügylet (a továbbiakban: szerződés) fedezetelvonó jellege, ha a kötelezett tulajdonában álló vagyontárgyat a fedezetelvonás szándékával megterhelik. 5. [...] Az ellenérték fejében szerző fél esetében a szerződés fedezetelvonó jellege megállapítható, ha a szerző fél rosszhiszemű volt. Rosszhiszemű a szerző fél általában akkor, ha a szerződéskötéskor tudott, vagy tudnia kellett a kötelezettet terhelő követelésről és arról, hogy a szerződéssel a jogosult kielégítési alapját elvonják, vagyis a szerződés teljesítése következtében a követelés behajthatatlanná válik.

⁶⁴ A Pécsi Ítéltábla 1/2019. (VI. 5.) PK véleményének I. pontja szerint az ajánlás a megváltozott jogszabályi környezetben is megfelelően irányadó. Szövegét lásd fent (2. fejezet 5. alpont).

⁶⁵ A Szent István Társulat által kiadott Biblia-fordítás (Budapest 2013).

MELLÉKLETEK

1. sz. ábra (készítette: a szerző)

A FEDEZETELVONÓ TÉNYEK							
MAGÁNJOG-ELMÉLETI OSZTÁLYOZÁSA				ÓKORI RÓMAI KAZUISZTIKÁJA			
AZ EDICT. PAUL.	HATÁLYA ALÁ TARTOZÓ	jogi aktus	magán- jogi aktus	aktívum elengedése	vagyontárgy elidegenítése	visszterhesen – érték- aránytalansággal	adásvétellel járadékkal
					ingyenesen		
					acceptilatio		
					követelés elengedése		
					járulékos kötelmi biztosítékokról lemondás		
			beszámítás				
			rabszolgafelszabadítás				
			tartozásátvállalás				
			a főadós helyetti járulékos adósi lekötkezés, teljesítés				
			3. személy alaptalan gazdagodása előidézésével				
	hozományrendelés						
	hitbizomány rendelése						
	bármely fedezetelvonó pénzfizetés megalapozása						
	színleges perindítás						
	fedezetelvonó végrehajtás						
szándékos peresztés							
az alperes részére kifogás engedése							
		közjogi aktus			derelictio		
		tevéleges			elbirtoklás türése		
	reál- aktus	mulasztásos			követelés elévülni hagyása		
				követelés érvényesítésének elmulasztása			
				perbeli mulasztás			
				szolgalmak gyakorlásával való felhagyás			
	HATÁLYA ALÓL KIVETT	vagyon- növelés kiha- gyása	puszta nemtevéssel		megszerezhető vagyoni előny elsajátításának kihagyása nemtevéis útján		
jognyilatkozat megtételével vagy elmulasztásával				lemondás törvényes öröklésről			
				visszautasítása végintézkedési öröklésnek			
					hagyomány visszautasítása		

2. sz. ábra (készítette: a szerző)

A FEDEZETELVONÓ MAGATARTÁSOK NÖMENKLATÚRÁJA		JOG-SZABÁLY	AZ ADÓS JOGÁLLÁSA	JOG-HATÁS
FEDEZET-ELVONÓ EGY- ÉS KÉT-OLDALÚ JOG-ÜGYLETEK	mely által 3. személy igénye kielégítési alapját részben vagy egészben elvonják – egyoldalú jogügylet – követelés, ill. – forgalomképes vagyoni jog átruház. (szabadalom, védjegy, szerzői / praxisjog, üzletrész)	Ptk.-k	természetes & jogi személyek	RELATÍV HATÁLYTALANSÁG
	az adós vagyonszökkenést eredményező jogügylete, ha az adós szándéka a hitelező kijátszására irányult, és erről a másik félnek tudnia kellett	Ptk.-k & 1/2011. PKv		
	az adós vagyonából történő ingyenes elidegenítés	Csódtv. 40. § (1) bek.	felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezetek	MEGTÁMADHATÓSÁG
	az adós vagyont terhelő ingyenes kötelezettségvállalás			
	harmadik személy javára feltűnően aránytalan értékkülönbözettel megkötött visszterhes jogügylet			
	hitelező előnyben részesítése			
	fennálló szerződésnek a hitelező javára történő módosítása			
	biztosítékkal nem rendelkező hitelező számára biztosíték nyújtása			
	biztosítéki célú tul.-, jog-, köv.-átruházása / bizt. célú vételi jog gyakorlása, mely alapján a jogosult a szerzett joggal oly módon élt, hogy az adóssal szemben fennálló elszámolási köt.-ét nem megfelelően teljesítette / a biztosított köv.-t meghaladó fedezetet nem adta ki			
	fedezetelvonó végrehajtás			
a gazd. szerv. vagyonának tényleges/szinleges csökkentése, ezzel a hit. kiel.-ének telj./részl. meghűsítése: – vagyon/vagyonrész * elrejtésével, * eltitkolásával, * megrongálásával, * megsemmisítésével, * használhatatlanná tételével, – szinlelt ügylet kötésével, – kétes köv. elismerésével, – az ésszerű gazdálkodás köv.-ével ellentétes, más módon – hitelező Csódtv. szerinti kielégítési sorrend megsértésével való előnyben részesítése	Btk. 404. §	a Csódtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet fizetési képzetelenséggel fenyegető helyzete esetén	BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGEN ALAPULÓ POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG	
írásb. szerz. alapján fennálló köv. fedezetül szolg. vagyon telj./részl. elvonása, és a ki-egyenl. telj./részl. meghűsítése				Btk. 405. §

3. sz. ábra (készítette: a szerző)

ÖSSZEFOGLALÓ OSZTÁLYOZÁS		AZ EDICTUM PAULIANUM KAZUISZTIKÁJA	
<p>A LEFEDETT TÉNYÁLLÁSOK KÖRE</p> <p>AZ ED. PAUL. ÁLTAL ld. egyaránt a fehér és az árnyékolt rovatokban</p> <p>ÉS</p> <p>A PTK. ÁLTAL ld. csak az árnyékolt rovatokban</p>	<p>FEDEZETELVONÓ JOGÜGYLETEK</p>	<p><i>magán-jogi aktusok</i></p>	<p>vagyontárgy elidegenítése</p> <p>visszterhesen, feltűnő értékaránytalansággal</p> <p>ingyenesen</p> <p>tartozás teljesítésként törtéző elismerése, <i>acceptilatio</i></p> <p>elengedése</p> <p>tartozásnak</p> <p>személynek a kötelemből</p> <p>biztosítéki teherjognak</p> <p>beszámítás</p> <p>rabszolgafelszabadítás</p> <p>tartozásátvállalás</p> <p>a főadós helyetti járulékos adósi lekötelezés, teljesítés</p> <p>3. személy alaptalan gazdagodása előidézésével</p> <p>hozományrendelés</p> <p>hitbizomány rendelkezése</p> <p>bármely fedezetelvonó pénzfizetés megalapozása</p>
	<p>EGYÉB FEDEZETELVONÓ AKTUSOK</p>		<p><i>közjogi aktusok</i></p> <p>színleges perindítás</p> <p>fedezetelvonó végrehajtás</p> <p>szándékos pervesztés</p> <p>az alperes részére kifogás engedése</p> <p>tulajdonfeladást eredményező elhagyás, <i>derelictio</i></p> <p>elbirtoklás túrése</p> <p>követelés elévülni hagyása</p> <p>követelés érvényesítésének elmulasztása</p> <p>perbeli mulasztás</p> <p>szolgalmak gyakorlásával való felhagyás</p>

FAJTAI KRISZTINA*

A HAZAI HÁZASSÁGI VAGYONJOGI RENDSZEREK A NŐK TÁRSADALMI NEMI SZEREPÉNEK ÉS A HÁZASTÁRSÁK EGYENJOGÚSÁGA ELVÉNEK TÜKRÉBEN**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.02>

A házassági vagyoni jog szabályozása két nagy részre osztható: a szerződéses házassági vagyoni jogra, és az ennek hiányában érvényesülő törvényes vagyoni jogi rendszerre. E két jogintézmény egymástól merőben más értékeket helyez előtérbe, és a célközönségük is eltérő. A törvényes vagyoni jogi rendszer adta garanciákról való lemondást jelenti azonban a személyre szabott szabadságot nyújtó és a felek önrendelkezési jogát kiteljesítő házassági vagyoni jogi szerződés. Modernnek és felvilágosultaknak, az anyagi helyzetüket és céljaikat pontosan ismerőnek tűnhetnek azok a házaspárok, akik polgári jog adta lehetőségekkel élve vagyoni viszonyaikat a jövőre nézve házassági vagyoni jogi szerződéssel rendezik. E szerződések megkötése esetén a házastársaknak azonban tisztában kell lenniük még egy aspektussal, mégpedig azzal, hogy a házasságban a kenyérkereső-otthonteremtő feladatmegosztás szerint élnek, vagy az életközösségükkel járó feladataikat a társadalmi nemi szerepeiktől eltérően, modern dolgozó feleségként és gondoskodó házas férjként élik-e, ugyanis ennek pontos ismeretében lehetnek csak abban a helyzetben, hogy a számukra legelőnyösebb, legcélravezetőbb házassági vagyoni jogi intézményt választják. Tanulmányomban azt járom körül, hogy milyen hatással van a házastársak egyenjogúságára az, ha a felek a fenti körülményt nem mérlegelik kellő súllyal, és milyen hatással van ez a jövedelemszerzésben éppen társadalmi nemi szerepe miatt hátrányos helyzetben lévő nőre. E kérdések eredményes megválaszolása érdekében röviden bemutatom a házastársak egyenjogúsága elvének mibenlétét, válaszolom a hazai házassági vagyoni jogi szabályozás rendszerét, a nők társadalmi szerepváltozásának fontosságára a gender mint társadalmi nem jelenségével kapcsolatos legújabb irányzatok bemutatásával hívom fel a figyelmet, és e három témakör ismertetését követően fogalmazom meg a következtetéseimet.

* PhD-hallgató, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1.; bírósági titkár, Pécsi Törvényszék, 7623 Pécs, Rákóczi út 34. E-mail: fajtaikriszti@gmail.com.

** Ezúton is köszönöm témavezetőm, Benke József témaválasztáshoz és -feldolgozáshoz nyújtott segítségét.

I. BEVEZETÉS

Az elmúlt évszázad(ok)ban a nők társadalomban betöltött szerepe sokkal gyorsabban változott, mint a férfiaké.¹ A hagyományos szerepek szerint a családban a férfi a kenyérkereső, a nő pedig a háztartással és a gyermekek nevelésével kapcsolatos feladatokat látja el. Napjaink nyugati társadalmában az oktatás, a karrierlehetőségek és a legtöbb munkakör betöltése elérhető nemtől függetlenül, azonban a nőkkel szemben a mai napig gyakori társadalmi elvárás a karrier háttérbe helyezése a gyermekneveléssel szemben, a munkával töltött órák mellett a háztartásban végzett munka elvégzése. Ez az összetett dolgozó anya szerepkör eredményezheti, hogy a nőknek általánosságban kevesebb idejük jut a karrierük építéséhez szükséges kapcsolatok kiépítésére és szakmai fejlesztésre,² így a nők társadalmi szerepe magában hordozhatja a gyengébb jövedelemszerző képesség kockázatát.

Habár jelen tanulmánynak nem célja a nők munkaerőpiaci és egyéb társadalmi egyenlőtlenségeinek részletes szociológiai ismertetése, a téma jogi megközelítéséhez elengedhetetlen rámutatni arra, hogy a KSH adatai szerint a gyermekgondozással járó feladatok többsége még napjainkban is inkább a nőkre hárul, hiszen a gyermekgondozási távolléten lévők 98%-a nő, vagyis 2018-as adatok alapján az ellátások igénybevételéből arra következtethetünk, hogy a férfiak csupán 2%-a vállalja a gyermeke gondozását és az ezzel járó munkahelyi távollétet. Bár az apa is igénybe veheti a különböző gyermekgondozási támogatásokat, erre csak ritkán kerül sor.³

Tény az is, hogy a szülési szabadság lejáratá után a nők munkába történő visszatérése nagyon ritka, mert a legfeljebb egy évig távol lévők aránya is csak 4,8%. Gyermekgondozás miatti tartós távollétet hazánkban a 18–64 éves nők 63%-a (1 millió 929 ezer fő) vett valaha igénybe, egyharmaduk több mint öt évig volt távol a munkájától, ennek következtében a nők hosszabb munkaerőpiaci távollétét ellentételezi a magasabb arányú férfifoglalkoztatás. A téma szempontjából fontos adat az is, hogy a gyermekgondozási feladatok ellátása a férfiaknak csupán 6,3%-át befolyásolja a munkavállalás terén, azonban a nők közül minden negyedik számolt be ilyen jellegű hatásról. Tovább árnyalja a nők foglalkoztatásáról alkotott képet, hogy a nők heti átlagos ledolgozott munkaóráinak száma az EU tagállamainak átlagában 33,7 óra, míg Magyarországon 38,9 óra, a részmunkaidőben dolgozó nők uniós aránya 31,5%, míg hazánkban csak 6,1%, amely a harmadik legalacsonyabb az Unión belül. Ebből az következik, hogy a nők munkában töltött teljes ideje Magyarországon hosszabb, mint számos nyugat-európai országban, ahol lényegesen elterjedtebb a részmunkaidős foglalkoztatás.⁴

Tekintettel arra, hogy a dolgozat a témát jogi szempontból járja körül, a téma átfogó szociológiai vonatkozásainak ismertetése nélkül az imént vázolt adatok alapján

¹ Alyssa CROFT – Ciara ATKINSON – Gillian SANDSTROM – Sheina ORBELL – Lara AKNIN: „Loosening the GRIP (Gender Roles Inhibiting Prosociality) to Promote Gender Equality” *Personality and Social Psychology Review* 25/1. 68., <https://doi.org/10.1177/1088868320964615>.

² CROFT–ATKINSON–SANDSTROM–ORBELL–AKNIN (1. lj.) 69.

³ Lásd: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_csalkot9_11_11.html.

⁴ Lásd: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkavegzes/index.html>.

is kijelenthető, hogy hazánkban még mindig jelen van az a fajta patriarchális családmodell, melyben a feleség nem jut a férjéhez hasonlóan jövedelmező álláshoz, gyermekeik felnevelése érdekében gyakran kell megszakítania kereső tevékenységét, vagy csak részmunkaidőben végezni azt, s általában a nők sokkal több munkát végeznek a háztartásban és a gyermekek körül, mint a férfiak.⁵

A nemek közötti egyenlőség megteremtésének egyik eszköze egyértelműen a társadalomban gyökerező nő–férfi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiák megszüntetése. Ennek alapja megjelenik a hazai és nemzetközi jogalkotásban is. A nemek egyenlőségét, a nemi diszkrimináció tilalmát számos nemzetközi emberjogi egyezmény⁶ kimondja, sőt az EU bevezette a *gender mainstreaming* fogalmát is⁷, amely a jogalkotási folyamatok olyan (át)szervezését, javítását és fejlesztését jelenti, amely elősegíti a nemek közötti egyenlőség minden szakpolitikai szinten való megvalósulását.⁸ A jogalkotási folyamatok során a „nő-kérdés” minden esetben való szem előtt tartása már csak azért is fontos, mert azok a rendelkezések, amelyek nemi hovatartozás szempontjából nem különböztetnek ugyan, ám a nemek fent jellemzett eltérő társadalmi helyzetéből adódóan más-más hatást gyakorolnak a nőkre és a férfiakra, közvetett diszkriminációt valósítanak meg.⁹

A nők társadalomban betöltött szerepének napjainkban is megfigyelhető változása, valamint a genderkérdés időről időre történő felerősödése okán indokolt megvizsgálni, hogy a hazai házassági vagyoni szabályozás mennyiben felel meg a modern genderirányzatoknak, azok mennyiben érhetőek tetten a hazai szabályozásban, vagy éppen mennyiben hiányoznak annak szellemiségéből. A hazai házassági vagyoni szabályok, így a törvényes vagyoni rendszer szabályozása és a szerződéses házassági vagyoni jog az elmúlt egy évszázadban nagy változáson ment keresztül. Hogyan értelmezhetjük az egyenjogúság elvét a nők változó társadalmi nemi szerepének és a megváltozott házassági vagyoni szabályok tükrében, mennyiben illeszthetők a házassági vagyoni szabályok a gender mint társadalmi nemmel kapcsolatban kialakult trendekhez? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ, kifejezetten a nők társadalmi nemi szerepének és a házassági vagyoni jog kapcsolatára fókuszálva.

⁵ SZEIBERT Orsolya: „A férfiak és nők házasságon belüli egyenlősége, különös tekintettel a házassági vagyoni jog rendelkezéseire” *Családi Jog* 2005/4. 40.

⁶ Ilyen a nők politikai jogaira vonatkozóan New Yorkban, 1953. évi március hó 31. napján kelt nemzetközi egyezmény is, amelyet az 1955. évi 15. törvényerejű rendelet hirdetett ki, és amely a választásokon történő részvétellel, illetve a közhivatal viselésének jogával foglalkozik. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1988-ban nyilatkozatot fogadott el a nők egyenjogúságával kapcsolatban, amely felsorolta, hogy milyen területeken kell az egyenjogúság megvalósítását célzó intézkedéseket tenniük az államoknak.

⁷ Lásd: *Gender mainstreaming activities at the Council of Europe. Information Document prepared by the Gender Equality Unit.* 2017, www.rm.coe.int/gm-in-the-coe-6th-edition/1680762b24.

⁸ *Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming, Council of Europe: Gender Mainstreaming. Conceptual framework, methodology and presentation of good practices.* Strasbourg 1998, 15., www.unhcr.org/3c160b06a.pdf.

⁹ SZEIBERT (5. l.) 40.

II. A HÁZASTÁRSÁK EGYENJOGÚSÁGÁNAK NEMZETKÖZI ÉS ALKOTMÁNYOS VONATKOZÁSAI

Annak vizsgálatához, hogy a hazai házassági vagyoni jogban mennyiben jelenik meg a női nem társadalmi szerepe, mennyiben reflektál a jogalkotó a két nem társadalomban betöltött szerepe közötti különbözőségekre, elsőként a nemzetközi egyezmények és az európai unió jogának erre vonatkozó elveit szükséges felvázolni, valamint a jogrendünk alapját képező Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseit szükséges bemutatni.

A férfiak és nők közötti házasságon belüli egyenjogúságának a fontosságára számos nemzetközi egyezmény felhívta a figyelmet, így csupán a legfontosabbakat említve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata,¹⁰ a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya,¹¹ az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv.¹² Természetesen az unió jogában is megjelennek a férfiak és nők, így házastársak egyenlősége, ennek megfelelően az Európai Unió Alapjogi Chartájának 23. cikke kifejezetten rögzíti a nők és férfiak egyenlőségét.

A triviálisnak tűnő férfiak és nők közötti egyenjogúság a házasságon belül azonban napjainkban is aktuális, nem teljesen megoldott kérdés,¹³ jelzi ezt az is, hogy az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlése még 2007-ben ajánlásban hívta fel a figyelmet arra, hogy polgári jogi kérdésekben, így a házasság, házassági vagyoni jog tekintetében továbbra is figyelmet kell fordítani a férfiak és nők egyenlőségére. Az ajánlás külön kiemeli a nőkre, illetve férfiakra hátrányos családjogi területeket, s ahogyan a férfiak vonatkozásában a szülői felelősség kapcsán érzékel hátrányos megkülönböztetést, úgy a nőkkel kapcsolatban a házasság felbontását követő vagyoni helyzetükben érzékelhető hátrány.¹⁴

A személyiségképét tekintve keresztény vonásokat mutató Alaptörvény a „Szabadság és felelősség” című részben mondja ki a nemek közötti egyenlőség elvét: „A nők és a férfiak egyenjogúak.”¹⁵, amelyet korábbi Alkotmányunk is tartalmazott.

Az Alaptörvény XV. cikkének (5) bekezdése szerint „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.” A rendelkezés alkotmányos szinten ismeri el, hogy védendő csoportba tartoznak a nők. A nők társadalmi szerepét tekintve a kontextus és a „védi” kifejezés konzervatív felfogást sugall, amelynek lényege, hogy az anyaságra mint elsődleges női feladatra fókuszál, és mint ilyet teszi közpolitikai intézkedések tárgyává.¹⁶ Azt,

¹⁰ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16.1. cikk.

¹¹ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 23.4. cikk.

¹² Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolt Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 5. cikk.

¹³ SZEIBERT Orsolya: „A házassági vagyoni jogi rendszerek közötti eltérések áthidalhatósága, különös tekintettel a házastársi vagyoni közösségre és a közszerzeményi rendszerre” *Családi Jog* 2016/1.1–9., <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/8207274>.

¹⁴ Committee on Equal Opportunities for Women and Men: „Report on the Respect for the principle of gender equality in civil law” 2007, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11635&lang=EN>.

¹⁵ Alaptörvény XV. cikk (3) bek.

¹⁶ BALOGH Lídia: „A nemek közötti egyenlőség normái a „gender-ideológia” diskurzusának tükrében” *Állam- és Jogtudomány* 2014/4. 22.

hogyan melyek azok a külön intézkedések, amelyekkel a fenti csoportba tartozókat védi a jogalkotó, szinte felsorolni is nehéz lenne. E körben kiemelendő a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, amely többek között olyan területeken deklarálja az esélyegyenlőség megteremtésének kötelezettségét, mint a foglalkoztatás, a szociális biztonság és egészségügy, a lakhatáshoz és oktatáshoz való hozzáférés, azonban hatályát nem terjeszti ki a családjogi és a hozzátartozók közötti jogviszonyokra.¹⁷ Ezt a jogalkotó azzal indokolja, hogy a jogviszonyok tekintetében az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülésénél nagyobb érdek fűződik a privátautonómia által védett szféra háborítatlanságához.¹⁸

Megjegyzendő, hogy a korábbi Alkotmányunk antidiszkriminációról szóló része tartalmazott még egy rendelkezést, amely 1989-ben került be az alkotmányba: „Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.”¹⁹

A nők védendő társadalmi csoportként való definiálását az a jogszabályi rendelkezés is megalapozza, amely értelmében a települési önkormányzatok kötelesek helyi esélyegyenlőségi programot elfogadni, különös tekintettel a nőkre, a mélyszegénységben élők, a romák, a fogyatékkal élő személyek, valamint a gyermekek és idősek mellett.²⁰

Látható tehát, hogy az Alaptörvényunktől kezdve az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló jogszabályunkon át, egészen a települési önkormányzatok által megalkotott esélyegyenlőségi programokig, a jogalkotás különböző szintjein a nők egyfajta védendő társadalmi csoportként jelennek meg. Éppen ennek tükrében érdekes annak vizsgálata, hogy a hatályos hazai házassági vagyoni szabályozásban – a jogszabályi környezettel összhangban – fellelhető-e és ha igen, milyen formában, a nők védendő csoportként való kezelése.

III. HÁZASSÁGI VAGYONJOGI SZABÁLYOK A HÁZASTÁRSÁK EGYENJOGÚSÁGÁNAK TÜKRÉBEN

A házastársak egyenjogúságának elve a magánjogi törvénykönyvünk elején szereplő rendelkezésből is gyökerezik, mert a Ptk. a személyi és tárgyi hatályának meghatározása körében az 1:1. §-ban rögzíti: „E törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait.” A mellérendeltség és egyenjogúság elvének eszmei alapja a polgári jogegyenlőség, amely a magánautonómia legfőbb garanciája. Az egyenjogúság célja az egyoldalú előnyök, illetve egyoldalú hátrányok kiküszöbölése mindazokban a jogi helyzetekben, amelyekben az előny vagy a hátrány jogilag védendő érdek jelenlétével nem támasztható alá, vagyis ha az nem a ténylegesen gyengébb fél védelmét célozza.²¹

¹⁷ Ptk. 6. § (1) bek. a)-b) pont.

¹⁸ Indokolás az Ebktv. 6. § (1) bekezdéséhez.

¹⁹ Alk. 70/B. § (2) bek.

²⁰ Ebktv. 66. §.

²¹ BENKE József: Bevezetés a magánjog általános elveibe (Budapest: HVG-ORAC 2019) 59–60.

A mellérendeltség és egyenjogúság vezéreszméje a családjogi alapelvek között kifejezetten is megtalálható.

A Ptk. Családjogi Könyve (a továbbiakban: Csjk.) családjogi alapelvei között szereplő házastársak egyenjogúságának elve így szól: „a házastársak a házaseset és a család ügyeiben egyenjogúak; jogaik és kötelezettségeik egyenlők.”²² A házastársak egyenjogúsága nem a felek közötti szigorúan vett egyenlőséget, hanem mellérendeltségi viszonyt fejez ki, a jogok és kötelezettségek egyenlőségét.²³ A házastársak egyenjogúsága egyrészt a férfiak és nők egyenjogúságából, másrészt a polgári jogviszonyok mellérendeltség és egyenjogúság vezéreszméjéből ered. Az egyenjogúság követelményét az emberi jogi egyezmények rögzítik, és az az Alaptörvény XV. cikk (3) bekezdésében is megjelenik. Az egyenjogúság elve áthatja a családjogi rendelkezéseket, és az egyes részletszabályokban is megjelenik.

A házastársak egyenjogúságának bemutatása után, fontos azt is meghatározni, hogy mit is értünk házassági vagyoni jog alatt. Kőrös András házassági vagyoni jog fogalma szerint „a házassági vagyoni jog a házastársak egymás közti (belső), valamint harmadik személyekkel szemben fennálló (külső) vagyoni viszonyait szabályozza a házasság időtartamára, illetőleg a házasság megszűnésének esetére. E vagyoni viszonyok körében a jognak választ kell adnia egyrészt arra, hogy mi legyen a házasság meglévő vagyonának sorsa a házasságkötés után, hogyan alakul a házassági együttélés alatt közösen vagy bármelyik házastárs által külön szerzett vagyoni helyzete, miként rendelkezhetnek a házastársak vagyonukkal, milyen részesedési, megtérítési igényeket támaszthatnak egymással szemben a házasság megszűnéskor, másrészt rendeznie kell, hogy a házastársakat milyen jogok illetik és kötelezettségek terhelik harmadik személyekkel szemben (pl. milyen felelősséget viselnek a közösen vagy az egyikük által vállalt tartozásokért). Ezeket az alapkérdéseket az egyes jogrendszerek eltérően válaszolják meg, ennek alapján különböztetjük meg egymástól az egyes vagyoni jogi rendszereket.”²⁴ A dolgozat e fogalom alapul vételével kizárólag a szűkebb értelemben vett házassági vagyoni joggal foglalkozik.²⁵

A Csjk. részletes házassági vagyoni jogi szabályozással szolgál és a polgári kor házassági vagyoni jogához tér vissza: törvényes vagyoni jogi rendszerként meghagyta az 1952. óta megszokott vagyonközösség rendszerét, a házassági vagyoni szerződés szabályait részletesen kidolgozta.²⁶

²² Ptk. 4:3. §.

²³ KRISTON Edit: Szerződési szabadság a családi vagyoni jog klasszikus szerződéseiben (Miskolc: Bibor 2022) 170.

²⁴ Kőrös András: „A házassági vagyoni jog korszerűsítésének elvi kérdései” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/2. 3–18., <https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/koros-andras-a-hazassagi-vagyon-jog-korszerusitesenek-elvi-kerdesei-pjk-20012-3-18-o/845>.

²⁵ A tágabb értelemben vett házassági vagyoni jog körébe a házastársi lakáshasználat szabályai, valamint az esetleges házastársi, illetve volt házastárs részéről teljesítendő tartás is beletartozik. – SZEIBERT Orsolya: „A házassági vagyoni jog és házassági vagyonközösség eredete célja és jövője – egyenlőség, autonómia és szolidaritás” *Családi Jog* 2010/2. 1–11., <https://szakikkadatbazis.hu/doc/5255776>.

²⁶ HERGER Csabáné – KATONÁNÉ PEHR Erika: *Magyar családjog* (Budapest: Novissima 2021) 100.

A Csjk. alapján a felek szerződéssel a vagyonközösségtől akár oly mértékben is eltérhetnek, hogy vagyonekülönítés rendszerét kötik ki egymás közötti vagyoni viszonyaikban, így kérdéses, hogy miként érvényesül, vagy érvényesülhet-e egyáltalán az egyenjogúság elve valamennyi – a vagyonközösség és a vagyonekülönítés közötti spektrumon mozgó – Csjk. által kiköthető házassági vagyoni rendszerben.

A Csjk. a házastársak önrendelkezési jogát kívánja ösztönözni azzal, hogy a házassági vagyoni szerződés megkötésének lehetősége kiemelt helyen, a házassági vagyoni rendelkezések legelején szerepel. A házastársak közötti vagyoni viszonyokra elsősorban házassági vagyoni szerződésük irányadó, és csak ennek hiányában alkalmazhatóak a törvényes vagyoni rendszert jelentő vagyonközösség szabályai, vagyis a felek akár a törvényes vagyoni rendszertől eltérően – bizonyos korlátok között – szabadon határozhatják meg a közöttük irányadó vagyoni szabályokat.

Az autonómia és az önrendelkezési jog kiemelt érvényesülése a házassági vagyoni jogban annak a felfogásnak az eredménye, hogy a házasságot korábban az „egység” jellemezte, a hangsúly azonban lassanként eltolódott, s inkább az kerül előtérbe, hogy a házasságon belül két önálló egyén él együtt. Az individuum jelentőségének növekedése mellett a házasság megkövetel bizonyos mértékű szolidaritást is, amely a gyengébb fél védelmének szükségességét jelenti.²⁷

A törvényes vagyoni rendszer, vagyis a házastársi vagyonközösség alapján a házastársak közös vagyonába tartoznak azok a vagyontárgyak, amelyeket a házastársak a vagyonközösség fennállása alatt együtt vagy külön szereznek. A házastársak közös vagyonába tartoznak a közös vagyontárgyak terhei és – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – közösen viselik a bármelyik házastárs által a vagyonközösség fennállása alatt vállalt kötelezettségből eredő tartozásokat. A házastársi közös vagyon a házastársakat osztatlanul, egyenlő arányban illeti meg.²⁸ A házastársi vagyonközösség azonban nem teljes, hanem részleges vagyonegyesítés, hiszen a közös vagyon mellett mindkét félnek keletkezhet különvagyon.²⁹

A szabályozásból kitűnik, hogy a törvényes vagyoni rendszer védi annak a házastársnak az érdekét, aki nem folytat keresőtevékenységet, vagy ha folytat is, jövedelme alatta marad házastársa jövedelmének. A házastársi vagyonközösség a házastársak közötti szolidaritást tekinti vezérlő szempontnak, és azt a házastársat is részesíti a vagyonszerzés eredményében, aki abban – közvetlenül legalábbis – nem vagy nem a házastársával azonos arányban vett részt. Könnyen belátható, hogy a közös vagyon egyenlő arányú megosztása okán a kevesebb jövedelemmel rendelkező, vagy az ún. „otthonteremtő” szerepet betöltő házastárs számára a vagyonközösség rendszere nagyobb vagyoni védelmet biztosít a többi, szerződéssel kiköthető házassági vagyoni rendszerhez képest.

Álláspontom szerint a törvényes vagyoni rendszer esetén erőteljesen érvényesül a Csjk. 4:4. § szerinti méltányosság és gyengébb fél védelmének elve, amely kiküszöböli a házastársak, így a férj és feleség között esetleges vagyoni előnyöket és

²⁷ SZEIBERT (25. lj.).

²⁸ Ptk. 4:37. §.

²⁹ Ptk. 4:38. §.

hátrányokat. A gyengébb fél védelme azt a személyt védi, aki helyzeténél, körülményeinél fogva kevésbé képes érdekei érvényesítésére. Azt, hogy egy adott helyzetben ki minősül gyengébb félnek, csak a konkrét helyzet tekintetében lehet megítélni.³⁰ Az elv illeszkedik azon hagyományos családi modellhez is, melyben a nő a családjában szerepet tölt be, és ha a férjhez hasonló jövedelmi viszonyai vannak is, a gyermekneveléssel otthon töltött évek miatt mind a szakmai előmenetele, mind a jövedelmi viszonyai tekintetében vagyoni szempontból a kiszolgáltatottabb, gyengébb fél pozíciójába kerül.

Ez a jogalkotói hozzáállás, amely – habár a nők biológiai nemével járó hátrányokat az esélyegyenlőség, a társadalmi igazságosság, és a nemek közötti egyenjogúság megteremtésének érdekében kiküszöböli – a tradicionális társadalmi nemhez köthető szerepekből indul ki, ezt tekinti általánosnak, és erre reagálva – mégis ezt a helyzetet rögzítve – alakítja ki a házassági vagyoni szabályokat.

A Csjk. házassági vagyoni szabályozásának másik alapja a házassági vagyoni szerződés, amelynek tartalmával kapcsolatban akként rendelkezik, hogy „*a házassági vagyoni szerződésben a házasulók és a házastársak maguk határozhatják meg azt a vagyoni rendszert, amelyet a házastársi vagyoni közösség helyett a szerződésben meghatározott időponttól életközösségük időtartama alatt a vagyoni viszonyaikra alkalmazni kell. A felek a házassági vagyoni szerződésben vagyoni meghatározott részeit tekintetében különböző vagyoni rendszereket köthetnek ki, és eltérhetnek a törvényes vagy a választott vagyoni rendszere szabályaitól is, ha az eltérést e törvény nem tiltja.*”³¹ A választott vagyoni rendszerrel kapcsolatban a Ptk. a közszerzeményi és a vagyonkülönítési rendszer mintaszabályait tartalmazza, azonban a felek ezektől a szabályoktól is eltérhetnek. Fontos, hogy a szerződés tartalmát a felek pontosan, részletekbe menően megfogalmazzák, a főszabályok adta kereteket a felek szerződésének kell kitölteni egyedi körülményeiknek, céljaiknak megfelelően.³²

A házassági vagyoni szerződésben a szerződési szabadságnak a korlátait egyrészt a kötetmi jogi rendelkezések, vagyis a szerződés tartalmi korlátait jelentő érvénytelenség szabályai jelentik. Másrészt a házastársak önrendelkezési autonómiájának korlátját a törvény által felkínált vagyoni rendszerek (vagyoni közösség, közszerzeményi rendszer és vagyonkülönítés) közül a gyengébb felet legkevésbé védő vagyonkülönítés rendszerén belül szabályozott azon minimumelőírás adja, amely kimondja, hogy vagyonkülönítés esetén is a közös háztartás és a közös háztartásban nevelkedő gyermekük költségeinek viselése a házastársakat közösen terhelő, és ettől szerződéssel sem térhetnek el. A háztartásban és a gyermeknevelésben végzett munka a költségviselésben való részvételnek minősül.³³

A közszerzeményi rendszer egyfajta átmenetet képez a vagyoni közösség és a vagyonkülönítés között: a házastársak az életközösség alatt lényegében vagyoni

³⁰ GÁRDOS Péter – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 4:4. §.

³¹ Ptk. 4:63. § (1)–(2) bek.

³² GÁRDOS–VÉKÁS (30. l.) 4:63. § 2. pont

³³ Ptk. 4:73. § (2) bek.

elkülönítésben élnek, önálló vagyonszerzők, az életközösség megszűnése (vagy a szerződés egyéb okból való megszűntetése) után azonban bármelyikük követelheti a másiktól annak a vagyonszaporulatnak a megosztását, ami a vagyonából közszerzemény. Közszerzemény az a tiszta vagyoni érték, amely a házastársnak az életközösség megszűnésekor meglévő vagyonában a házastársakat terhelő adósság rá eső részének és a különvagyonának a levonása után fennmarad. A házassági életközösség megszűnésekor meglévő vagyonról azt kell vélelmezni, hogy az közszerzemény.³⁴

A házastársnak az életközösség alatt keletkezett vagyongyarapodás arányos részére a másik házastárral szemben kötelmi igényt biztosít (értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösség).³⁵ Az értéktöbbleti elven alapuló kötelmi jogi kiegyenlítési igényt keletkeztető szerzeményi közösség a törvényi vagyoni rendszerünkhöz, a vagyonközösség rendszeréhez hasonlóan szolgálja a házastársak egyenjogúsága elvének azon aspektusát, hogy a nemi adottságaiból következően gyakran több éven át a háztartásban dolgozó és gyermekeket nevelő, vagyis ez idő alatt rendszerint kereső tevékenységet nem folytató feleség is részesül a férje által megszerzett vagyonból, – eltérő megállapodás hiányában – ugyanolyan mértékben, mint vagyonközösség esetén.³⁶

A két vagyoni rendszer közötti különbségeket a Barzó–Kriston szerzőpáros tanulmánya alapján³⁷ az alábbi táblázatban összegeztem:

	Vagyonközösség	Közszerzeményi rendszer
Cél	egységes gazdasági közösség	vagyon önállóság megőrzése
megosztandó vagyon tartalma	aktívák és passzívák	a közszerzemény, amely a különvagyon és a közös adósság házastársra eső része utáni levonása miatt csak aktívákat jelöl
megszerzett vagyon feletti igény	dologi jogi igény	kötelmi igényt keletkeztet
rendelkezési jog a közös vagyon felett	házastárs hozzájárulása szükséges	önálló rendelkezési jog

A közszerzeményi rendszerben a házassági életközösség vagy a házastársi vagyoni szerződés egyéb okból történő megszűnésével a házastársakat – ettől eltérő megállapodás hiányában – a közszerzeménynek minősülő vagyon feletti meg.³⁸ A rendelkezés kompenzációs jelleggel segíti azt a házastársat, aki a házasság alatt az otthonteremtő feladatokat látta el rendszeres jövedelemszerző tevékenység nélkül, vagyis a gyermekeket nevelte, a háztartási munkákat látta el, amelyben a vagyonközösséghez hasonló házastársi egyenjogúság elvének érvényesülése fedezhető fel.³⁹

³⁴ Ptk. 4:69. § (1)–(3) bek.

³⁵ GÁRDOS–VÉKÁS (30. lj.) 4:69. §.

³⁶ HERGER–KATONÁNÉ PEHR (26. lj.) 103.

³⁷ BARZÓ Tímea – KRISTON Edit: „Gondolatok a közszerzeményi rendszerben rejlő ellentmondásokról” *Miskolci Jogi Szemle* 2018/1. 28.

³⁸ Ptk. 4:70. § (2) bek.

³⁹ BARZÓ–KRISTON (37. lj.) 35.

A magánjogi szerződésekhez hasonlóan a házassági vagyoni szerződés sem nyújt kellő védelmet a gazdaságilag gyengébb helyzetben lévő partner számára,⁴⁰ főképp ha a törvényes vagyoni rendszer adta garanciális szabályokkal vetjük össze. Álláspontom szerint ez az eset akkor áll fenn, ha a vagyonszerző tevékenység helyett a gyermekneveléssel és háztartási feladatok végzésével kapcsolatos vagyoni kompenzációt tekintjük a házastársi egyenjogúság elve megnyilvánulásának, mert akkor kijelenthető, hogy a házastársi egyenjogúság a közszerzeményi rendszert kikötő, vagy bármely, annál enyhébb vagyoni összefonódást eredményező házassági vagyoni szerződés esetén csorbát szenved a vagyonközösség szerinti házastársi vagyoni egyenjogúság mértékéhez képest.

IV. A NŐK TÁRSADALMI NEMI SZEREPE

Ahogy Herger Csabáné fogalmaz: „a jog csak az eszközt biztosítja a társadalmi igényhez, azaz nem a társadalmi igény előtt jár, hanem azt követi”⁴¹. Ennek tükrében az egyenjogúság elvének hatályos házassági vagyoni jogunknak megfeleltethető értelmezésének megtalálásához a mögötte húzódó, nők társadalmi szerepével kapcsolatos trendek ismerete is szükséges.

A nemek társadalomban betöltött szerepe, az ún. férfi–női szerep a XX. században gyökeres változásnak indult, amely folyamatnak jelenlegi stádiuma az ún. gender kifejezéssel fémjelvezhető.

Az angol gender kifejezés magyarul társadalmi nemet jelent, és azokra a pszichológiai és szociológiai természetű különbségekre utal, melyek a társadalmi környezet és a kultúra hatására formálódnak. A genderszerepek azok a magatartásformák, melyeket a társadalom elvár a két nemtől. A gender fogalmának központi gondolata, hogy a nemi szerepeket elsősorban nem a biológiai vagy anatómiai adottságok határozzák meg, hanem a férfiak és nők megkülönböztetése valójában társadalmi jellegű.⁴²

Az Európai Bizottság által használt fogalom⁴³ szerint a gender kifejezés a társadalom által alkotott fogalom a nőkről és férfiokról, amely a biológiai nem társadalmi megjelenítését jelenti, meghatározva a férfiak és a nők társadalomban, a közéletben és a magánéletben betöltött feladatait, funkcióját és szerepeit, vagyis egy kultúra-specifikus fogalom a nőiességre és a férfiasságra.⁴⁴

⁴⁰ SZEIBERT (5. lj.) 40.

⁴¹ HERGER–KATONÁNÉ PEHR (1726. lj.) 100.

⁴² SZABÓ Katalin: „Női generációk és helyzetük a hazai és uniós munkaerőpiacon” *Studia Mundi – Economica* 2017/5. 60., <https://doi.org/10.18531/studia.mundi.2017.04.05.60-72>. Lásd még: ANDORKA Rudolf: *Bevezetés a szociológiába* (Budapest: Osiris 2006).

⁴³ A szerző fordítása.

⁴⁴ *Final report* (5. lj.) 7. Eredeti szöveg: „Gender is a socially constructed definition of women and men. It is the social design of a biological sex, determined by the conception of tasks, functions and roles attributed to women and men in society and in public and private life. It is a culture-specific definition of femininity and masculinity and therefore varies in time and space.”

Fontos, hogy a gender fogalma nem a biológiai nemi különbözőségeket tagadja, hanem azt emeli ki, hogy ezek megléte nem indokolja a férfiak és a nők közötti társadalmi egyenlőtlenségeket.⁴⁵ Ez azonban ellentétben áll a nemek közötti egyenlőségről szóló keresztény teológiai értelmezéssel, amely szerint a férfiak és a nők – habár egyaránt értékesek – természetüknél fogva eltérő társadalmi és családi szerepek betöltésére hivatottak.⁴⁶

A kulturális nemi szerepek és a kialakult sztereotípiák meghatározzák a férfiak és nők viselkedésével szembeni elvárásokat, melyek sok esetben korlátozzák a lehetséges anyagi helyzetüket, előmenetelüket és karrierlehetőségeiket. Az ily módon káros nemi szerepekkel kapcsolatos sztereotípiák lebontására irányuló nemi egyenlőséget hirdető eszmék a nőket ért hátrányokra fókuszálnak, és a nemi egyenlőséget az ún. nőkérdésnek tekintik.⁴⁷

A nők férfiakkal egyenlő társadalmi és gazdasági szerepe a családban betöltött hagyományos (elsődleges) szerepük miatt az emancipáció és a modernizáció ellenére napjainkban is fontos és örökzöld kérdés. A nők vagyoni helyzetére általánosságban is nagy hatást gyakorol a munkaerőpiaci érvényesülésük, amelyet nehezít, hogy a munkáltatók is ebben a társadalmilag berögzült, elsődlegesen a családdal kapcsolatos női szerep adta keretekben gondolkodnak, amely a nők karrieresélyeit lényegesen befolyásolja a férfiakéhoz képest.⁴⁸

Álláspontom szerint a fentebb bemutatott házassági vagyoni szabályozás mind két fél jövedelemszerzésére alapoz, a jövedelemszerzésben nem vagy a másik házastárssal nem azonos mértékben részt vevő házastárs védelmére felállított szabályok szellemisége sem arra épít, hogy a házasságban a jövedelemszerzés arányai tartósan kiegyenlítetlenek legyenek. A nők hagyományos társadalmi szerepéből, valamint az ebből eredő munkaerőpiaci hátrányukból azonban a jövedelemszerzésben való tartós kiegyenlítetlenség borítékolhatóan látszik.

Koncz Katalin felosztása alapján a nők három karriertípusba sorolhatók:

1. A „családi karrier” a családgondozásra, háztartásra berendezkedett nők munkatapasztalatainak sorával jellemezhető.

2. A „munkaerőpiaci karrier” elsődlegességét preferáló karrier esetében a kereső munka kap prioritást az egyéni életpálya teljes hosszán. Az e rétegbe tartozó nőket a szakirodalom általában „karrierorientált” nőknek nevezi. A szülést követően nem vagy rövid ideig veszik igénybe a fizetett gyermekgondozási rendszereket.

3. A „kettős kötődésű” karrier a családi karriert és a munkaerőpiaci karriert egyaránt preferáló nőket jellemzi. Ők a kereső munka és a családi feladatok párhuzamos teljesítését tekintik életpályacéljának.⁴⁹

⁴⁵ BOLEMANT Lilla – SZAPU Marianna: *Bevezetés a gendertanulmányokba – Egyetemi jegyzet* (Pozsony – Nyitra: Phoenix polgári társulás 2015) 15., [phoenix-ngo.sk/wp-content/uploads/2014/11/Gender-Studies-u%C4%8Debница.pdf](https://www.phoenix-ngo.sk/wp-content/uploads/2014/11/Gender-Studies-u%C4%8Debница.pdf).

⁴⁶ BALOGH (16. lj.) 7.

⁴⁷ CROFT (1. lj.) 66.

⁴⁸ SZABÓ Katalin (43. lj.) 61.

⁴⁹ KONCZ Katalin: „A női karriertípusok és jellemzőik” *Opus et Educatio* 2016/1. 31., <https://doi.org/10.3311/ope.115>.

A nők kettős leterheltségének oka, hogy az általában kereső munkát is végző nők esetében sem sikerült társadalmilag általánossá tenni a gyermeknevelési és háztartási feladatok átvállalását, megosztását, és nem történt meg a privát szférán belüli munkamegosztás újratárgyalása sem.⁵⁰

A nők új, XXI. századi szerepének átfogó bemutatása jelen tanulmánynak nem célja, azonban a kiragadott fenti szakirodalomból leképeződik, hogy mennyire eltérő a nők családban és vagyonszerzésben való részvétele: családi hagyományok, politikai nézetek, vallás, társadalmi osztály, életkor, iskolai végzettség és még számtalan tényező befolyásolhatja, hogy a nő családjában miként vesz részt a gyermekneveléssel és a vagyonszerzéssel kapcsolatos feladatokban, mely szerepeket látja el. Kijelenthető tehát, hogy a családon belül világos és egyértelműen elválasztott férfi–női szerepek mára már nem ugyanazt jelentik, mint akár egy generációval korábban.

V. KÖVETKEZTETÉSEK

A házastársak házaseseten, családon belül betöltött szerepe páronként változó, „ahány ház annyi szokás”. Egyes családokban az egyik fél kifejezetten a kenyérkereső szerepet tölti be, azaz gondoskodik a család anyagi, pénzügyi helyzetéről, míg a másik fél az otthonteremtő szerepet ölti magára, és a gyermeknevelés mellett a háztartással járó feladatokat látja el, míg más családokban mindkét fél betölti részben mindkét szerepet. A család érdekében végzett munka a költségviselésben való részvételnek minősül⁵¹, így a házastársak családon belüli feladatmegosztásától függetlenül részben érvényesülhet a házastársak egyenjogúságának elve, még a vagyonekülönítés rendszerén alapuló házastársi vagyoni jogi szerződésben is. E rendelkezés azért csak részben érvényesíti a házastársak egyenjogúságát, mert egyrészt csak a házasság fennállása alatt a háztartás és a gyermeknevelés költségei vonatkozásában nyújt védelmet, másrészt nyilvánvalóan nem jelenti a fenti feladatokat kizárólagosan ellátó házastárs (tipikusan a feleség) számára a felek egymás közötti belső és harmadik személyekkel fennálló külső viszonyában a gyermeknevelésben és a háztartásban végzett munka anyagi elismerését.

A részleges vagyoni közösségen alapuló törvényes vagyoni jogi rendszer a házassági életközösség alatt a közös vagyonba kerülő szerzés okán a házastársi szolidaritást kétségtől jobban elősegíti, mint az ettől bármely mértékű eltérést engedő házassági vagyoni jogi szerződés.

A tanulmány elején megfogalmazott kérdés az volt, hogy az egyenjogúság elvét az a vagyoni jogi rendszer szolgálja-e jobban, amely a gyengébb felet segítve, és így a nők társadalmi neméhez köthető szerepe miatti hátrányokat kiküszöbölve a vagyoni javakban részleteti a jövedelemszerzésben közvetlenül akár részt sem vett házastársat is, vagy a házastársi vagyoni jogi egyenjogúságot az szolgálja jobban, ha olyan

⁵⁰ ASZTALOS-MORELL Ildikó: „A nemek közötti egyenlőtlenségek az államszocializmus korszakában. Tézisek a feminista megközelítéshez” *Szociológiai Szemle* 1997/3., szociologia.hu/dynamic/9703asztalos.htm.

⁵¹ Ptk. 4:73. § (2) bek.

vagyonjogi rendszert kötnek ki a felek, amelyben a család anyagi szükségleteinek kielégítése olyannyira a férj feladata, mint a feleségé.

Kriston Edit szerint a családtagok közötti szerződéses vagyonjogban nem a felek közötti vagyoni egyensúly, hanem elsődlegesen a szerződéses akarat érvényesülése a cél, amely pedig szükségszerűen előidézheti a házastársak közötti vagyoni egyenlőtlenséget.⁵² Ezek a vagyoni egyenlőtlenségek önmagukban – a felek önrendelkezési jogára is tekintettel – nem sértik a házastársak egyenjogúságának elvét, mert az egyenjogúság mögött a polgári jogegyenlőség eszméje húzódik meg, amely azonban nem jelent vagyoni egyenlőséget. Az egyenlőtlenség jogrend általi védelemben csak akkor részesülhet, ha helyénvaló és jogilag tolerálható,⁵³ így a házassági vagyonjogi szerződés miatt létrejött házastársak egymás közötti vagyoni egyenlőtlensége nem minden esetben megengedhető, és bizonyos körülmények között sértheti a házastársak egyenjogúságának elvét.

Abban az esetben, ha a házastársak házassági vagyonjogi szerződéssel eltérnek a törvényes vagyonjogi rendszertől, a gazdasági teljesítőképességét tekintve gyengébb házastárs – így a témánál maradván tipikusan a gyermekeket több éven keresztül otthon nevelő vagy a karrierépítés helyett szabadidőben a háztartási munkákat egyedül ellátó feleség – utólag, a szerződés megkötését követően, a házasság felbontása után könnyen kerülhet abba a helyzetbe, hogy a háztartásban, gyermeknevelésben végzett munkája – házasság alatti tartáson kívül – anyagi ellentételezés nélkül marad. Hogy utólag mennyire nehéz jogi úton érvényt szerezni a hagyományos társadalmi szerepet magára öltő nőnek, akire házassági vagyonjogi szerződése okán a törvényes vagyonjogi rendszer adta garanciák nem érvényesek, jól mutatja a bírósági gyakorlat is.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a Ptk. 4:4. §-ban foglalt méltányossági klauzula a „felek érvényes szerződésével szemben arra nem kötelezi a bíróságot, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapításával biztosítsa az arányosságot és a méltányosságot, tekintve, hogy az eset egyedi szempontjait a felek a szerződési akaratuk kialakításánál már figyelembe vették. A méltányossági klauzula alkalmazására tehát csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés valamilyen kérdést nem egyértelműen vagy nem teljeskörűen rendez.”⁵⁴

A bírói gyakorlat a házassági vagyonjogi szerződés több mint három évtizedes múltjában egységesnek mutatkozik abban, hogy a jó erkölcsbe ütközés semmiséget eredményező szabályai alapján az érvénytelenség eszközét használja azon házassági vagyonjogi szerződések esetében, amelyek nem valamely speciális családjogi könyvben található rendelkezés miatt érvénytelenek, és a házastársak egymás közötti viszonyában nem áll fenn a szerződés akarathibára alapított megtámadással történő érvénytelenné nyilvánítása sem, de a szerződés valamely házastársra nézve a másik házastárssal szemben tartalmát tekintve aggályos. A jó erkölcsbe ütközés megállapításához azonban nem elengedő, hogy a házassági vagyonjogi szerződés

⁵² KRISTON (23. lj.) 172.

⁵³ BENKE (21. lj.) 43.

⁵⁴ BH2011.337., BDT2010. 2269.

valamelyik házastársra nézve akár egyoldalúan előnytelen, ahhoz mindig valamilyen többletkörülmény szükséges.⁵⁵

A törvényes vagyoni rendszer mögötti jogalkotói szándék a vagyonszerzésben részt nem vett házastársnak vagyoni kompenzálása a gyermeknevelés és otthonteremtő feladatok ellátására is tekintettel. Emiatt a szerződéses házassági vagyoni jog és az egyenjogúság elvének összeegyeztethetőségével kapcsolatos következtetés is csak a házassággal és családdal járó valamennyi feladat megosztásának tükrében tehető.

Amennyiben a hagyományos férfi-női társadalmi szerepektől, a kenyérkereső – és otthonteremtő feladatok hagyományos társadalmi szerepek szerinti megosztásától eltérően a házastársak a gyermekneveléssel és a közös háztartással kapcsolatos feladatokat nem kizárólag egyik házastárs feladatákként definiálják, és közöttük nem a törvényes házassági vagyoni rendszer irányadó, úgy – tekintettel a Ptk. 4:73. § (2) bekezdésében foglalt közös gyermek nevelésével és közös háztartással kapcsolatos vagyoni terhek megosztására vonatkozó szabályra – a jövedelemszerzésben való egyenlő, vagy közel azonos arányú részvétel jelenti az azonos jogokat és kötelezettségeket. Így ha a házastársak vagyoni viszonyaira a vagyonekülönítés vagy a házassági életközösség alatt vagyonekülönítést jelentő közszerzeményi rendszer irányadó, a házastársak egyenjogúságának elvével ellentétes, ha a – a tipikus társadalmi szerepeknél maradván – a feleség aránytalanul több feladatot lát el a gyermekneveléssel vagy háztartási munkák végzésével kapcsolatban, és ugyanígy ellentétes az egyenjogúság elvével, ha a háztartásban végzett vagy a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatok egyenlő megosztása mellett a feleség a jövedelemszerző tevékenységben nem a férjével arányos mértékben vagy egyáltalán nem veszi ki a részét.

Összefoglalva mindezt elmondható, hogy az egyenjogúság elve a házastársak vagyoni viszonyaiban csak akkor feleltethető meg a szerződéssel kiköthető vagyoni jogi rendszereknek, ha a felek a hagyományos társadalmi szerepektől elvonatkoztatva a jövedelem- és vagyonszerzést, valamint a gyermeknevelést és a közös háztartással járó feladatokat egymás között körülbelül egyenlő arányban osztják meg, ellenkező esetben a szerződéses házassági vagyoni jogban vagyoni kompenzáció nélkül szenved csorbát a házastársak egyenjogúságának elve, és a házassági vagyoni szerződés következtében előállt gazdasági igazságtalanság utólag sem a méltányossági klauzula, sem a szerződés jó erkölcsbe ütközése okán történő érvénytelenségre hivatkozással nem küszöbölhető ki. Mindezek okán különösen fontos, hogy a jelenlegi szabályozás mellett a házastársak a jövőre nézve is felismerjék a házasságban betöltött szerepüket, feladataikat, képességeiket és céljaikat, és ennek ismeretében az individuális és közös célok mérlegre helyezését követően kössék meg házassági vagyoni jogi szerződésüket, vagy tartózkodjanak ilyen megállapodások létrehozásától.

⁵⁵ Fővárosi Törvényszék Pf.634.978/2019/3.

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK
NAGYKAMARAI ÍTÉLETE A SANCHEZ KONTRA
FRANCIAORSZÁG-ÜGYBEN, AVAGY FELELŐS-E EGY
POLITIKUS A FACEBOOK-FALÁRA ÍRT
KOMMENTEKÉRT***

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.03>

Jelen tanulmányban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) Nagykamara Sanchez kontra Franciaország ügyében hozott ítélet elemzésére vállalkozunk, különös tekintettel a közvetítő szolgáltatói felelősség értelmezésének bemutatására egyes, közszereplőnek minősülő személyek kontextusában. A tanulmány szerkezetileg három nagy egységre oszlik. Elsőként ismertetjük az internetes tartalomért való felelősség uniós keretrendszerét az Eker. irányelv vonatkozó rendelkezésein keresztül. E szegmensben hangsúlyos szerepet kap a Sanchez kontra Franciaország-ügyben is említett notice and takedown szabály, amelynek értelmezését az EJEB kapcsolódó gyakorlatán, különösen a Delfi-ítéleten keresztül ismertetünk. A tanulmány második, egyben legjelentősebb szerkezeti eleme a Sanchez kontra Franciaország részletes bemutatása, kiemelve a tényállás legfontosabb elemeit, illetve a nemzeti és az EJEB eljárásokban tett megállapításokat. Az ügy részletes, átfogó bemutatását követően – mint harmadik elem – kritikai megközelítést proponálunk a Sanchez-ítélet kapcsán, egyben feltérképezzük az ítélet lehetséges, jövőbeli hatásait. Az ismertetés során több helyen hangsúlyozzuk a politikai szólás és a gyűlöletbeszéd – illetve az azért való felelősség – határvonalait. A tanulmány során felhasználjuk és a Sanchez-ítéletre vetítve alkalmazzuk a vonatkozó szakirodalmi forrásokat és EJEB-ítéleteket. Célunk, hogy a Sanchez-ítélet mint potenciális landmark döntés bemutatásával hozzájáruljunk a tartalommoderálás jogi aspektusait, a közszereplők politikai szólásszabadságát és a közvetítői felelősség értelmezését vizsgáló tudományos diskurzushoz.

* Habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: gosztonyi@ajk.elte.hu.

** PhD-hallgató, PPKE JÁK, 1088 Budapest, Szentkirályi utca 28–30. E-mail: gergelyflendvai@gmail.com.

*** A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

BEVEZETÉS

Izgalmas napjaik voltak 2023 májusában mindazoknak, akiket érdekel az online véleménynyilvánítási szabadság és ennek lehetséges korlátozásai. Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a Twitter kontra Taamneh és Gonzalez kontra Google ügyekben volt hivatott arra, hogy a platformok számára szinte teljes felelősségi immunitást kínáló 1996-os amerikai szabályozással kapcsolatban – főleg az ügyek *a certiorari* típusú befogadásával – új utakra lépjen, és a támogatók álláspontját követve alapjaiban változtassa meg a felelősségi rendszert, míg a tamáskodó szerint „összetörje az internetet”, és véget vessen az internetes szólásszabadságnak.¹

Ugyanílyen platformszabályozási kérdés kapcsán várták sokan az Emberi Jogok Európai Bíróság (a továbbiakban: EJEB) Nagykamarájának döntését a Sanchez kontra Franciaország ügyben, amelynek állást kellett foglalnia abban a kérdésben, hogy az európai típusú „biztonságos kikötő modell”-nek nevezett szabályozás² és a mellé felállított általános nyomkövetési vagy monitorozási tilalom³ érvényesül-e a magánfelhasználók esetében.

A Sanchez kontra Franciaország-ügy 2023-as Nagykamarai döntése figyelemre méltó elmozdulást jelent a korábbi EJEB-ítéletekben foglaltaktól, hiszen a Delfi- és a Tamiz-ügyekben elfoglalt állásponttól eltávolodva az EJEB nem pusztán a nagyméretű, kereskedelmi alapon működtetett és hivatásszerűen üzemeltetett portálok számára állított fel felelősséget a kommentekért, hanem bizonyos magánszemélyek (közszerzők, politikusok) is folyamatos monitorozásra lehetnek innentől kötelezve, hogy a harmadik személyek által az Facebook-falukra feltöltött kommentekért való felelősség alól mentesülhessenek.

EURÓPAI UNIÓS FELELŐSSÉG AZ ONLINE TARTALOMÉRT

A szinte korlátlan immunitást kínáló 1996-os amerikai CDA230⁴ után pár évvel az Európai Unió egy módosított, a technológiai fejlődést jobban szolgáló megoldás mellett tette le a voksát 2000-ben. Ennek fő oka, hogy – az Amerikai Egyesült Államok versenyalapú szabályozási szemléletétől eltérően – a média kiemelkedő szerepet tölt be Európában a demokratikus szabályrendszer fenntartásában és közvetítésé-

¹ GOSZTONYI Gergely – LENDVAI Gergely Ferenc: „Twitter kontra Taamneh és Gonzalez kontra Google, avagy ki a felelős az online platformokra feltöltött tartalomért?” *Magyar Jog* 2023/10. 587–593.

² Tambiama MADIEGA: *Reform of the EU liability regime for online intermediaries. Background on the forthcoming Digital Services Act*. European Parliamentary Research Service, 2020. május, 1–2., [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/649404/EPRSIDA\(2020\)649404EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/649404/EPRSIDA(2020)649404EN.pdf).

³ GYETVÁN Dorina: „Az általános nyomon követési kötelezettség mint a közvetítő szolgáltatók felelőségének jövője?” in FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok 2021* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola 2021).

⁴ Bár a vonatkozó 230. paragrafus a Telekommunikációs törvény része, a jogi- és a köznyelv is – az V. fejezetre (Communications Decency Act) utalva – csak CDA230-ként hivatkozta. Pub. L. No. 104-104 (Tit. V), 110 Stat. 133 (Feb. 8, 1996).

ben ugyanúgy, mint a kulturális, társadalmi és szociális szempontok fenntartásában, fejlesztésében és terjesztésében.⁵ Kiemelhető, hogy az Európai Bizottság 1999-es megfogalmazása változatlanul érvényes maradt az évek során: „Az audiovizuális média központi szerepet játszik a modern demokratikus társadalmak működésében. Az információ szabad áramlása nélkül az ilyen társadalmak nem működhetnek. Ezenkívül az audiovizuális média alapvető szerepet játszik a társadalmi értékek fejlődésében és továbbadásában is.”⁶

Így született meg Európában az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások fogalma, amely a digitális szolgáltatásokat szabályozó elektronikus kereskedelemről szóló irányelv⁷ (a továbbiakban: Eker. irányelv) egyik kulcsfogalma. Az online tartalomért vállalt felelősségi rendszer kapcsán a központi szabályokat az Eker. irányelv 4. szakasza tartalmazta, mely a közvetítő szolgáltatók felelőssége címet viseli. A szabályrendszer hármas fogalomrendszerrel dolgozik, amelyből az első kettő esetében („egyszerű továbbítás”⁸ és „gyorsítótárolóban történő rögzítés [caching]”⁹) a szolgáltatók amerikai rendszerű immunitást élveznek a felelősség alól.

Érdekesebb ugyanakkor a tárhelyszolgáltatók felelősségi kérdése, amelyre vonatkozó szabályok a 14. cikkben kaptak helyet. Ennek alapján a szolgáltató – főszabály szerint – felelős a rajta elhelyezett tartalomért, és csak akkor mentesül a felelősség alól, amennyiben:

- nincsen tényleges tudomása jogellenes tevékenységről vagy információról, és – ami a kárigényeket illeti – nincsen tudomása olyan tényekről vagy körülményekről, amelyek nyilvánvalóan jogellenes tevékenységre vagy információra utalnának; vagy
- amint ilyenről tudomást szerzett, haladéktalanul intézkedik az információ eltávolításáról vagy az ahhoz való hozzáférés megszüntetéséről.¹⁰

Az európai rendszer (relatív)¹¹ újdonsága tehát 2000-ben ez az utána évtizedekig általánosan használt „értesítési-eltávolítási eljárás”¹² (*notice and takedown system*, a továbbiakban: NTDS) volt, amely így egy többlépcsős feltétel- és eljárási rendszert léptetett életbe: a közvetítő szolgáltatónak egyrészt biztos tudomással kellett bírnia

⁵ Az ezzel kapcsolatos magyarországi problémákról lásd: KOVÁCS Ildikó – POLYÁK Gábor – URBÁN Ágnes: *Médiatájkép egy hosszú vihar után. Médiapolitika 2010 után* (Budapest: Mérték Médiaelemző Műhely 2021).

⁶ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Principles and guidelines for the Community’s audiovisual policy in the digital age. COM/99/0657 final.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv), Hivatalos Lap L 178, 17/07/2000, 0001–0016.

⁸ Eker. irányelv (7. lj.) 12. cikk.

⁹ Eker. irányelv (7. lj.) 13. cikk.

¹⁰ Eker. irányelv (7. lj.) 14. cikk.

¹¹ Az eljárás először az amerikai Digital Millennium Copyright Act-ben jelent meg (Pub. L. No. 105–304, 112 Stat. 2860 (Oct. 28, 1998)), ám ott csak a szerzőjog-sértésekre nézve alkalmazandó. Összevetésnek lásd Miquel PEGUERA: „The DMCA Safe Harbors and Their European Counterparts: A Comparative Analysis of Some Common Problems” *Columbia Journal of Law & the Arts* 2009/4.

¹² Alexandre DE STREEL [et al]: *Online Platforms’ Moderation of Illegal Content Online. Law, Practices and Options for Reform* (Luxembourg: European Parliament 2020) 10.

az olyan tartalomról, amely nyilvánvalóan jogellenes, másrészt meghatározott időn belül lépéseket kell tennie a tartalom eltávolítása érdekében. Így tehát megállapítható, hogy az amerikai szabályozással szemben az Európai Unió egy másik modell („biztonságos kikötő modell”) mellett tette le a voksát, amely egy nem automatikus mentesülést állított a középpontjába.¹³

Az NTDS mellett külön ki kell emelni az Eker. irányelv 15. cikkében foglaltakat,¹⁴ amely alapján a tagállamok nem állapítanak meg a szolgáltatókat terhelő olyan általános kötelezettséget, amely alapján A) az általuk továbbított vagy tárolt információkat nyomon kellene követniük, vagy amely szerint B) a jogellenes tevékenységre utaló tényeket vagy körülményeket kellene kivizsgálniuk („általános monitorozási vagy nyomonkövetési kötelezettség tilalma”).¹⁵ Ez a szabály tehát nem kötelezi a szolgáltatókat és így a közösségi médiát sem arra, hogy folyamatosan figyeljék a rájuk feltöltött tartalmakat.¹⁶

AZ EJEB VONATKOZÓ JOGGYAKORLATA

Az Eker. irányelv egyik jelentős problémája volt, hogy számtalan kérdésben nem adott kielégítő választ a joggyakorlat számára, így például nem voltak egyértelműek az alábbiak sem:

- mikor jelenthető ki, hogy a szolgáltató tudomása tényleges;
- mit jelent a nyilvánvalóan jogellenes tartalom;
- mi az a haladéktalanság, amin belül a szolgáltatónak lépnie szükséges;
- aktív vagy passzív típusú szolgáltatóról beszélünk-e, amikor a felelősségi kérdéseket elemezzük.¹⁷

Ezen kérdések vizsgálata nélkül arra az alapvető kérdésre, hogy egy tartalmat jogszerűen távolítottak-e el vagy cenzurális hatásokról beszélhetünk, nem lehet választ adni. Mindezért kiemelt fontosságú a nemzetközi szupranacionális bíróságok jogfejlesztő gyakorlata, amely még abban az esetben is számos támpontot kínálhat,¹⁸ ha bizonyos kérdésekben nem is követ egyértelmű mintázatot. Az EJEB és az Európai

¹³ Fontos ugyanakkor, hogy az Eker. irányelv, 14. cikk (3) alapján a tagállamok számára rendelkezésre áll az a lehetőség, hogy eljárásokat alakítsanak ki az információ eltávolításának vagy a hozzáférés megszüntetésének szabályozására.

¹⁴ Jan OSTER: *European and International Media Law* (Cambridge: Cambridge University Press 2017) 234–236.

¹⁵ Ki kell ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az Eker. irányelv 47. cikke szerint: „mindez nem érinti azonban az egyedi esetben alkalmazandó nyomon követési kötelezettségeket”.

¹⁶ Joris VAN HOBOKEN – João Pedro QUINTAIS – Joost POORT – Nico VAN ELJK: *Hosting intermediary services and illegal content online. An analysis of the scope of article 14 ECD in light of developments in the online service landscape: final report* (Luxembourg: European Commission 2018) 45–47.

¹⁷ TATÁR Attila: „A tárhelyszolgáltatók körében felmerülő felelősségi kérdésekről” *Infokommunikáció és Jog* 2019/1. 8–13.

¹⁸ Ilyen volt például, hogy Magyarországon „a Fővárosi Bíróság, az Ítéletábrla és a Kúria egyaránt lényegében félreértelmezte az E-ker. törvényt, akként vélekedve, hogy az értesítés-eltávolítás-hoz kapcsolódó felelősség csak a webáruházakra vonatkozik.” ZÓDI Zsolt: *Platformjog* (Budapest: Ludovika 2023) 97.

Unió Bírósága¹⁹ számos fontos ügyben pontosította az Eker. irányelv szabályainak alkalmazását.

Az EJEB gyakorlatának kiemelt jelentősége, hogy tudatosan törekszik általánosabban alkalmazható tesztek felállítására, amely ugyanúgy segítheti a feleket, mint a nemzeti jogalkalmazókat. Az EJEB által felállított hatelemű felelősségi teszt²⁰ ezt az utat követi, és egyértelműsíti azokat a vizsgálati szempontokat, amelyek kapcsán az Eker. irányelvben foglaltak és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) érvényesülése megállapítható.

Az EJEB hatelemű felelősségi tesztjének alkalmazása során így elsőként vizsgálni szükséges a kommentek kontextusát és tartalmát. E kérdéskörben az EJEB kiemelt jelentőséget tulajdonít annak a kérdésnek, hogy a portált – ahol a kommentek megjelennek – kereskedelmi alapon működtetik-e, professzionálisan irányítják-e és hivatásszerűen üzemeltetik-e, és emellett bátorított-e a kommentelésre, hiszen ebben az esetben a portál látogatottsága és így végső soron a bevétele összefügg a kommentek számával. Az EJEB így a teszt első eleme kapcsán kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy fűződött-e a portálnak gazdasági érdeke a kommentelés volumenének növeléséhez.²¹ Ugyanígy ennél a pontnál szükséges vizsgálni, hogy a portál gyakorolt-e jelentős mértékű ellenőrzést a kommentek felett (például a tényleges szerző tudta-e módosítani vagy törölni a kommentjét), és ennek kapcsán aktív vagy passzív szolgáltatóként viselkedett-e. A kommentek tartalma vonatkozásában pedig az EJEB kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy túllépik-e a véleménynyilvánítási szabadság elfogadható határait.

Második elemként a kommentek tényleges szerzőjének vagy szerzőinek felelősségre vonásának lehetőségét szükséges vizsgálni, mint alternatívát a portál felelősségével szemben. Itt az EJEB kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy a nemzeti bíróságok figyelembe vették-e az internetes kommunikáció jellegéből adódó anonimitás lehetőségét és annak különböző fokait.²² Emellett ugyanakkor vizsgálni szükséges az interneten történő információterjesztés egyszerűségét, mennyiségét és sebességét is, amely a hagyományos médiához képes jelentős kihívások elé állíthatja a jogalkalmazókat is.²³ Ennek egyik eleme lehet, hogy az anonim tényleges szerző(k) felelősségre vonása sokszor kevésbé hatékony, mintha a portállal szemben kíván a sértett fellépni.

¹⁹ A luxembourgi bíróság online felelősségi gyakorlatának elemzése szétfeszítené jelen tanulmány kereteit. A legfontosabb ügyek lásd: Gosztonyi Gergely: „Az Európai Unió Bírósága hozzájárulása az online platformok felelősségi és monitorozási kérdéseinek alaposabb megértéséhez” in Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *Internetes platformok kora* (Budapest: Ludovika 2022).

²⁰ A hatelemű teszt első négy elemét lásd: *Delfi AS v. Estonia* App no. 64569/09 (16 June 2015), [144]–[161], míg az utolsó két elemet lásd: *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Hungary* App no. 22947/13 (2 February 2016), [72]–[88]. A hatelemű tesztet később az EJEB már „felelősségi kritérium tesztként” alkalmazta: *Pihl v. Sweden* App no. 74742/14 (9 March 2017).

²¹ *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.) [144].

²² Gosztonyi Gergely – Huszár Daniella: „Az anonim kommentelés aktuális jogi megítélése az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Ausztrál Legfelsőbb Bíróság gyakorlata alapján” *In Medias Res* 2022/2. 141–152.

²³ *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.) [147].

A teszt harmadik elemeként a portál azon intézkedéseit tartja szükségesnek vizsgálni az EJEB, amelyek a kérdéses kommentek megjelenésének megelőzésére vagy eltávolítására irányulnak. Ezen elemnél mind a megelőző mechanizmusok (mint például automatikus szóalapú szűrők használata,²⁴ emberi moderátorok alkalmazása vagy az általános szerződési feltételekben szereplő kitételek), mind az utólagos intézkedések (megtörtént-e az eltávolítás, amennyiben igen, önként vagy felszólításra, illetve mennyi ideig volt elérhető és milyen körben a sérelmezett tartalom) elemzése hozzásegítheti a nemzeti bíróságokat a megalapozottabb felelősségi kérdések megállapításához.²⁵ Fontos kiemelni, hogy ezen elemnél az EJEB megállapította az NTDS-szel kapcsolatban, hogy az számos esetben önmagában megfelelő eszközként szolgálhat az összes érintett jogainak és érdekeinek kiegyensúlyozására.²⁶ A teszt negyedik elemeként az EJEB a nemzeti ítélet portálra gyakorolt következményeit tartja szükségesnek elemezni, amely esetben megvizsgálja az esetlegesen megítélt vagyoni vagy nem vagyoni kártérítési összeg nagyságát. Ugyanígy fontos kritériumnak minősül, hogy az érintett portálnak a nemzeti ítélet következtében meg kellett-e változtatnia az üzleti modelljét. Ezen elem alelemeként az EJEB fontosnak tartja kiemelni, hogy a nemzeti ítélet ugyanakkor nem jelenthet dermesztő hatást (*chilling effect*²⁷) az internetes véleménynyilvánítás szabadságára nézve.

Utolsó előtti, ötödik elemként az EJEB a sértetti magatartás vizsgálja, ahol negatívumként értékeli, ha a sértett nem próbál a portállal kapcsolatba lépni a kifogásolt kommentek kapcsán, hanem azonnal bírósághoz fordul. A teszt hatodik eleme pedig annak analízise, hogy a kommenteknek milyen következményei voltak a sértettre nézve. Az EJEB ennek kapcsán annak felmérését tartja szükségesnek, hogy a szóban forgó kommentek alkalmasak-e arra, hogy jelentős hatást gyakoroljanak az érintettek magatartására.

Mindezek mellett az EJEB további döntéseiben érzékeltette, hogy a különféle tartalmak esetén más és más típusú eljárások lennének szükségesek: külön kiemelve a gyűlöletbeszéd szintjét elérő vagy el nem érő tartalmak közötti különbségtételt.²⁸ A Høiness-ügyben az EJEB azt állapította meg, hogy bár egyes kommentek lehetnek vulgárisak, az alapvetően vizsgálandó kérdés, hogy elérték a gyűlöletbeszéd szintjét, és emellett megvalósították-e az erőszakra való felhívást sem.²⁹ Amennyiben

²⁴ E körben érdemes felvetni, hogy a mesterséges intelligencián alapuló szűrők – jelen technikai fejlettségük mellett – önmagukban nem elégségesek a probléma kezelésére, hiszen például a metaforákat, rejtett vagy bújtatott jelentésrétegeket, az iróniát vagy akár a finom fenyegetéseket sem tudja kezelni.

²⁵ *Magyar Tartalomsgátlatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Hungary* (20. lj.) [80]–[81].

²⁶ *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.) [159]. Lásd még SEFSI Tibor: „No comment? Az internetes hozzászólásokért való jogi felelősség” *Fundamentum* 2015/4. 108.

²⁷ Laurent PECH: *The Concept of Chilling Effect. Its untapped potential to better protect democracy, the rule of law, and fundamental rights in the EU.* (Brussels: Open Society European Policy Institute 2021), www.opensocietyfoundations.org/uploads/c8c58ad3-fd6e-4b2d-99fa-d8864355b638/the-concept-of-chilling-effect-20210322.pdf.

²⁸ *Høiness v. Norway* App no. 43624/14 (19 March 2019), [69].

²⁹ Dirk VOORHOOF: „Same Standards, Different Tools? The ECtHR and the Protection and Limitations of Freedom of Expression in the Digital Environment” in Michael O’BOYLE (szerk.): *Human Rights Challenges in the Digital Age: Judicial Perspectives* (Strasbourg: Council of Europe 2020).

ezek egyértelműen kizárhatók, akkor nincs szükség a kommentek jellegének mélyreható vizsgálatára.³⁰ Ugyanígy figyelembe kell venni az egyes internetes portálok kommunikációs stílusának sajátosságait,³¹ ahol a stílus nem mindig irodalmi.

Az EJEB gyakorlatából kiemelendő, hogy több ügyben megkülönböztette a platformszolgáltatókat a felhasználói tartalmak más fórumaitól („*other fora on the Internet*”),³² és utóbbiak vonatkozásában nem tartotta irányadónak a Delfi-ügyben hozott ítéletét.³³ Ugyanitt emelte ki az EJEB, hogy a rágalmozónak tartott tartalomnak el kell érnie „a komolyság egy bizonyos szintjét”,³⁴ hiszen felhasználók milliói posztolnak naponta az interneten, és a tartalmak többsége tartalmában jelentéktelen vagy kicsi elérésű, így jelentős károkat valakinek a megítélésében nem okozhatnak. Ráadásul a politikusoknak többlet tőrési kötelezettségük is van egy átlagos felhasználóhoz képest.³⁵

Mindezek mellett az EJEB döntéseiben végig következetesen fenntartotta azt az álláspontját a szolgáltatók aktív vagy passzív szerepével kapcsolatban, hogy csak és kizárólag a semleges, passzív típusú szolgáltatók felelősség alóli mentesülése képzelhető el a szabályozás alkalmazása során.

A NEMZETI ELJÁRÁS

2011 októberében Sanchez a Front National politikai párt képviselőjelöltje volt a francia parlamenti választásokon a nîmes-i választókerületben. Az események idején az egyik politikai ellenfele F.P. (az Európai Parlament képviselője és Nîmes polgármesterének első helyettese) volt, és mindketten új honlapot kívántak indítani. Ez Sancheznek sikerült, míg F.P.-nek nem, amire utalva Sanchez a saját Facebook (a továbbiakban: FB) oldalán ezt meg is jegyezte egy posztban a követőinek. A poszthoz nagyjából tizenöt komment érkezett, közte az egyik S.B.-től:

Ez a FONTOSEMBER NIMES-t ALGIERS-é változtatta, nincs utca KEBABOS és MECSET nélkül; DROGKERESKEDŐK ÉS PROSTITUÁLTAK URALKODNAK, NEM MEGLEPŐ, HOGY BRÜSSZELT, A SARÍA ÚJ VILÁGRENDJÉNEK FŐVÁROSÁT VÁLASZTOTTA... (...) Köszönöm FRANCK és PUSZI LEILLÁNAK... (...)³⁶

S.B. kommentje után L.R. is három hozzászólást tett, amelyek mind szóhasználatukban, mind tartalmukban egyértelműen a muszlimokat okolták a város és a fehér lakosság nehézségeiért. Pár nappal később L.T. (F.P. élettársa) felfigyelt a bejegy-

³⁰ *Høiness v. Norway* (28. lj.) [69].

³¹ *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt. v. Hungary* (20. lj.) [77].

³² *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.) [159].

³³ *Tamiz v. United Kingdom* App no. 3877/14 (19 September 2017), [85].

³⁴ *Tamiz v. United Kingdom* (33. lj.) [80].

³⁵ Ennek kapcsán lásd KOLTAY András: „A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme” *Pázmány Law Working Papers* 2019/4.

³⁶ *Sanchez v. France* App no. 45581/15 (15 May 2023), [15] – szerzői kihagyásokkal.

zésre és a kommentekre, és úgy érezte, hogy azok rasszisták voltak, és közvetlenül, személyében sértették őt.³⁷ Ennek egyik oka az volt, hogy S.B. a kommentjében L.T. nevébe egy további l betűt is beleírt, hogy még inkább észak-afrikai hangzásúnak mutakozzon, és ezzel diszkreditálja F.P. politikai munkáját. 2011. október 26-án L.T. büntetőfeljelentést tett az ügyészségen Sanchez, S.B. és L.R. ellen Sanchez nyilvánosra állított FB-falán közzétett sértő megjegyzések miatt. Egy napra rá Sanchez az FB-falán arra kérte a hozzászólókat, hogy „legyenek óvatosak a kommentek tartalmával”,³⁸ ugyanakkor a már közzétett kommenteket érintetlenül hagyta, azokat nem cenzúrázta, nem moderálta és nem távolította el.

A francia csendőrség nyomozása során kiderült, hogy S.B. nem tudta, hogy Sanchez FB-fala nyilvános, és az is egyértelművé vált, hogy hozzászólásában valóban L.T.-re utalt. Sanchez a nyomozás során két dolgot jelzett: egyrészt, hogy 1800 ismerőse van, így nem tudja figyelemmel kísérni az összes megjelenő hozzászólást, másrészt jelezte, hogy az ő bejegyzése nem irányult semmilyen etnikai csoport ellen, a kifogásolt kommenteknek pedig nem ő a szerzője. Álláspontja szerint ugyanakkor egy politikai vita során – főleg választási időszakban – az ilyen kommenteknek „bele kell férniük” a véleménynyilvánítási szabadság keretei közé, ugyanakkor a csendőrségi meghallgatás előtt pár nappal privátra állította az FB-falát, hogy „elkerülje a további incidenseket, amelyek nem az ő hibájából történtek.”³⁹

A Nîmes-i Büntetőbíróóság (a továbbiakban: NB) egy csoport és különösen L.T. elleni származásuk vagy meghatározott etnikai, nemzeti, faji vagy vallási hovatartozásuk miatt gyűlöletre vagy erőszakra való felbujtás miatt folytatta le az eljárást.⁴⁰ Az NB álláspontja szerint a kommentek szövege egyértelművé tette, hogy a muszlim közösség és a muzulmán vallásúak álltak a célpontban, és a megjegyzések alkalmasak voltak arra, hogy ellenséges érzületet, gyűlöletet vagy erőszakot szítsanak velük szemben. A Leilla név eltorzított használata csak tovább fokozta ezt a hatást, és alkalmas volt L.T. személyében való megsértésének. Sanchez FB-fala kapcsán az NB pedig arra a következtetésre jutott, hogy mivel ő saját elhatározásából hozta létre ezt az elektronikus kommunikációs felületet, és a jogsértő hozzászólásokat nem távolította el, ezért felelősnek minősül egy online nyilvános kommunikációs oldal „kiadójaként”.⁴¹ Az NB Sanchez, S.B.-t és L.R.-t is bűnösnek találta a vád szerint, és mindegyiküket 4000 euró pénzbírság megfizetésére kötelezte. Sanchez, S.B.-t emellett kötelezték arra is, hogy közösen fizessenek 1000 eurót L.T. részére az őt ért nem vagyoni kár ellentételezésekképpen. És bár az ügyészség Sanchez választásából való kizárását is indítványozta, az NB ezt a szankciót nem tartotta szükségesnek megítélni.

³⁷ Koen LEMMENS: „Freedom of Expression on the Internet after Sanchez v. France: How the European Court of Human Rights Accepts Third-Party »Censorship«” *European Convention on Human Rights Law Review* 2022/3. 527., <https://doi.org/10.1163/26663236-bja10046>.

³⁸ *Sanchez v. France* App no. 45581/15 (2 September 2021), [19].

³⁹ *Sanchez v. France* (38. lj.) [23].

⁴⁰ La loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse, [23]–[24]; La loi du 29 juillet 1982 sur la communication audiovisuelle, [93(3)].

⁴¹ Dirk VOORHOOF: „European Court of Human Rights: Sanchez v. France” *IRIS*, 2021/1. 1.

Sanchez fellebbezett az ítélet ellen, de a Nîmes-i Fellebbviteli Bíróság (a továbbiakban: NFB) fenntartotta az alsóbb fokú bíróság döntését, ám a pénzbírságot 3000 euróra csökkentette. Érvelésében az NFB követte az NB logikáját, ugyanakkor két újabb érveléssel kiegészítve azt. Egyrészt úgy ítélte meg, hogy Sanchez tudatosan tette az FB-falát nyilvánossá, hogy szélesebb közönséghez eljussanak a gondolatai a választási kampány során, másrészt pedig politikai szereplői helyzete egy átlag felhasználónál nagyobb éberséget követel meg tőle.⁴²

A francia semmitőszék elutasította Sanchez felülvizsgálati keresetét, ezzel ő kimerítette a rendelkezésére álló nemzeti jogorvoslati lehetőségeket.

AZ EJEB DÖNTÉSEI

AZ ÖTÖDIK SZEKCIÓ DÖNTÉSE

Sanchez 2015. szeptember 15. napján a véleménynyilvánítás szabadságáról rendelkező cikk, azaz az EJE 10. cikkének megsértésére hivatkozva keresetet nyújtott be az EJEB-hez. Az ügyet az EJEB Ötödik Szekciójának tagjai tárgyalták. Az eset legfőbb kérdése abban állt, hogy Sanchez mint magánszemély felelős-e a közösségi felületén közzétett, harmadik felek által közzétett gyűlöletkeltő és kirekesztő hozzászólásokért.

Sanchez mint felperes érvelésében előadta, hogy a közösségi média felületére érkező kommentek tekintetében gondosságot tanúsított azzal kapcsolatban, hogy a jogsértőnek vélt kommenteket eltávolítsa, továbbá kiemelte az EJEB gyakorlatát arra tekintettel, hogy a politikai szólás (megnyilvánulás) különös védelmet élvez a Bíróság gyakorlatában.⁴³ Sanchez hangsúlyozta, hivatkozva ismételtén az EJEB gyakorlatára, hogy túlzott kötelezettségvállalást jelentett volna számára, hogy a hozzászólást lehetővé tevő felületet lezárja, abból a célból kifolyólag, hogy ne lehessen jogsértő tartalmakat közzétenni, hiszen ez dermesztő hatással lett volna az internetes véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülésére.⁴⁴ Az alperes érvelésében kiemelte, hogy az FB-falak „a nyilvánossághoz intézett online kommunikáció kategóriájába tartoznak”, és hogy a tartalomgyártó az, „aki kezdeményezte egy online nyilvános kommunikációs szolgáltatás létrehozását előre meghatározott témákról történő véleménycserére”, ezzel gyakorlatilag vitafórumnak aposztrofálta Sanchez oldalát.⁴⁵ Hivatkozva a közel százötven éves, 1881. július 29-i törvény 24. szaka-

⁴² Päivi KORPISAARI: „From Delfi to Sanchez – when can an online communication platform be responsible for third-party comments? An analysis of the practice of the ECtHR and some reflections on the Digital Services Act” *Journal of Media Law* 2022/2. 369., <https://doi.org/10.1080/17577632.2022.2148335>.

⁴³ *Sanchez v. France* (38. lj.) [48]–[49].

⁴⁴ *Sanchez v. France* (38. lj.) [50]–[51].

⁴⁵ *Sanchez v. France* (38. lj.) [52]–[53].

szára, amely olyan magatartást büntet, amely valamely közösség tagjaival szemben ellenséges, elutasító vagy gyűlölködő érzést kelt, az alperes azt állította, hogy a beavatkozás Sanchez szólásszabadsághoz való jogához jogszerű volt, és az EJEE által elismert célokat is szolgálta, annak figyelembevételével is, hogy elismerték a felperes politikai affiliációjából eredő magasabb véleménynyilvánítási joghoz való jogát.⁴⁶ Az alperes a hozzászólások tekintetében aláhúzta, hogy a kifogásolt megjegyzések céljukat tekintve erős elutasítást és gyűlöletet közvetítettek, és L.R. hozzászólásának a poszt alatt tartása – különösen a politikai kontextus kiemelt jellegére való vonatkozással – alkalmas volt arra, hogy azt az üzenetet sugallja, hogy Sanchez nem tartotta problémásnak a kirekesztő megnyilvánulásokat.⁴⁷

A beavatkozás jogosságának tekintetében az EJEB megállapította, Sanchez véleménynyilvánítási szabadságát egy büntetőjogi ítélet miatt korlátozták. A Bíróság az elítéléshez használt vonatkozó jogszabályokat a korábbi ügyekben előreláthatónak ítélte. Fontos érvelési pont volt az EJEB ítéletében – egyben nóvum jelleggel – hogy a Facebook-fiók tulajdonosának felelőssége az FB-falán közzétett tartalmakért új jogi kérdés volt, mégis, a bírák szerint a korlátozás nem sértette a hozzáférhetőség és előreláthatóság elveit. Ennek fényében, a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a beavatkozás összhangban volt a törvénnyel, és nem sértette az érintett személy véleménynyilvánítás szabadságához való jogát.⁴⁸ A jogos cél⁴⁹ megléte kapcsán a Bíróság megállapította, hogy a beavatkozás azt a jogos célt szolgálta, hogy megvédje mások jó hírnevét vagy jogait.⁵⁰

Az ítéelő bírák hivatkoztak a véleménynyilvánítás szabadságába való beavatkozás szükségességének értékelésére vonatkozó általános elvekre is, amelyeket a Bíróság korábbi ügyekben gyakran megerősített.⁵¹ Mint ahogyan az már az EJEB gyakorlatából ismert – és gazdagon dokumentált⁵² – a véleménynyilvánítás szabadsága egy demokratikus társadalom „védőbástyája”;⁵³ a szólásszabadság pedig magában foglalja azt az alapelvet is, hogy annak érvényesülése nemcsak az „elfogadott eszmékre” vonatkozik, hanem sértő vagy akár mások számára zavaró közlésekre is.⁵⁴ A Bíróság „gőrcső” alá vette az alapelvek kontextualizált alkalmazását a jelen ügyre, különösen a fentebb taglalt S.B. és L.R. által közzétett hozzászólások kapcsán.

⁴⁶ *Sanchez v. France* (38. lj.) [55]–[60].

⁴⁷ *Sanchez v. France* (38. lj.) [61]–[66].

⁴⁸ *Sanchez v. France* (38. lj.) [68]–[73].

⁴⁹ Az alkalmazott hármas teszt kapcsán lásd: Jan OSTER: *Media Freedom as a Fundamental Right* (Cambridge: Cambridge University Press 2015) 123–124.

⁵⁰ Lásd: *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.) [130].

⁵¹ *Handyside v. United Kingdom* App no. 5493/72 (7 December 1976); *Perinçek v. Switzerland* App no. 27510/08 (15 October 2015).

⁵² *Handyside v. United Kingdom* (51. lj.), [49]; *Dink v. Turkey* App nos. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 és 7124/09 (14 September 2010), [137]; *Vérité Santé Pratique Sarl v. France* App no. 74766/01 (1 December 2005); *Observer and Guardian v. the United Kingdom* App no. 13585/88 (26 November 1991), [59]; *Khadija Ismailova v. Azerbaijan* App nos. 65286/13 és 57270/14 (10 January 2019), [158].

⁵³ Peri ÜRAN: „Freedom of Expression as the Cornerstone of Democracy” *International Journal of Arts and Sciences* 2010/3. 483–485.

⁵⁴ *Sanchez v. France* (38. lj.) [76].

A kommenteket vizsgálva egyértelműen megállapították, hogy a tartalmak jogellenes és gyűlöletkeltő szöveget tartalmaztak, továbbá szintén egyértelmű, hogy a közlések muszlimellenesek voltak. Kiemelkedő relevanciával bír, hogy bár a Bíróság kiemelte, hogy valóban szélesebb körű védelmet élveznek a politikai közlések, az államnak – jelen esetben a francia államnak – mérlegelési jogköre (*margin of appreciation*⁵⁵) van a korlátozások alkalmazása tekintetében. Választási kontextusban a rasszista vagy idegengyűlölő beszéd hozzájárulhat a gyűlölet és az intolerancia szításához, mivel a jelöltek inkább szlogenekre támaszkodhatnak, mint észszerű érvekre, és az ilyen diskurzusok hatása még károsabbá válik. A Bíróság hangsúlyozta a politikusok felelősségét a gyűlöletbeszéd elleni küzdelemben. Az S.B. és L.R. által tett megjegyzéseket vizsgálva – akik nem voltak politikusok vagy valamely politikai párt hivatalos képviselői – a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a hazai bíróságok megállapításai megalapozottak voltak.⁵⁶ E helyütt a Bíróságnak azt kellett mérlegelnie, hogy a megnyilvánulások jogellenesek voltak-e attól függetlenül, hogy politikai kontextusban érintettek. A Bíróság úgy találta, hogy függetlenül a politikai természettől, a kommentek nyilvánvalóan uszítottak és gyűlöletet keltettek. Az EJEB azzal támasztotta alá ezt az érvelését, hogy a gyűlöletre uszításhoz nem feltétlenül szükséges kifejezett erőszakra való felhívás, hanem magában foglalja az egyének vagy csoportok elleni olyan támadásokat, amelyek aláássák méltóságukat vagy biztonságukat,⁵⁷ tehát egyértelműsíthető, hogy a szándéka⁵⁸ a kommenteknek a muszlimok lealacsonyítása volt.⁵⁹

Az eset legnagyobb relevanciájával bíró szegmense az EJEB azon mérlegelését tartalmazza, amelyben az online felelősség kérdését vizsgálják.⁶⁰ Felelhet-e tehát Sanchez harmadik fél által közzétett jogellenes tartalmakért? A Bíróság e körben újonnan megemlítette, hogy hiába a politikai kontextus, a politikai vita keretében tett megjegyzéseknek vannak korlátai, különösen a mások jó hírnevének és jogainak tiszteletben tartása tekintetében.⁶¹ A Bíróság e helyütt – hivatkozva a *Le Pen*- és a *Féret*-ügyekre is⁶² – hangsúlyozta a faji megkülönböztetés és az intolerancia elleni küzdelem szükségességét, különösen egy olyan választási kontextusban, amelyet jelen esetben az érintett városra jellemző feszültségek jellemeznek. Az EJEB vizsgálta Sanchez pozícióját is, és aláhúzta, hogy a politikusi státusza nem mentesíti a gyűlöletkeltő közléseket érintő korlátozások alól, sőt, a Bíróság korábbi esetjogából merítve megállapította, hogy a politikusoknak, amikor nyilvánosan nyilatkoznak, kerülniük kell az intoleranciát elősegítő megjegyzéseket, és különösen ügyelniük

⁵⁵ Vö.: Carolina ALVES DAS CHAGAS: „Balancing Competences and the Margin of Appreciation: Structuring Deference at the ECtHR” *ICL Journal* 2022/1. 1–26., <https://doi.org/10.1515/icl-2021-0009>.

⁵⁶ *Sanchez v. France* (38. lj.) [88].

⁵⁷ Lásd ehhez: *Atamanchuk v. Russia* App no. 4493/11 (11 February 2020).

⁵⁸ Vö.: OHCHR: The Rabat Plan of Action, A/HRC/22/17/Add.4. 29.(c).

⁵⁹ *Sanchez v. France* (38. lj.) [88].

⁶⁰ *Sanchez v. France* (38. lj.) [89]–[99].

⁶¹ *Sanchez v. France* (38. lj.) [89].

⁶² *Le Pen v. France* App no. 18788/09 (20 April 2010); *Féret v. Belgium* App no. 15615/07 (16 July 2009).

kell a demokrácia és annak elveinek védelmére – mindez hatványozottan szükséges választások során.⁶³ A Bíróság a státusz vizsgálatán túlmenően kiemelte, hogy a felperes érvelése arra tekintettel, hogy nem volt ideje ellenőrizni a felületére érkező kommenteket szintén nem állta meg a helyét, mivel a Sanchez maga jelezte, hogy napi rendszerességgel ellenőrizte az FB-falát.⁶⁴ Ehhez kapcsolódóan szignifikáns megállapítás volt az EJEB részéről az, hogy Sanchez azért is felel a kommentekért, mert a napi ellenőrzésen túl – mint politikai szereplő, aki nyilvánossá tette a kommentelési lehetőséget – fokozott figyelemmel kellett volna kísérennie és cselekednie a polemikus hozzászólások kapcsán.⁶⁵ Az EJEB aláhúzta a kommentek és azok eltávolításának időbeliségét is; míg S.B. kommentjét huszonnégy órán belül eltávolították, L.R. hozzászólása mintegy hat hétig látható és elérhető volt Sanchez felületén.⁶⁶ A Bíróság tehát annak a bizonyítását is megalapozta ezzel, hogy Sanchez mint az oldal „kiadója” tisztában volt azzal, hogy a felületen gyűlöletkeltő hozzászólások vannak, mégsem cselekedett ezeknek eltávolítása érdekében, ezért a felperes felelőssége megállapítható.⁶⁷

A fentieket összefoglalva, a Bíróság megállapította, hogy a tagállami bíróságok ítélete megalapozott volt és a Sanchez-t ért beavatkozás szükséges volt egy demokratikus társadalomban, ezért nem állapítható meg az EJEE 10. cikkének megsértése.⁶⁸

Az ügyben Mouru-Vikström bíró eltérő véleményt fogalmazott meg, aki – az EJEB Delfi-ügyben hozott korábbi ítéletére hivatkozva – felhívta a figyelmet arra, hogy ha harmadik féltől származó online hozzászólásokért való felelősség megállapítása a kérdés, különbséget kell tenni a kereskedelmi alapon működtetett, hivatásszerűen üzemeltetett hírportálok és platformszolgáltatók, illetve a közösségi médiafelületeken regisztrált magánszemélyek platformjai között.⁶⁹ A bíró szerint Sanchez FB-fala egyértelműen a második kategória, azaz a magánszemélyként regisztrált blog kategória alá sorolandó, és kiemelte, hogy ennek fényében hibás döntés a Sanchezre nézve túlzottan nagy ellenőrzési kötelezettséget megállapító tagállami ítélet EJEB általi elfogadása. Ezek alapján Mouru-Vikström bíró kritizálta a többségi megközelítést, és félelmét fejezte ki, hogy az ítélet az internetes véleménynyilvánítási szabadság visszaszorulását fogja jelenteni.

A NAGYKAMARA DÖNTÉSE

Az ügyet az Ötödik szekció döntését követően az EJEB Nagykamara (a továbbiakban: Nagykamara) tárgyalta, mivel Sanchez kérte az ügy felterjesztését. A Nagykamara 2023. május 15-én hozta meg végleges ítéletét Sanchez ügyében.

⁶³ *Erbakan v. Turkey* App no. 59405/00 (6 July 2006), [64].

⁶⁴ *Sanchez v. France* (38. lj.) [90].

⁶⁵ *Sanchez v. France* (38. lj.) [95].

⁶⁶ *Sanchez v. France* (38. lj.) [96]–[97].

⁶⁷ *Sanchez v. France* (38. lj.) [98]–[99].

⁶⁸ *Sanchez v. France* (38. lj.) [104]–[105].

⁶⁹ Lásd ehhez: *Delfi AS v. Estonia* (20. lj.).

A Nagykamara megállapította, hogy Sanchez büntetőjogi elítélése beavatkozásnak minősül Sanchez EJEE 10. cikkében foglalt véleménynyilvánítási szabadsághoz való jogába. A bírák egyetértettek abban, hogy a beavatkozás megfelelt az előírtság követelményének és jogos célt szolgált, ezért elsősorban azt vizsgálta, hogy a beavatkozás szükséges és arányos volt-e egy demokratikus társadalomban.⁷⁰ E vizsgálat során a Nagykamara – az EJEB korábban bemutatott joggyakorlata alapján – három kulcskörülményt elemzett: A) a hozzászólások kontextusát, B) a felperes, azaz Sanchez viselkedését és tevékenységét annak érdekében, hogy a kommenteket eltávolítsák és C) az alkalmazott jogi lépéseket Sanchez ellen.

A felperes kérelmében előadta, hogy nem kapott értesítést azzal kapcsolatban, hogy a polemikus kommenteket el kellett volna távolítani és túlzott kötelezettséget róna rá mint FB-fal „kiadójára”, hogy ellenőrizze a hozzászólások jogszerűségét; ugyanis e kötelezettség lényegében cenzúrát eredményezne.⁷¹ Sanchez az ellene hozott ítéletet minden kritérium szerint vitatta; állítása szerint nem volt előrelátható az, hogy elítélik, illetve kifogásolta a beavatkozás szükségességét is. Ez utóbbi kapcsán aláhúzta, hogy az egyik üzenetet, amiért elítélték, huszonnégy órán belül eltávolította, a másik felhasználó (L.R.) által közzétett, „fennhagyott” üzenetek pedig nem voltak nyilvánvalóan jogellenesek, és a politikai diskurzus részét képezték.⁷² Az alperes fenntartotta, hogy a beavatkozás indokolt és összeegyeztethető az EJEE-vel. A kérelmezőnek a beavatkozás hozzáférhetőségének, előreláthatóságának és szükségességének hiányára vonatkozó érveit az alperes az alkalmazandó törvényekre, rendeletekre vonatkozó magyarázataival támasztotta alá.⁷³

Az ügyben még négy harmadik fél beavatkozó is észrevételt tett, nevezetesen A) a Szlovák Köztársaság kormánya, B) a Cseh Köztársaság kormánya, C) a Media Defence és az Electronic Frontier Foundation szervezetek és D) a European Information Society Institute. A szlovák kormány kiemelte, hogy a politikai diskurzus és nyilvános vita elsődleges helyszíne az internet,⁷⁴ és szlovákiai statisztikai adatokkal prezentálta a politikai tartalmak elérésének nagyságát, egyben óvatossággal megközelítést proponálva a politikusok büntetőjogi felelősségének megállapítása kapcsán online gyűlöletbeszédért.⁷⁵ A cseh kormány aláhúzta, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás dermesztő hatású lehet, ezért a Bíróságnak tisztázni kell, hogy milyen felelősség terheli egy adott közösségi médiaplatform oldalának tulajdonosát, legfőképp az előreláthatóság elvének betartása miatt.⁷⁶ A Media Defence és az Electronic Frontier Foundation álláspontja szerint a közösségi média különböző felhasználóit nem kellene kötelezni arra, hogy eldöntsék, hogy a fiókjukon harmadik fél által közzétett bejegyzések jogszerűek-e vagy sem, tekintve, hogy ez nemzeti bírósági

⁷⁰ *Sanchez v. France* (36. lj.) [84]–[85].

⁷¹ *Sanchez v. France* (36. lj.) [88].

⁷² *Sanchez v. France* (36. lj.) [94].

⁷³ *Sanchez v. France* (36. lj.) [100]–[111].

⁷⁴ *Sanchez v. France* (36. lj.) [112]. Vö.: „Mára az internet vált az elsődleges eszközzé, amelyen keresztül a személyek az információk és ötletek fogadásához és átadásához fűződő szabadságukat gyakorolják.” *Cengiz and Others v. Turkey* App nos 48226/10 és 14027/11 (1 December 2015), [49].

⁷⁵ *Sanchez v. France* (36. lj.) [113]–[114].

⁷⁶ *Sanchez v. France* (36. lj.) [115]–[117].

hatáskör.⁷⁷ Ez utóbbihoz csatlakozott a European Information Society Institute is, amely a fokozatosság elvét hangsúlyozta a beavatkozás során, és az NTDS-modellt támogatta az ilyen eseteknél, mint Sanchezé.⁷⁸

A Nagykamara elsőként a beavatkozás jogszerűségét vizsgálta, különösen az előreláthatóság fényében. E helyütt a bírák részleteiben ismertették az előreláthatóság alapelveit, gazdagon hivatkozva korábbi döntéseket,⁷⁹ és megállapították, hogy bár a francia törvények alkalmazása egy FB-fal kontextusában jogi nóvum, és egyértelműen új jogi helyzetet szül, a tagállami bíróságok értelmezése jogszerű volt. Mivel jogi határesetről van szó, ezért még nem teszi egyértelműen jogszerűtlenné a beavatkozást pusztán az a tény, hogy nem teljesen előrelátható a jogalkalmazás.⁸⁰ A Nagykamara emellett megállapította, hogy egyértelmű volt a jogos cél a beavatkozásnál, mivel az nemcsak a jó hírnév vagy mások jogainak védelmének jogos célját szolgálta, hanem azt is, hogy megakadályozza a rendzavarást és a bűnözést.⁸¹ A kiemelt kérdés tehát az maradt, hogy szükséges volt-e a beavatkozás egy demokratikus társadalomban.

A Nagykamara ítéletében hangsúlyozta, hogy a szabad politikai vita egy demokratikus társadalom kiemelkedően fontos funkciója, és ilyen ügyeknél a tagállami mérlegelési kör szűk.⁸² Mégis, a politikai közlés nem „abszolút”, korlátozni lehet, ha jogsértést valósít meg,⁸³ így különösen akkor, ha az adott közlés diszkriminatív és gyűlöletet közvetít bizonyos csoportokkal szemben.⁸⁴ E körben a Nagykamara megemlítette azt is, hogy Sancheznek mint politikai szereplőnek – hasonlatot vonva az Erbakan-ügyben foglaltakkal⁸⁵ – különös figyelmet kell tanúsítania, hogy elkerüljek az olyan szólásokat, amelyek erősíthetik az intoleranciát. Végül a politikai kontextus tekintetében, ismételten a Féret-ügyre hivatkozva⁸⁶, azt is megállapították, hogy a politikai diskurzus fokozott szabadsága magában hordozhatja annak a veszélyét is, hogy ilyen helyzetben a xenofób és rasszista közlések hatásai nagyobbak és károsabbak lehetnek.

A Nagykamara ezt követően azt tárgyalta, hogy felelős-e Sanchez a harmadik felek által közzétett kommentekért saját FB-oldalán, különösen a Delfi-ügyben foglaltakra figyelemmel.⁸⁷ Ehhez kapcsolódóan elsőként kiemelték a bírák, hogy hozzászólások egyértelműen gyűlöletbeszédnek minősülnek. A hozzászólásokban megjelenő kifejezések, így a „kebab”, „sária”, „muszlimok által végzett kábítószerkereskedelem” vagy éppen a „fátylas nők” egyértelműen – és ahogy az ítélet fogal-

⁷⁷ *Sanchez v. France* (36. lj.) [119].

⁷⁸ *Sanchez v. France* (36. lj.) [120]–[121].

⁷⁹ *Sanchez v. France* (36. lj.) [124]–[128].

⁸⁰ *Sanchez v. France* (36. lj.) [141].

⁸¹ *Sanchez v. France* (36. lj.) [144]; Vö.: *Perinçek v. Switzerland* (51. lj.) [153].

⁸² *Sanchez v. France* (36. lj.) [146]; Lásd ehhez: *Willem v. France* App no. 10883/05 (16 July 2009).

⁸³ Vö.: *Castells v. Spain* App no. 11798/85 (23 April 1992).

⁸⁴ *Sanchez v. France* (36. lj.) [149].

⁸⁵ *Erbakan v. Turkey* (63. lj.) [64].

⁸⁶ *Féret v. Belgium* (62. lj.) [76].

⁸⁷ *Sanchez v. France* (36. lj.) [163]–[166].

maz – „tökéletesen” leírtak egy adott alanyi kört, a muszlim közösséget.⁸⁸ Ezt követően a Bíróság a kérelmező által megtett lépéseket mérlegelte. E helyütt a Bíróság mindenképp jelezte, hogy üdvözlendő lenne egy fióktulajdonos részéről egy minimális mértékű szűrése a jogellenes (különösen a nyilvánvalóan jogellenes) tartalmaknak,⁸⁹ ugyanakkor azt is aláhúzta, hogy jelen esetben semmiféle előírás nem rendelkezett arról, hogy Sancheznek szűrnie kellett volna a kommenteket. Mégis, Sanchezre nézve felelősséget állapított meg az EJEB; azzal, hogy a FB-oldala nyilvánosan hozzáférhető volt, és figyelembe véve a választásokat érintő politikai kontextust, Sancheznek tisztában kellett lennie azzal, hogy oldala feszültségek színterévé válhat.⁹⁰

A Nagykamara érvelésében akár újdonságnak is tekinthető, hogy a Facebook vállalat nyilatkozatait is citálta annak érdekében, hogy Sanchez felelősségét megalapozza. A Facebook-szabályzat szerint ugyan minden felhasználó maga gondoskodik a saját maga által közzétett tartalmak jogszerűségéről, az EJEB felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy Sanchez közzétett a FB-falán egy üzenetet, amelyben kiemelte, hogy a követői „legyenek óvatosak” a hozzászólások tartalmát tekintve.⁹¹ Ez a Bíróság szerint bizonyítja azt a feltételezést, hogy Sanchez tudta, vagy legalább előre láthatta, hogy a FB-falára érkező kommentek esetlegesen jogellenes tartalma(ka)t tartalmazhatnak. Az EJEB kiemelte azt is, hogy Sanchez napi szinten ellenőrizte a közösségi média oldalát. Mindezeket túl – és egyben talán a legfontosabb érv a Nagykamara részéről – annak megállapítása volt, hogy „a közismertség és a reprezentativitás szükségszerűen bizonyos visszhangot és tekintélyt kölcsönöz a szóban forgó személy szavainak, tetteinek vagy mulasztásainak.”⁹² A mulasztás idesorolásával pedig az EJEB végső soron kifejezte, hogy Sanchez felelős volt az oldalán közzétett és el nem távolított kommentekért.

A fentiek figyelembevételével a Nagykamara megállapította, hogy a beavatkozás arányosnak és jogszerűnek minősül az EJEE 10. cikkében foglalt jog korlátozásának vonatkozásában.⁹³ Az ítélet kapcsán egy egyetértő vélemény, és – sokszínű és szerteágazó érveket tartalmazó – két különvélemény, illetve egy közös különvélemény született.

Bošnjak bíró különvéleményében kifejti, hogy a többségi döntéssel ellentétben az EJEE 10. cikkét sérti a beavatkozás. Bošnjak bíró két érvre alapozza különvéleményét. Először is nem ért egyet a többség azon véleményével, hogy a kérelmező elítélése előrelátható volt. Bošnjak bíró azt állítja, hogy maga a törvény megfogalmazása nem támasztja alá annak lehetőségét, hogy mindkét fél ellen büntetőeljárás induljon a „kaszkádszerű” büntetőjogi felelősség összefüggésében. Másodszor, a különvéleményben Bošnjak bíró megkérdőjelezi a kérelmező elítélésének szükségességét az

⁸⁸ *Sanchez v. France* (36. lj.) [172]–[178].

⁸⁹ *Sanchez v. France* (36. lj.) [190]–[191].

⁹⁰ *Sanchez v. France* (36. lj.) [193].

⁹¹ *Sanchez v. France* (36. lj.) [194].

⁹² *Sanchez v. France* (36. lj.) [201].

⁹³ Dirk Voorhoof: „European Court of Human Rights (Grand Chamber): *Sanchez v. France*” *IRIS* 2023/6. 2.

S.B. által közzétett komment miatt. Úgy véli, hogy a kérelmezőt nem kellett volna felelősségre vonni a komment törlésének elmulasztásáért, figyelembe véve az ügy ténybeli körülményeit.⁹⁴ Ehhez a véleményhez csatlakozott a végül egyetértő véleményt megfogalmazó Kúris bíró is, aki végső soron amellett érvelt, hogy bár a többség joggal állapította meg azt, hogy nem sérült a kérelmező joga az EJEE 10. cikke alatt, úgy véli, hogy a Bíróságnak határozottabb és egyértelműbb ítéletet kellett volna hoznia a gyűlöletkeltő nyelvezetet tárgyaló ügyekben.⁹⁵

Ravarani bíró különvéleményében sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy nem tudott az ítélet rendelkező része mellett szavazni, annak ellenére, hogy a Bíróság érvelésének nagy részével egyetértett. A beavatkozás jogszerűségével összességében egyetért ugyan, de a „kiadó” fogalmának megalapozatlanságát aggályosnak tartotta. Ravarani bíró egyetértett a többség azon következtetésével is, hogy a hazai bíróságok nem sértették meg az EJEE 10. cikkét a kérelmező FB-falán L.R. által közzétett megjegyzésekkel kapcsolatban, ugyanakkor megkérdőjelezi, hogy S.B. kommentje is a vitatottak közé tartozik, mivel azt huszonnégy órán belül törölték, ráadásul a komment szerzője és nem a felperes. Ravarani bíró úgy érvel, azzal, hogy Sanchezre e tekintetben felelősséget rónak fel, túlságosan is kiterjeszti az EJEB a rá vonatkozó kötelezettségek körét.⁹⁶

Közös különvéleményükben Wojtyczek és Zünd bírák kifejtik, hogy a francia törvények jelen helyzetre történő alkalmazása nem elégíti az előreláthatóság követelményét. E helyütt a bírák aláhúzzák, hogy az előreláthatóság követelményét a norma címzettjei, azaz az átlagemberek szemszögéből kell vizsgálni, amely jelen többségi döntésben nem valósult meg. Csatlakozva a Ravarani bíró által taglalt kötelezettségpolémiához, a bírák jelzik, hogy a kommentek ellenőrzése és kvázi cenzori szerepkör vállalása egy FB-fal tulajdonosára nézve aránytalan és túlzó kötelezettséget jelent, és javasolták a jövőben az előzetes értesítés és a jogellenes tartalmak levételeire szolgáló arányos határidő bevezetését ilyen esetekben.⁹⁷

AZ ESET VÁRHATÓ KÖVETKEZMÉNYEI

A Sanchez-ügyben hozott döntés hosszú távú hatásairól óvatosan érdemes nyilatkozni, ugyanakkor az egyértelműen megállapítható, hogy az online politikai diskurzusra kifejezetten nagy hatással lesz a döntés. Ugyan magában az ítéletben is több ízben aláhúzta az EJEB a politikai közlés és a politikai diskurzus korlátozásának szűk lehetőségeit,⁹⁸ jelen döntés határozottan szembemegy az eddigi, konzekvensnek mondható gyakorlattal. Páivi Korpisaari álláspontja szerint a végső döntés „nem áll összhangban az uniós joggal (különösen az Eker. irányelv 15. cikkével)

⁹⁴ *Sanchez v. France* (36. lj.) [221]–[239].

⁹⁵ *Sanchez v. France* (36. lj.) [212].

⁹⁶ *Sanchez v. France* (36. lj.) [214]–[220].

⁹⁷ *Sanchez v. France* (36. lj.) [240]–[246].

⁹⁸ Lásd még: *Wingrove v. the United Kingdom* App no. 17419/90 (25 November 1996), [58]; *Stoll v. Switzerland* App no. 69698/01 (10 December 2007), [106].

és az EJEB korábbi ítélkezési gyakorlatával, valamint nem vette kellő mértékben figyelembe azt a politikai kontextust, amelyben a vita zajlott.”⁹⁹

Nem vitatva a hozzászólások jogellenességét, fontos felidézni, hogy az EJEB ki-áll amellett, hogy az EJEE 10. cikkében megfogalmazott védelem kiterjed a politikai és társadalmi információkra is,¹⁰⁰ akkor is, ha azok adott esetben „sokkolóak” vagy megbotránkozást keltenek. Ezen ellentmondással kapcsolatos Natalie Alkiviadou kiváló meglátása, amely szerint: „A Sanchez kontra Franciaország-ügy az EJEB által kellő kontextuális vagy elméleti megalapozottság nélkül eldöntött gyűlöletbeszéd-del kapcsolatos ügyek hosszú listáját gyarapítja.”¹⁰¹

Szintén nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy bár az EJEB aláhúzta, hogy feszültséggel teli időszak volt a francia választási kampány, és kétségtelenül irányadó lehet a fentebb hivatkozott Erbakan-ügy is, Sanchez maga nem tett közzé gyűlöletkeltő tartalmat. Kiemelésre érdemes a Bíróság azon érvelése, hogy az előreláthatóság követelménye kvázi „hajlíthatóvá” válik, amennyiben egy új jogi helyzet kerül a bíróságok elé, és ez egyértelműen melegágyává válhat az önjelölt cenzoroknak, a hozzászólók részéről pedig dermesztő hatást eredményezhet – amely a fentiek értelmében nem állna összhangban az EJEB által kiemelt védelemben részesített politikai párbeszéd védelmével és támogatásával. Szintén megkérdőjelezhető, hogy a döntés mennyiben áll összhangban a véleménypluralitás értékével, és az általános közvélemény tájékozódásához és az emberek vitában való részvételének elvével.¹⁰²

Az EJEB gyakorlatának koherenciája aspektusát vizsgálva megkerülhetetlen a Delfi-ügyben foglaltakkal szembeni érvelési szempontok és struktúra divergálása. Míg a Delfi-ügyben az EJEB kategorikusan kizárta a vizsgálatból azokat az online felületeket, ideértve azokat az internetes fórumokat, ahol harmadik felek hozzászólásai terjeszthetők, addig a Sanchez-ügyben éppen ennek ellenkezőjét teszi a Bíróság – a Facebook ugyanis minden elemében megfelel a Delfi-ügyben felvázolt internet fórum kritériumnak. Mégis, ahogy azt az ítélet is kiemeli, az EJEB tudatosan eltér az eddigi gyakorlattól és a Facebook-falat mint politikai célok kibontakozására használható eszközt értelmezi az EJEE 10. cikk (2) bekezdésével összhangban.¹⁰³ Megjegyzendő e helyütt, hogy a gyakorlat szempontjából aggodalomra adhat okot a Delfi-ügyben megállapítottak „gumiszabályként” való alkalmazása – a felelősség perspektívájából értékelni egy platformot ugyanis eddig az EJEB gyakorlatában sosem tapasztalt diszkréciót eredményezhet a bírák számára.

E kérdések különösen fontosak lesznek a jövőben, hiszen úgy tűnik, hogy az EJEB a Sanchez-ügyben alacsonyabb küszöbértékre helyezte a gyűlöletbeszédnek minősítés határait. E körben érdemes Bayer Judit gondolatait felidézni, aki a gyűlöletbeszéd-minősítés alacsonyabb küszöbértéke mellett érvel többek között magasrangú,

⁹⁹ Korpisaari (42. lj.) 370.

¹⁰⁰ *Müller and Others v. Switzerland* App no. 10737/84 (24 May 1998).

¹⁰¹ Natalie Alkiviadou: „Hate Speech by Proxy: Sanchez v. France and the Dwindling Protection of Freedom of Expression” *OpinioJuris*, 2023. május 16., <https://futurefreespeech.com/opinio-juris-hate-speech-by-proxy-sanchez-v-france-and-the-dwindling-protection-of-freedom-of-expression>.

¹⁰² *Melnychuk v. Ukraine* App no. 7707/02 (19 October 2004), [2]; *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* App no. 18030/11 (8 November 2016), [163].

¹⁰³ *Sanchez v. France* (36. lj.) [180].

illetve nagy hatással és befolyással rendelkező politikusok által terjesztett gyűlöletbeszéd esetén.¹⁰⁴ A Sanchez-ügy e tekintetben viszont árnyalja Bayer felvetését, egyben felvetve az európai politikai szólás talán egyik legkritikusabb gondolatát: gyűlöletbeszéd-terjesztésnek számít-e kommentek fennhagyása egy közösségi médiafelületen? A Sanchez-ügy lényegében tehát egyszerre vet fel problémákat a monitorozási hiány megfelelő értelmezése és a politikai beszéd vonatkozásában is.

Gyakorlati szemszögből megközelítve a fentiek mellett számos polémiát felvet a döntés és annak precedens értéke. Ugyan a Sanchez-ügy lokális, alkalmazható-e az ítéletben taglalt kiterjesztett, személyes közösségi felületek feletti felügyelet egy országos választásnál? Hasonlóan döntött volna az EJEB, ha a 150 000 fő lakossággal rendelkező, feltételezhetően leginkább helyi aktivitást generáló választások helyett a párizsi választások során terjesztettek volna hasonló gyűlöletkeltő kommenteket egy jelölt oldalán?

ÖSSZEFOGLALÁS

A politikai viták társadalmunk alappillérei, főleg egy választási eljárás során. Ha az államok a véleménynyilvánítás szabadságát könnyen korlátozhatják ilyen esetekben, akkor a demokratikus diskurzus és végső soron a demokratikus társadalmak látják annak kárát. Az EJEB korábbi ítéleteiben viszonylag konzekvensen ítélte meg mind a platformok felelősségét, mind pedig a politikusok sajátos helyzetét, ám a Sanchez kontra Franciaország-ügy meglepő elmozdulást jelent a korábbi ítéletekben foglaltaktól. Egyrészt „a gyűlöletbeszéd romboló ereje halványította a korábban alkalmazott kritériumokat”,¹⁰⁵ másrészt – a Delfi- és a Tamiz-ügyekben elfoglalt állásponttól eltávolodva – az EJEB 2023-ban nem pusztán a nagyméretű, kereskedelmi alapon működtetett és hivatásszerűen üzemeltetett portálok számára állított fel felelősséget a kommentekért,¹⁰⁶ hanem mostantól – az ítéletből kiolvashatóan – bizonyos magánszemélyek is folyamatos monitorozásra lehetnek kötelezve. A gyakorlatban ez az ítélet azt jelenti, hogy a közösségi média egyes prominens személyiségeinek ugyanazok a kötelezettségei lennének, mint a platformoknak.¹⁰⁷ Ahogy Jacob van de Kerkhof az ítélet egyik elemzésében megfogalmazta: „a döntés drámai kiterjeszti azon személyek és szervezetek körét, akiknek aggódnuk kell amiatt, hogy internetes közvetítőként felelősségre vonják őket, olyannyira, hogy ez minden-

¹⁰⁴ BAYER Judit: „Balancing Competences and the Margin of Appreciation: Structuring Deference at the ECtHR” *Hungarian Journal of Legal Studies* 2022/3. 269–284., <https://doi.org/10.1556/2052.2020.00003>.

¹⁰⁵ Frederic KUPSCH: Watch Your Facebook Comment Section! *Völkerrechtsblog*, 2021. október 15., <https://voelkerrechtsblog.org/watch-your-facebook-comment-section>.

¹⁰⁶ *Sanchez v. France* (36. lj.) [166].

¹⁰⁷ ARTICLE-19: „European Court of Human Rights: Dangerous decision for free speech online” *article19.org*, 2023. május 15., www.article19.org/resources/european-court-of-human-rights-dangerous-decision-for-free-speech-online.

kire kiterjedhet, aki jelen van a közösségi médiában.”¹⁰⁸ Az online tartalomért való felelősségnek ilyen kiterjesztése számos veszélyt rejt magába: bizonyos prominens felhasználókat kitehet olyan terheléses támadásoknak, amely ellen szinte lehetetlen védekezniük.¹⁰⁹ És ehhez elég csak pár jogsértő komment, amit nem távolítanak el, akár valódi személyek, akár trollok, akár botok hozzák azt létre.¹¹⁰

Ezután pedig két út körvonalazódik, amelyek közül egyik sem megnyugtató:

– A: a politikusok és a közszereplők bizonyos embereket – pusztán a nézeteik alapján – meg fognak akadályozni abban, hogy hozzáférjenek a nyilvános falukhoz, és hozzászóljanak, hiszen ez jogi kockázatot jelenthet számunkra, vagy

– B: óvatosságból – mivel nincs meg a szükséges tudásuk és a kellő idejük a jogellenesség megítéléséhez – az összes potenciálisan veszélyes kommentet törölni fogják, amely bizonyosan jogszerű tartalmak eltávolítását is fogja eredményezni.¹¹¹

A dermesztő hatás mindkét út esetében hozzá fog járulni, hogy az élénk demokratikus viták alacsonyabb lángon égjenek. Sajnos az út, amelyre az EJEB a 2023-as Sanchez-döntésével lépett, egy fokkal közelebb vitt bennünket az amúgy is egyre növekvő digitális autoritarianizmushoz.¹¹²

¹⁰⁸ Jacob VAN DE KERKHOF: „Sanchez v. France: The expansion of intermediary liability in the context of online hate speech” *Strasbourg Observers*, 2023. július 17., <https://strasbourgobservers.com/2023/07/17/sanchez-v-france-the-expansion-of-intermediary-liability-in-the-context-of-online-hate-speech>.

¹⁰⁹ MEDIA DEFENCE – ELECTRONIC FRONTIER FOUNDATION: „Intervention in Sanchez v. France” 2022. április 8., <https://www.mediadefence.org/wp-content/uploads/2022/05/20220408-FINAL-Sanchez-v-France-MD-EFF-Written-Comments-1.pdf>. 1–2.

¹¹⁰ Kovács Andrea: „Botok, automatizált fiókok a közösségi médiában” in Nagy Marianna – Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok 2022* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola 2022) 209–212.

¹¹¹ Mindezt vö. *Delfi AS v. Estonia* (lj. 20.) [67]: „err on the side of caution to avoid possible subsequent liability”.

¹¹² ACCESSNOW: *The return of digital authoritarianism*. 2022. május 24., www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2022/05/2021-KIO-Report-May-24-2022.pdf.

SZIJÁRTÓ ISTVÁN*

AZ ALAPJOGVÉDELEM ELŐTÉRBE KERÜLÉSE AZ EURÓPAI NYOMOZÁSI HATÁROZAT ÉS A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVE KONTEXTUSÁBAN

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.04>

A tanulmány az európai nyomozási határozat és a kölcsönös elismerés elve közötti kapcsolatot vizsgálja. Az elv a tagállamok között folytatott büntető igazságügyi együttműködés alapját képezi a Tamperei program 1999-es elfogadása óta. Az EU jogalkotó intézményei másodlagos jogforrások segítségével együttműködési rendszereket hoznak létre, amelyek a kölcsönös elismerés elvén alapulnak, és érvényt szereznek neki a bűnügyi együttműködés során. Ezek célja, hogy leegyszerűsítsék a határon átnyúló bűnügyi együttműködés folyamatát. Mivel az EU tagállamai elutasítják a büntető igazságügyi rendszereiket érintő intenzív jogharmonizációt, az elv kiemelt jelentőségű e politikában. Emiatt az EU jogalkotó intézményei létrehozta egy szabályozási mechanizmust, amellyel garantálni lehet az elv alkalmazását a bűnügyi együttműködés során. Noha az európai nyomozási határozatot létrehozó irányelv nagyrészt átveszi ezt a szabályozási mechanizmust, több újítást is tartalmaz, mint például az eltérő nyomozási cselekmény elrendelésének a lehetősége, a kibocsátó és a végrehajtó hatóság közötti kommunikáció mértékének növelése és az alapjogi megtagadási indok. E tanulmány arra keresi a választ, hogy a jogalkotó miért döntött úgy, hogy bevezeti ezen szabályokat annak ellenére, hogy szembemennek a kölcsönös elismerés elvére épített bűnügyi együttműködési rendszernek az irányelv elfogadásáig megismert logikájával, és arra a következtetésre jut, hogy e szabályok elsősorban az alapjogvédelmet kívánják erősíteni az ENYH irányelv által létrehozott együttműködési rendszerben.

BEVEZETÉS

A 2014/41/EU irányelv 2014-ben hozta létre az európai nyomozási határozatot (a továbbiakban: ENYH).¹ Az ENYH egy olyan eljárásjogi eszköz, amelyet az EU tagállamai között folytatott büntető igazságügyi együttműködésben (a továbbiakban: bűnügyi együttműködés), azon belül is elsősorban a nyomozás során lehet alkalmaz-

* PhD-hallgató, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail-cím: szijarto.istvan@ajk.pte.hu.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU irányelve (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról (HL L 130., 2014.05.01. 1. o.).

ni. A jogintézmény célja, hogy elősegítse a más tagállamban fellelhető bizonyítékok gyűjtését és felhasználását a büntetőeljárás során.² Az ENYH különlegességét az adja, hogy a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését követően az első olyan jogintézmény volt, ami a bűnügyi együttműködés politikájában a kölcsönös elismerés elvén alapszik. Az ENYH-t létrehozó irányelv tehát beleillik abba a 2000-es évek elején kezdődő folyamatba, amelynek célja, hogy a kölcsönös elismerés elvének hatályát kiszélesítse a tagállamok bűnügyi együttműködésében.³

Ez a folyamat a Tamperei programmal kezdődött.⁴ Az 1999-ben megalkotott stratégiai program célként tűzte ki a kölcsönös elismerés elvének integrálását a bűnügyi együttműködés politikájába. Ennek megfelelően a Tanács számos kerethatározatot fogadott el a 2000-es években, amelyek garantálják az elv alkalmazását. Ezek közül a legelső az európai elfogatóparancsot (a továbbiakban: EEP) létrehozó kerethatározat volt.⁵ Ezt pedig több másik kerethatározat megalkotása követte, amelyek különböző igazságügyi határozatokra terjesztették ki az elv hatályát, mint például a vagyonnal vagy bizonyítékokkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatokra.⁶ Ez utóbbi kerethatározat mutatja, hogy már a 2000-es évek elején is létezett politikai akarat arra, hogy az elvet kiterjesszék a bizonyítékgyűjtés során folytatott határon átnyúló együttműködésre. Az ezirányú törekvésekből a későbbiekben sem volt hiány, amit jól szemléltet a Tanács által 2008-ban megalkotott európai bizonyításvételi parancs, az Európai Tanács Stockholmi programja, valamint az Európai Bizottság Zöld Könyve, ami a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról szól. Az utóbbi kettő olyan eljárásjogi rendszer bevezetését szorgal-

² Silvia ALLEGREZZA: „Collecting Criminal Evidence Across the European Union: The European Investigation Order Between Flexibility and Proportionality” in Stefano RUGGERI (szerk.): *Transnational Evidence and Multicultural Inquiries in Europe* (London: Springer 2014) 52., https://doi.org/10.1007/978-3-319-02570-4_5.

³ Valsamis MITSILEGAS: *EU Criminal Law* (Oxford: Hart 2009) 116. A Lisszaboni Szerződés elfogadásával még egyértelműbbé vált, hogy a tagállamok bűnügyi együttműködésének alapja a kölcsönös elismerés elve, ugyanis a szerződés új jogalapot hozott létre a kölcsönös elismerés elvén alapuló eljárásjogi eszközök megalkotására. EUMSZ 82. cikk.

⁴ A bel- és igazságügyi állam- és kormányfői értekezlet (Európai Tanács) következtetései, Tampere, 1999. október 15–16. SN 200/99 CAB EN, https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

⁵ A Tanács 2002/584/IB kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról (HL L 19/6 2002.07.18. 34. o.).

⁶ A Tanács 2003/577/IB kerethatározata (2003. július 22.) a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról (HL L 196 2003.08.02. 45. o.); A Tanács 2008/947/IB kerethatározata (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének az ítéletekre és a próbaidőt megállapító határozatokra való, a próbaidő alatti magatartási szabályok és alternatív szankciók felügyelete céljából történő alkalmazásáról (HL L 337 2008.12.16. 102. o.); A Tanács 2008/909/IB kerethatározata (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról (HL L 327 2008.12.05. 27. o.); A Tanács 2005/214/IB kerethatározata (2005. február 24.) a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmazásáról (HL L 76 2005.03.22. 16. o.); A Tanács 2008/978/IB kerethatározata a büntetőeljárások során felhasználandó tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséhez szükséges európai bizonyításvételi parancsról (HL L 350 2008.12.30. 72. o.).

mazta, ami egységesíti a külföldön történő bizonyítékgyűjtés szabályait az EU-ban, és ami a kölcsönös elismerés elvén nyugszik.⁷

2010-ben, a fenti előzmények ellenére az Európai Bizottság helyett nyolc tagállam kezdeményezte az ENYH-t szabályozó irányelv megalkotását, amelyre az EUMSZ 76. cikk b) pontja alapján volt lehetőségük.⁸ A jogalkotási javaslat kimondott célja volt, hogy egy olyan horizontális hatállyal rendelkező jogintézményt hozzon létre, amely alkalmas a határon átnyúló bizonyítékgyűjtésre vonatkozó uniós joganyag felváltására.⁹ A javaslat elsősorban az akkor hatályos joganyag széttöredezettségével magyarázta az új jogintézmény szükségességét, ugyanis a bizonyítékgyűjtésre vonatkozó különböző jogforrások számossága csökkentette az együttműködés hatékonyságát.¹⁰ A javaslat alapján az ENYH bármely bizonyítási cselekmény elrendelésére alkalmas annak érdekében, hogy e fragmentált rendszert valóban képes legyen felváltani.¹¹ Ezentúl természetesen a kölcsönös elismerés elvét is beépítette a jogintézménybe.

Noha a fentiek alapján megalkotott irányelv javarészt a bünyügyi együttműködés politikájában már bevett formában érvényesíti a kölcsönös elismerés elvét, a jogalkotó több újítást is alkalmazott. Ezek közül kiemelendő, hogy az irányelv lehetőséget biztosít a végrehajtó hatóságnak, hogy eltérjen az ENYH-ban kérelmezett nyomozási cselekménytől, nagyobb teret enged a kibocsátó és a végrehajtó hatóságok kommunikációjának, és egy új megtagadási indokot is alkalmaz, ami az alapjogsértéssel áll kapcsolatban. E tanulmány célja, hogy megvizsgálja, miért kerültek bele az irányelvbe ezek az újítások. Véleményem szerint e szabályok nemcsak formai, hanem tartalmi szempontból is eltérnek az elv érvényesítésére szolgáló korábban bevett formától, és érdemben hozzájárulnak az alapjogvédelemhez, mivel elsősorban az elrendelt nyomozási cselekmények szükségességével, arányosságával, valamint

⁷ 2008/978/IB kerethatározat preambulum (1)–(6); Európai Tanács: A Stockholmi Program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (HL C 115 2010.05.04. 1. o.) 12.; Az Európai Bizottság Zöld Könyve a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról, COM/2009/624 4.1. pont.

⁸ Stefano RUGGERI: „Introduction to the Proposal of the European Investigation Order: Due Process Concerns and Open Issues”, in Stefano RUGGERI (szerk.): *Transnational Evidence and Multicultural Inquiries in Europe*. (London: Springer 2014) 5., https://doi.org/10.1007/978-3-319-02570-4_1.

⁹ Az ENYH irányelv felváltja a 2003/577/IB kerethatározatot, amely a vagyonnal vagy bizonyítékokkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak a kölcsönös elismerését szabályozza, a 2008/978/IB kerethatározatot, amely az európai bizonyításfelvételi parancsot hozta létre, a Schengeni Megállapodás végrehajtásáról szóló egyezmény vonatkozó szabályait és az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bünyügyi jogsegélyről szóló egyezmény és annak jegyzőkönyve releváns szabályait. 2014/41/EU irányelv 34. cikk; Rosanna BELFIORE: „Critical Remarks on the Proposal for a European Investigation Order and Some Considerations on the Issue of Mutual Admissibility of Evidence”, in Stefano RUGGERI (szerk.): *Transnational Evidence and Multicultural Inquiries in Europe* (London: Springer 2014) 93., https://doi.org/10.1007/978-3-319-02570-4_7.

¹⁰ Az Európai Bizottság Zöld Könyve a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról, COM/2009/624 3-4.1. pont; 2014/41/EU irányelv preambulum (5).

¹¹ Annalisa MANGIARACINA: „A New and Controversial Scenario in the Gathering of Evidence at the European Level: The Proposal for a Directive on the European Investigation Order”, *Utrecht Law Review* 2014/1. 120., <https://doi.org/10.18352/ulr.260>.

az alapjogsérelem megakadályozásával kapcsolatosak. Emiatt érdemes megfontolni alkalmazhatóságukat a jövőben megalkotni kívánt jogintézményekben. A tanulmány nívuma, hogy a szakirodalom még nem vizsgálta az irányelvet, és annak az ímént kiemelt szabályait ebből a céltételező szemszögből. Továbbá az alapjogi megtagadási indok alkalmazásának gyakorlati kérdéseivel is foglalkozik, méghozzá a fellelhető szakirodalom és az EuB friss esetjogának figyelembevételével.

E célból a tanulmány először röviden ismerteti a kölcsönös elismerés elvén alapuló bűnügyi együttműködés rendszerét, majd bemutatja az irányelv által alkalmazott újító szabályokat, és vizsgálja, hogy azok milyen szerepet töltenek be az ENYH rendszerében. Végül a következtetésekben arra keresi a választ, hogy vajon a szóban forgó újítások alkalmazhatók-e standard szabályként a jövőben.

A KÖLCSÖNÖS ELISMERÉS ELVE A BŰNÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS POLITIKÁJÁBAN

A kölcsönös elismerés elve a hatékony bűnüldözést szolgálja a szabad mozgás uniós térségében. E térségben a határok szabad átjárhatósága és a határon átnyúló bűnözés mértékének növekedése okán egyre többször merült fel a tagállami jogrendszerek összehangolásának szüksége.¹² E jogrendszerek hatékony együttműködését a büntető igazságügyi rendszerek egységesítésével lehetne garantálni, ám ezt a tagállamok elutasítják. Ehelyett az EU-ban a kölcsönös elismerés elve vált a bűnügyi együttműködés fő eszközévé. Az elv implementálása érdekében az EU ún. „együttműködési rendszereket” hoz létre másodlagos jogforrások, korábban kerethatározatok, jelenleg irányelvek és rendeletek formájában, amelyekről az előző pontban is szó volt már. Ezek a másodlagos jogforrások előírják az elv alkalmazását különböző büntető igazságügyi hatósági határozatok tekintetében, mint például az európai elfogatóparancs vagy éppen a cikk témájaként szolgáló európai nyomozási határozat. Ezen együttműködési rendszerek sajátos, ismétlődő, valamennyi releváns másodlagos jogforrásban fellelhető szabályozási elemeket alkalmaznak az elv érvényesítésére. A kölcsönös elismerés elvének köszönhetően bizonyos nemzeti igazságügyi hatósági határozatok más tagállamokban is érvényesíthetők, vagyis határon átnyúló „hatállyal” bírnak.¹³ Az elv alkalmazásának köszönhetően számos olyan „jogsegély-eljárás” jön létre, amelyekben a tagállamok érdemi vizsgálat nélkül, automatikusan elfogadják és végrehajtják az igazságügyi hatósági határozatot, feltéve, hogy azt releváns másodlagos jogforrás szabályozza, és előírja a kölcsönös elismerését. Ez a szabályozási megoldás anélkül egyszerűsíti a tagállamok bűnügyi együttműködését, hogy akár csak intenzív jogharmonizációt kellene megvalósítani.¹⁴ Mindez

¹² Valsamis MITSILEGAS: „The Limits of Mutual Trust in Europe’s Area of Freedom, Security and Justice: From Automatic Inter-State Cooperation to the Slow Emergence of the Individuals” *Yearbook of European Law* 2012/1. 320., <https://doi.org/10.1093/yel/yes023>.

¹³ Lásd MITSILEGAS (12. lj.) 321.

¹⁴ Valsamis MITSILEGAS: *EU Criminal Law after Lisbon. Rights, Trust and the Transformation of Justice in Europe* (Oxford: Hart 2018) 125–126.

lerövidíti, egyszerűsíti és ennek következtében növeli a „jogsegély-eljárások” és a tagállamok közötti büntügyi együttműködés hatékonyságát.

Az ENYH esetében a kölcsönös elismerés elvének köszönhetően a nyomozási cselekményeket elrendelő igazságügyi határozatokat is ebben az egyszerűsített formában lehet végrehajtani más tagállamokban. Az ENYH irányelv által létrehozott együttműködési rendszer javarészt a korábban bevett szabályozási elemeket alkalmazza.¹⁵ Ennek megfelelően az irányelv kimondja, hogy az ENYH egy igazságügyi hatósági határozat, amit ügyész vagy bíró bocsát ki, vagy érvényesít, és amelyet formális ellenőrzést követően a címzett, azaz végrehajtó tagállam köteles elfogadni és végrehajtani. Korlátozza a végrehajtás megtagadásának indokait, egységes formanyomtatványt hoz létre az ENYH kibocsátására, és 32 bűncselekmény tekintetében eltörli a kettős büntethetőség követelményét, mint a végrehajtás előfeltételét. Ezenkívül határidőt szab az ENYH végrehajtására, és lehetővé teszi, hogy a kibocsátó hatóság közvetlenül a végrehajtó hatóságot keresse meg központi hatóság helyett.¹⁶ Ezentúl azonban az ENYH irányelv három pontban jelentősen eltér az elődeitől. A következő pontokban ezeket az eltéréseket vizsgálom.¹⁷

A KIBOCSÁTÓ HATÓSÁG DÖNTÉSÉTŐL VALÓ ELTÉRÉS LEHETŐSÉGE

Az ENYH fő célja, hogy egyszerűsítse a külföldön fellelhető bizonyíték megszerzését.¹⁸ A hatékonyság érdekében a kibocsátó hatóság közös nyomozócsoport létrehozásán kívül bármely nyomozási cselekmény elvégzését kérheti ENYH útján.¹⁹ A végrehajtó hatóság pedig köteles végrehajtani az ENYH-t, feltéve, hogy azt a 2014/41/EU irányelvben lefektetett szabályokkal összhangban bocsátották ki.²⁰

Mivel a közös nyomozócsoport létrehozásán kívül bármely nyomozási cselekmény elrendelhető ENYH útján, így az horizontális hatállyal rendelkezik, amely kétségek nélkül a hatékonyságot szolgálja.²¹ Ezt a szabályozási megoldást azonban több jogtudós is kritizálta, ugyanis véleményük szerint hiányzik a nyomozási cselekmény fogalmának meghatározása.²² A szakirodalom úgy véli, hogy a definíció hiánya sértetheti a legalitás elvét,²³ ugyanis az elrendelhető nyomozási cselekmények meghatá-

¹⁵ Richard VOGLER: „The European Investigation Order: Fundamental Rights at Risk?” in Stefano RUGGERI (szerk.): *Transnational Evidence and Multicultural Inquiries in Europe* (London: Springer 2014) 45., https://doi.org/10.1007/978-3-319-02570-4_4.

¹⁶ 2014/41/EU irányelv 1. 5. 7. 9. 11. 12. cikkek.

¹⁷ 2014/41/EU irányelv 6. cikk (3) bekezdés, 9. cikk (6) bekezdés, 10. cikk, 11. cikk (1) bekezdés f) pont, 11. cikk (4) bekezdés.

¹⁸ 2014/41/EU irányelv preambulum (7).

¹⁹ 2014/41/EU irányelv 3. cikk.

²⁰ 2014/41/EU irányelv 9. cikk (1) bekezdés.

²¹ Törő Andrea: „Gondolatok az európai nyomozási határozat szabályozásáról és gyakorlati alkalmazásáról” *Ügyészségi Szemle* 2017/4. 11.

²² MANGIARACINA (11. l.) 120.

²³ KARSAI Krisztina: „Emberi jogok védelme és az európai nyomozási határozat” *Rendészet és emberi jogok* 2012/3. 27.

rozása nélkül senki nem lehet biztos abban, hogy milyen eljárási cselekménynek fogják alávetni ENYH útján. Ezenkívül a szakirodalomban felvetették azt is, hogy a definíció hiánya „forum shopping”-hoz vezethet, mégpedig úgy, hogy a kibocsátó hatóság olyan nyomozási cselekmény elvégzését rendeli el egy másik tagállamban, amelynek végrehajtására nem volna lehetőség adott ügyben a saját tagállamában.²⁴

Az irányelv azonban szigorú feltételeket szab az ENYH kibocsátására annak érdekében, hogy kiküszöbölje ezeket a hátrányos következményeket. A nyomozási cselekmények elrendelésének legfőbb korlátját a szükségesség és az arányosság elvei képezik. Ezentúl az irányelv kétszintű védelmet hoz létre azért, hogy a kibocsátás feltételeként támasztja, hogy az elrendelni kívánt nyomozási cselekmény mind a kibocsátó tagállamban, mind pedig a végrehajtó tagállamban alkalmazható legyen hasonló tisztán nemzeti ügyben.²⁵ Végül az irányelv kimondja, hogy nem teljesíthető az ENYH útján kérelmezett segítségnyújtás, amennyiben az nem létezik a végrehajtó tagállamban.²⁶

Ezen korlátok megfelelő védelmet nyújtanak a magánszemélyek számára, hogy ne érje őket hátrány a tagállamok büntető igazságügyi rendszereik különbözőségéből fakadóan, ugyanis biztosítják, hogy a végrehajtó tagállam büntetőeljárásába épített és a nyomozási cselekményeknél alkalmazott garanciák az ENYH útján folytatott együttműködés során is érvényesüljenek. Azonban az ENYH célja a hatékony együttműködés, ami szükségessé teszi, hogy olyan mechanizmussal is rendelkezzen, amely biztosítja a jogsegély végrehajtásának előbbi okokból történő megtagadásának elkerülését.²⁷ E célból az irányelv létrehozott egy korrekciós mechanizmust, ami lehetőséget biztosít arra, hogy a végrehajtó hatóság más nyomozási cselekményt alkalmazzon.²⁸

Ennek feltétele, hogy az ENYH-ban elrendelt nyomozási cselekmény nem létezik, vagy nem alkalmazható hasonló ügyben a végrehajtó tagállamban. Ezentúl azonban az irányelv 10. cikkében szabályozott korrekciós mechanizmus egy harmadik esetben is lehetőséget biztosít eltérő nyomozási cselekmény alkalmazására, még hozzá akkor, amikor a végrehajtó tagállam büntetőeljárásai jogában rendelkezésre áll olyan nyomozási cselekmény, amellyel ugyanazon eljárási cél elérhető, ám kevésbé kor-

²⁴ Inés ARMADA: „The European Investigation Order and the Lack of European Standards for Gathering Evidence: Is a Fundamental Rights-based Refusal the Solution?”, *New Journal of European Criminal Law* 2015/1. 18., <https://doi.org/10.1177/203228441500600103>; Frank ZIMMERMANN et al.: „Mutual Recognition and its Implications for the Gathering of Evidence in Criminal Proceedings: a Critical Analysis of the Initiative for a European Investigation Order” *European Criminal Law Review* 2011/1. 73., <https://doi.org/10.5235/219174411798862677>.

²⁵ 2014/41/EU irányelv 6. cikk (1) bekezdés, 10. cikk (1) bekezdés b) pont; Fontos megjegyezni, hogy e a szabály hiányzott az eredeti jogalkotási javaslatból. Lásd ARMADA (24. l.) 17.; NAGY Lászlóné CSERNÁK Hajnalka – PENCZ Kornél – TASNÁDI Zoltán – BERTALDÓ András: „Az európai nyomozási határozat – vagy más jogsegély? I.” *Jura* 2021/4. 57.

²⁶ 2014/41/EU irányelv 10. cikk (5) bekezdés.

²⁷ Lorena Bachmaier WINTER: „The Proposal for a Directive on the European Investigation Order and the Grounds for Refusal: A Critical Assessment” in Stefano RUGGERI (szerk.): *Transnational Evidence and Multicultural Inquiries in Europe* (London: Springer 2014) 76., https://doi.org/10.1007/978-3-319-02570-4_6.

²⁸ Lásd ARMADA (24. l.) 16.

látozza az érintett személy alapvető jogait.²⁹ A korrekciós mechanizmus ez utóbbi szabálya *de facto* megtagadási indokként szolgálhat alapjogi szempontból, ugyanis a kibocsátó hatóság nem kötelezheti a végrehajtó hatóságot az eredeti nyomozási cselekmény végrehajtására. Ehelyett visszavonhatja vagy kiegészítheti az ENYH-t abban a reményben, hogy a további információk ismeretében a végrehajtó hatóság úgy dönt, hogy mégis helye van az eredeti nyomozási cselekmény végrehajtásának.³⁰

Ez a szabály azért jelent eltérést a kölcsönös elismerés elvére épülő együttműködési rendszerek standard szabályaitól, mert a korábban megalkotott rendszerek nem adnak lehetőséget arra, hogy a végrehajtó hatóság vizsgálja az igazságügyi határozat szükségességét és arányosságát. Ehelyett a megszokott szabályok ezt a mérlegelési jogkört kizárólag a kibocsátó hatóságra telepítették.³¹ Ennélfogva a szakirodalom a korrekciós mechanizmus ezen szabályára egy második arányossági tesztként tekint, amelyet a végrehajtó hatóság végez el.³² Noha egy ilyen arányossági teszt bevezetése ellentmond a kölcsönös elismerés elvére épített együttműködési rendszer logikájának, pozitívként értékelhető,³³ ugyanis kellő ellensúlyként szolgálhat a bűnügyi együttműködés során sokáig kizárólagos prioritást élvező hatékonysággal szemben, miközben nem gátolja az együttműködés célját, hiszen csak akkor lehet kevésbé jogsértő nyomozási cselekményhez folyamodni, ha az eredeti nyomozati cél elérhető vele. Ez a szabály kifejezetten hasznos lehet a Eurojust gyakorlatelemzése alapján, ami rámutat arra, hogy az ENYH alkalmazásának első három évében egyetlen alkalommal sem került sor az alapjogi megtagadási indok alkalmazására.³⁴

A KIBOCSÁTÓ ÉS A VÉGREHAJTÓ HATÓSÁGOK KÖZÖTTI KOMMUNIKÁCIÓ MÉRTÉKÉNEK NÖVELESE

A kölcsönös elismerés elvét olyan szabályozási mechanizmusokkal lehet beültetni a tagállamok bűnügyi együttműködésének folyamatába, amelyek lényegében leegyszerűsítik az együttműködés teljes folyamatát. E célból az alapul szolgáló másodlagos jogforrások egységesített formanyomtatvány alkalmazását rendelik el, rövid határidőket szabnak a végrehajtásra, korlátozzák a végrehajtás megtagadásának indokait, és kötelezővé teszik az igazságügyi határozatok elfogadását és végrehaj-

²⁹ 2014/41/EU irányelv 10. cikk (1) bekezdés a)-b) pont, 10. cikk (3) bekezdés.

³⁰ 2014/41/EU irányelv 10. cikk (4) bekezdés.

³¹ Lásd ZIMMERMAN (24. lj.) „Mutual Recognition and its Implications for the Gathering of Evidence in Criminal Proceedings: a Critical Analysis of the Initiative for a European Investigation Order” *European Criminal Law Review* 2011/1. 69.; Rosanna BELFIORE „The European Investigation Order in Criminal Matters: Developments in Evidence-gathering across the EU” *European Criminal Law Review* 2015/3. 317.; Lásd ARMADA (24. lj.) 17.

³² Catherine HEARD – Daniel MANSELL: „The European Investigation Order: Changing the Face of Evidence-gathering in the EU” *New Journal of European Criminal Law* 2011/4. 359.

³³ Belfiore úgy véli, hogy ez a szabály fontos lépés az egyének büntetőeljárás stáuszának nagyobb mértékű védelme felé. Lásd BELFIORE (31. lj.) 318.

³⁴ Eurojust: Report on Eurojust's casework in the field of the European Investigation Order (2020) 32., www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-11/2020-11_EIO-Casework-Report_CORR_.pdf.

tását, feltéve, hogy azokat a másodlagos jogforrásban előírt formában bocsátották ki. Ezek között találunk egy olyan szabályt is, ami jelentősen korlátozza a kibocsátó és végrehajtó hatóságok közötti kommunikációt. Noha a kölcsönös elismerés elvét alkalmazó együttműködési rendszerek tipikus sajátossága az, hogy lehetővé teszi a kibocsátó és a végrehajtó hatóság közvetlen kommunikációját, a formanyomtatvány alkalmazása emellett szűkre szabja a kommunikációs lehetőségeket az érintett hatóságok között.

Ennek az az oka, hogy az egységes formanyomtatvány eleve igen kevés információ megosztását teszi szükségessé, ami szűkíti a hatóságok közötti kommunikációt. Ezentúl pedig az együttműködési rendszerek logikája szerint a megfelelő formában kibocsátott igazságügyi határozat tekintetében a végrehajtó hatóság csak kivételes esetben jogosult további információ kérésére az alapul fekvő ügyben, így különösen akkor, ha valamely megtagadási indok alkalmazásának szükségessége merül fel. Ezesetben a hatóságok kötelesek együttműködni annak érdekében, hogy további információcserével tisztázzák a megtagadási indok alkalmazhatóságát.³⁵

Természetesen e szabályt az ENYH irányelv is alkalmazza.³⁶ Ugyanakkor további esetekben is lehetőséget biztosít a hatóságok közötti közvetlen kommunikációra. Ezek közül az egyik eset az, amikor a végrehajtó hatóság elvégezte az előző pontban már ismertetett „második arányossági tesztet”, és arra a következtetésre jutott, hogy az ENYH kibocsátása nem arányos a büntetőeljárás céljával, vagy arra, hogy az ENYH-ban elrendelt nyomozási cselekményt a kibocsátó tagállam büntetőeljárás jog alapján hasonló nemzeti ügyben nem lehetne alkalmazni. Ezenkívül további kommunikációnak van helye akkor is, ha a végrehajtó tagállam büntetőeljárás jog alapján hasonló nemzeti ügyben nem lehetne végrehajtani a kérelmezett nyomozási cselekményt, ezért úgy dönt, hogy más nyomozási cselekményt alkalmaz.³⁷

Az előbbi szabályok közül a legelső feleslegesnek tűnik, ugyanis hiába biztosított a végrehajtó hatóság joga, hogy arányossági tesztet végezzen, az nincs olyan pozícióban, hogy képes legyen megfelelően értékelni az elrendelt nyomozási cselekmény szükségességét vagy arányosságát egy másik tagállam jogrendszerének standardjai szerint, és éppen ezért valószínűsíthető, hogy ilyen feladatra nem is vállalkozna. A másodikként említett szabály, miszerint akkor is lehetőség van további kommunikációra, ha a végrehajtó hatóság feltételezi, hogy a kibocsátó tagállam joga alapján nem lehetne elrendelni a nyomozási cselekményt, szintén nehezen alkalmazhatónak tűnik, hiszen egy ilyen eljárásjogi kérdés megítéléséhez behatóan kell ismerni a kibocsátó tagállam büntetőeljárás jogát, ami nem várható el egy másik

³⁵ Valsamis MITSILEGAS: „Mutual recognition, mutual trust, and fundamental rights after Lisbon” in Valsamis MITSILEGAS et al. (szerk.): *Handbook on EU criminal law* (Cheltenham: Edward Elgar 2016) 151., <https://doi.org/10.4337/9781783473311.00017>; A Tanács 2002/584/IB kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról (HL L 19/6 2002.07.18. 34. o.) 15. cikk (2) bekezdés; 2005/214/IB kerethatározat 7. cikk (3) bekezdés; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1805 rendelete (2018. november 14.) a befagyasztást és az elközbást elrendelő határozatok kölcsönös elismeréséről (HL L 303 2018.11.28. 1. o.) 8. cikk (2) bekezdés, 13. cikk (2) bekezdés, 19. cikk (2) bekezdés, 22. cikk (2) bekezdés.

³⁶ 2014/41/EU irányelv 11. cikk (4) bekezdés.

³⁷ 2014/41/EU irányelv 6. cikk (3) bekezdés, 10. cikk (4) bekezdés.

tagállam igazságügyi hatóságától. Ennélfogva biztosan állítható, hogy a végrehajtó hatóság az elrendelt nyomozási cselekmény szükségességét, arányosságát, és azt sem vizsgálja, hogy a kibocsátó tagállam jogrendjének megfelel-e. Másképp szólva az elrendelt nyomozási cselekmények utólagos jogszerűségi vizsgálata nem valószínűsíthető meg hatékonyan.

Fontos azonban, hogy a kommunikációs lehetőségeket bővítő harmadik, utolsóként említett szabály hatékonyan alkalmazható. Lényegében a végrehajtó hatóság minden esetben köteles értesíteni a kibocsátó hatóságot, ha úgy dönt, hogy valamely oknál fogva más nyomozási cselekmény végrehajtását rendelné el. Amennyiben a kibocsátó hatóság megkapja ezt az értesítést, az irányelv lehetőséget biztosít számára, hogy kiegészítse az ENYH-t, aminek célja az lehet, hogy garantálja az eredetileg elrendelt nyomozási cselekmény végrehajtását. Ebben az esetben a kommunikáció bővítésének a társhatóságok közötti párbeszéd tekinthető. Noha felfedezhetők hasonlóságok e szabály, valamint az együttműködési rendszerek azon megszokott szabálya között, hogy amennyiben felmerül a végrehajtás megtagadásának lehetősége, párbeszédet kell kezdeményezni, valójában az ENYH esetében ez többletként jelentkezik a korrekciós mechanizmuson belül. Véleményem szerint ez a szabály azért kifejezetten értékes, mert a korrekciós mechanizmus azon esetében is alkalmazandó, amikor kevésbé jogsértő nyomozási cselekmény elrendeléséről dönt a végrehajtó hatóság.

E szabály elemzésénél mindenekelőtt arra érdemes rámutatni, hogy noha az irányelv *expressis verbis* nem ad magyarázatot arra, hogy miért vezette be azt, a korrekciós mechanizmus céljából kiindulva vizsgálhatjuk azt, hogy a hatóságok párbeszéde során milyen jellegű kiegészítő információt kell megosztani. Amikor a korrekciós mechanizmust azért kell alkalmazni, mert a nyomozási cselekményt a végrehajtó hatóság jogrendje alapján nem lehetne elrendelni, a kibocsátó hatóság célja feltehetőleg az lesz, hogy a többlet információval mégis garantálja az eredeti nyomozási cselekmény végrehajtását. Ilyen esetekben a többlet információ minden bizonnyal arra szolgálhat, hogy bemutassa, hogy a nyomozási cselekmény megfelel a végrehajtó tagállam jogrendje által támasztott eljárási követelményeknek.³⁸ Emellett pedig fontos, hogy a végrehajtó hatóság is ismertetheti saját álláspontját, és részletesen tájékoztathatja a kibocsátó hatóságot az eredeti nyomozási cselekmény helyett elrendelt cselekményről, amivel eloszlatathatók a kibocsátó hatóság kételyei, hogy az alternatív nyomozási cselekmény alkalmas-e a kívánt cél elérésére.

A fenti esetben tehát a korrekciós mechanizmussal párosuló párbeszéd az együttműködés hatékonyságát szolgálja, azonban a korrekciós mechanizmus harmadik esete elsősorban az eljárás alá vont személy alapvető jogait védi. Ennélfogva ilyenkor a párbeszéd nem szolgálhatja önmagában a hatékonyságot. Mivel ez a szabály

³⁸ Ezt az értelmezést az irányelv tizedik preambulum-bekezdése is alátámasztja, mely szerint akkor lehet elrendelni más nyomozási cselekményt, amikor a végrehajtó hatóság tagállamának büntető-eljárási joga alapján az eredetileg elrendelt nyomozási cselekmény nem felel meg az alkalmazhatóság feltételeinek, például a nyomozási cselekményt csak bizonyos súlyosságú bűncselekményeknél lehet alkalmazni. Lásd 2014/41/EU irányelv preambulum (10).

is egy utólagos arányossági tesztet vezet be,³⁹ a társhatóságok közötti párbeszéd valószínűleg a nyomozási cselekmények szükségességére és arányosságára, valamint arra fog irányulni, hogy a végrehajtó hatóság által javasolt nyomozási cselekmény képes-e elérni az ENYH célját.

A fenti szabályokkal kapcsolatban érdemes feltenni a kérdést, hogy vajon milyen célt szolgálnak. Az ENYH végrehajtását kívánják garantálni? A párbeszédnek teret adó szabályokról, különösen a korrekciós mechanizmus első esetéről kijelenthető, hogy a hatékonyságot szolgálja, hiszen lehetővé teszi az ENYH elutasításának elkerülését. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a párbeszéd, különösen a korrekciós mechanizmus alapjogi esetében megjelenő utólagos arányossági teszttel meghozszabítja az ENYH végrehajtását. Következésképpen úgy vélem, hogy a párbeszédnek teret adó szabályok nem pusztán az ENYH hatékonyságát szolgálják, hanem a kölcsönös bizalom növelésére is alkalmasak a kölcsönös elismerés elvén alapuló bűnügyi együttműködési rendszer tekintetében.

A kölcsönös elismerés, illetve az EuB esetjogában kidolgozott kölcsönös bizalom elve a tagállamok bűnügyi együttműködésének alapkövei.⁴⁰ Amíg a kölcsönös elismerés elvére a bűnügyi együttműködés motorjaként tekintünk, a kölcsönös bizalom elvét az együttműködési rendszert összetartó, a tagállamok büntető igazságügyi rendszereinek eltéréseiből adódó konfliktusokat elsimító alapelvként szokás emlegetni.⁴¹ Amióta elkezdte kiépíteni a kölcsönös elismerés elvén alapuló bűnügyi együttműködés rendszerét, az EU „bizalomnövelő” intézkedéseket igyekszik bevezetni, amelyek növelik a tagállamok azon meggyőződését, hogy az uniós jog alkalmazása során minden tagállam tiszteletben tartja az alapvető jogokat. Erre azért van szükség, mert gyakran éppen ennek az ellenkezője valósul meg. Ezt az EJEB ítéletei is jól mutatják, amelyekben a strasbourgi emberi jogi bíróság számos alkalommal megállapította, hogy egy-egy tagállam bizonyos alapvető jogokat sért a büntetőeljárásai során.⁴² A bűnügyi együttműködés politikájában ilyen „bizalomnövelő” intézkedésnek tekinthetjük a büntetőjogi jogharmonizációt, a büntető igazságügyi együttműködés területén működő ügynökségeket és a bűnüldöző, valamint igazságügyi hatóságok alkalmazottainak közös képzését is.⁴³ Ezentúl az igazság-

³⁹ Lásd ALLEGREZZA (2. lj.) 64.

⁴⁰ Auke WILLEMS: *The Principle of Mutual Trust in EU Criminal Law* (Oxford: Hart 2021) 2.; Lásd MITSILEGAS (35. lj.) 150.

⁴¹ Lásd WILLEMS (40. lj.) 11.; Ahogyan Sicurella összefoglalja, a bizalom az európai integráció elengedhetetlen feltétele. Az EuB esetjogában kidolgozott kölcsönös bizalom elve is lényegében a tagállamok azirányú bizalma, hogy a többi tagállam is megfelelően alkalmazza az uniós jogot és együttműködnek az uniós célok elérésében. Az EuB ezt az elvet a 2/13. sz. tanácsadó véleményében terjesztette ki az alapjogvédelem területére. Rosaria SICURELLA: „Fostering a European criminal law culture: In trust we trust” *New Journal of European Criminal Law* 2018/3. 309–310., <https://doi.org/10.1177/2032284418801561>; MOHAY Ágoston: „Back to the Drawing Board? Opinion 2/13 of the Court of Justice on the Accession of the EU to the ECHR – Case note” *Pécs Journal of International and European Law* 2015/1. 31.; Michael SCHWARZ: „Let’s talk about trust, baby! Theorizing trust and mutual recognition in the EU’s area of freedom, security and justice” *European Law Journal* 2018/2–3. 125., <https://doi.org/10.1111/eulj.12268>.

⁴² Lásd WILLEMS (40. lj.) 4.; MITSILEGAS (35. lj.) 150.

⁴³ Részletes elemzést lásd WILLEMS (40. lj.) 129–156.

ügyi hatóságok párbeszéde is alkalmas lehet a tagállamok közötti bizalom növelésére. Ez elsősorban az EuB előtt folytatott előzetes döntéshozatali eljárás keretében a nemzeti bíróságok között megy végbe.⁴⁴

Az előbbiekre alapozva, kiemelve a kölcsönös bizalom fontosságát a bűnügyi együttműködés rendszerében, úgy vélem, hogy az ENYH irányelv azért enged nagyobb teret a hatóságok közötti közvetlen kommunikációnak, hogy ezáltal növelje azok egymásba vetett bizalmát. Azaz úgy gondolom, hogy ez a szabály is „bizalom-növelő” intézkedésként értékelhető. Ennek oka, hogy a bemutatott szabályok közül több is a nyomozási cselekménynek alávetett személyek alapjogait hivatott védeni. Az alapjogvédelem minősége pedig kulcsszerepet játszik a tagállamok egymás büntető igazságügyi rendszereibe vetett kölcsönös bizalom tekintetében.⁴⁵ Továbbá az irányelv a párbeszéd lehetőségével biztosítja, hogy kivételes esetekben megkérdőjelezhető legyen egy-egy nyomozási cselekmény elrendelésének jogszerűsége. Amennyiben a végrehajtó hatóság a nyomozási cselekményt aránytalannak vagy szükségtelennek ítélné meg, vagy úgy látná, hogy kevésbé jogsértő nyomozási cselekménnyel is elérhető a cél, ezt az aggályát vagy ezt a lehetőséget közvetlenül a kibocsátó hatósággal vitathatja meg. Kétség sem fér hozzá, hogy a társhatóságok jobban megbíznak egymásban, ha közvetlenül a másikhoz fordulhatnak eme kétségeikkel ahelyett, hogy a bonyolult és hosszadalmas előzetes döntéshozatali eljárásban kellene ellenőrizniük eme aggályaikat.

AZ ALAPJOGI MEGTAGADÁSI INDOK ÉS ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK KÉRDÉSE

Az irányelv 11. cikk (1) bek. f) pontja értelmében a végrehajtó tagállam megtagadhatja az ENYH végrehajtását, ha azzal megsértene az EUSZ 6. cikkében, valamint az Alapjogi Chartában foglalt kötelezettségeit. Az EUSZ 6. cikke meghatározza az alapjogvédelmi keretrendszert az EU-ban, amelyet a tagállamoknak tiszteletben kell tartani. A Charta pedig egy alapjogi listát ad lényegében. Írott formában rögzíti az EU által tiszteletben tartott alapjogokat, és kifejti azok alapvető tartalmát is.

Ezek alapján a végrehajtó hatóság akkor jogosult az ENYH végrehajtásának megtagadására, ha azzal megsértene bármely alapjogot, amelyeket az EUSZ 6. cikkéből, vagy az Alapjogi Chartából eredeztethetünk. E megtagadási indok létrehozása jelentős eltérés a kölcsönös elismerés elvére épülő bűnügyi együttműködési rendszerek sajátos szabályrendszerétől, ugyanis egyetlen korábbi másodlagos jogforrás sem alkalmazza ezt a megoldást. Ettől függetlenül az alapjogvédelem mindig

⁴⁴ Feltehető, hogy a tagállamok egymás jogrendszerébe vetett bizalma növekszik, ha az igazságügyi hatóságok kivételes esetben jogosultak az alapjogvédelem ellenőrzésére más tagállamokban is. Erre biztosít lehetőséget a Mitsilegas által bírósági párbeszédnek nevezett mechanizmus. Valsamis MITSILEGAS: „Trust” *German Law Journal* 2020/1. 70.

⁴⁵ Ermioni XANTHOPOULOU: „Mutual Trust and Rights in EU Criminal and Asylum Law: Three Phases of Evolution and the Uncharted Territory Beyond Blind Trust” *CMLR* 2018/2. 496., <https://doi.org/10.54648/cola2018034>.

is integráns részét képezte az együttműködési rendszereket létrehozó jogforrásoknak, hiszen mindegyik arról rendelkezik, hogy a másodlagos jogforrás alkalmazása nem módosítja az alapjogok tiszteletben tartásának kötelezettségét.⁴⁶ Ez utóbbi kitévelt mind az Európai Bizottság, mind pedig a jogirodalom *de facto* megtagadási indokként értelmezte.⁴⁷ E szabály elsőként az *Aranyosi és Caldaru* egyesített ügyekben funkcionálhatott ekként.⁴⁸

Noha az alapjogi megtagadási indok első olvasatra igen pozitív változásként értékelhető az alapjogvédelem szempontjából, a szakirodalom és a gyakorlat is azt sejteti, hogy nem működőképes megoldás. A Eurojust 2020-as esetjogi jelentése szerint az ENYH hatályba lépését követő első három évben egyetlen alkalommal sem alkalmazták a megtagadási indokot. Később még az EuB is megkérdőjelezte a megtagadási indok alkalmazhatóságát a *Gavanozov II* ügyben.⁴⁹ Ennek fényében érdemes megvizsgálni a megtagadási indok alkalmazhatóságát, amelyhez az EuB esetjoga mellett *Ines Armada (Université Libre de Bruxelles)* álláspontját is bemutatom.

Armada véleménye szerint a megtagadási indok szövegezése nem korlátozza annak alkalmazhatóságát azokra az esetekre, amikor az ENYH a végrehajtó tagállamban sértené meg az alapvető jogokat. Ebből következően a végrehajtó hatóság elméletileg akkor is megtagadhatná az ENYH végrehajtását, ha az alapjogsértés a kibocsátó tagállamban következne be az ottani alapul fekvő büntetőeljárás egy későbbi szakaszában. Véleménye szerint a megtagadási indok ilyen tág körű alkalmazhatósága túl nagy mérlegelési jogkört biztosít a végrehajtó hatóság számára, amelyet nem képes hatékonyan gyakorolni, mivel nem láthatja előre, hogy a kibocsátó tagállamban bekövetkezik-e alapjogsértés a végrehajtott ENYH útján szerzett bizonyítékkal összefüggésben. Úgy véli, hogy ha a végrehajtó hatóság mérlegelési jogköre túlzottan széleskörűen van meghatározva, azzal az irányelv túlzott terhet is ró rá, aminek következtében a végrehajtó hatóságnak „a jövőbe kellene látnia”, amikor az ENYH végrehajtásával kapcsolatos alapjogi kockázatokat értékeli.⁵⁰

Ezentúl felveti azt a kérdést, hogy vajon a végrehajtó hatóság hivatalból vagy csak kérelemre köteles vizsgálni, hogy az ENYH végrehajtása alapjogsérelemmel járna-e. Amennyiben pedig a végrehajtó hatóság köteles lenne az alapjogsérelem vizsgálatára, akkor az is kérdés, hogy mely körülmények alapoizhatják meg a megtagadási indok alkalmazhatóságát.⁵¹ Végül az is felvetődik, hogy vajon az ENYH vég-

⁴⁶ Lásd példaként az európai elfogatóparancsot létrehozó kerethatározatot, a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéletekben az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról szóló kerethatározatot vagy a pénzbüntetések kölcsönös elismerését előíró kerethatározatot. 2002/584/IB kerethatározat 1. cikk (3) bekezdés; 2008/909/IB kerethatározat 3. cikk (4) bekezdés; 2005/214/IB kerethatározat 3. cikk.

⁴⁷ Lásd MITSILEGAS (12. lj.) 326.; Néhány tagállam kifejezett jogalapot biztosított az EEP végrehajtásának megtagadására, ha az alapjogot sértene. Andrew SANGER: „Force of Circumstance: The European Arrest Warrant and Human Rights” *Democracy and Security* 2010/6. 39., <https://doi.org/10.1080/17419160903535301>.

⁴⁸ 2016. április 5. Aranyosi Pál és Robert Caldaru ítélet, C-404/15, EU:C:2016:198.

⁴⁹ 2021. november 11. Gavanozov II ítélet, C-852/19, EU:C:2021:902.

⁵⁰ Lásd ARMADA (24. lj.) 25–26.

⁵¹ Lásd ARMADA (24. lj.) 26–27.

rehajtása mely alapjogi standardoknak kell hogy megfeleljen. E tekintetben arra a következtetésre jutott, hogy az alapjogi megtagadási indok nem véletlenül nevesítette az Alapjogi Chartát. Ennek értelmében a végrehajtó hatóságnak csak az Alapjogi Charta alapján kellene mérlegelnie. Ez az értelmezés összhangban áll egyébként az uniós jogalkotó azon szándékával, hogy az uniós jog autonómiája a bűnügyi együttműködésben is érvényesüljön, méghozzá az uniós alapjogi standardok a tagállami standardok felett (ahogyan ezt láthattuk a *Melloni* ügyben is).⁵²

Összefoglalva Armada gondolatait, az alapjogi megtagadási indok alkalmazási feltételei tisztázatlanok. Nyelvtani értelmezés segítségével az alkalmazás kettő feltétele olvasható ki az irányelvből.

- (1) Az 1. cikk (4) bekezdésének sérelme nélkül, az ENYH elismerése vagy végrehajtása a végrehajtó államban megtagadható, ha:
- f) alapos okkal feltételezhető, hogy az ENYH-ban megjelölt nyomozási cselekmény végrehajtása összeegyeztethetetlen lenne a végrehajtó államnak az EUMSZ 6. cikke, valamint a Charta értelmében fennálló kötelezettségeivel.

A fenti szabály először is meghatározza a bizonyítottság fokát, ami a megtagadási indok alkalmazhatóságához szükséges. Eszerint a megtagadási indok akkor alkalmazható, ha alapos okkal feltételezhető, hogy az ENYH végrehajtása alapjogsérelmet eredményezne. Másodszor pedig a fenti szabály meghatározza, hogy mely alapjogvédelmi keretrendszerhez kell igazodni.

A nyelvtani értelmezés önmagában arra enged következtetni, hogy a megtagadási indok alkalmazhatóságát megszorítóan kell értelmezni, és csak akkor lehet hozzá folyamodni, ha az ENYH végrehajtása a végrehajtó tagállamban eredményezné az alapjogsértést. Ahhoz, hogy a megszorító értelmezés helyességéről dönteni lehessen, érdemes megvizsgálni azt, hogy egy tagállam felelős lehet-e egy másik tagállamban megvalósuló alapjogsértésért. Az ENYH esetében nem tűnik megállapíthatónak a végrehajtó tagállam felelőssége e kérdésben, ugyanis csak egyetlen kapcsolódási pont van a két tagállam között, ami nem más, mint a kérelmezett nyomozási cselekmény végrehajtása. A végrehajtó tagállam egyáltalán nem befolyásolja a kibocsátó tagállamban folytatott büntetőeljárást. Éppen ezért úgy vélem, hogy nem áll fenn semmilyen körülmény az ENYH esetében, amely megalapozná a végrehajtó hatóság felelősségét a kibocsátó tagállamban megvalósuló alapjogsértés miatt.⁵³

Ez az értelmezés egyértelműen ellentétes az Armada által kifejtett gondolatmenettel a végrehajtó tagállamot terhelő felelősség tekintetében, azonban megoldaná azt a problémát, hogy a kitégított mérlegelési jogkör túl nagy felelősséggel terheli a végrehajtó hatóságot. Továbbá a megszorító értelmezés összhangban áll a kölcsönös elismerés elvére épülő bűnügyi együttműködési rendszer logikájával is, hiszen a végrehajtó hatóságnak nem kellene vizsgálnia, hogy az ENYH végrehaj-

⁵² Lásd ARMADA (24. lj.) 27–29.; 2013. február 26. Melloni ítélet, C-399/11, EU:C:2013:107, 60.

⁵³ Részletes elemzésért lásd The European Court of Human Rights' Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights, www.echr.coe.int/documents/guide_art_1_eng.pdf.

tása alapjogsértést eredményezhet-e a kibocsátó tagállamban. Ugyanakkor a megszorító értelmezés hibájaként hozható fel, hogy nem biztosítana hatékony alapjogvédelmet. Ennek oka, hogy a végrehajtó hatóság az ENYH-ban elrendelt nyomozási cselekményt pontosan ugyanúgy hajtja végre, ahogy bármely más, saját jogrendje szerint elrendelt nyomozási cselekményt. Ha e logikát követjük, a végrehajtó hatóság minden egyes esetben jogszerűnek találná a nyomozási cselekmény elrendelését, hiszen ellenkező esetben saját büntető igazságügyi rendszeréről állítaná, hogy az alapjogsértő szabályokat tartalmaz.

Ennélfogva, valamint logikai és rendszertani értelmezési módszerrel, különösen figyelembe véve az irányelv preambuluma (19) bekezdését,⁵⁴ arra következtettek, hogy a végrehajtó hatóság akkor is megtagadhatja az ENYH végrehajtását, ha az csak a kibocsátó tagállamban folytatott büntetőeljárás egy későbbi szakaszában eredményez alapjogsérelmet. Ellenkező esetben a megtagadási indok kiüresedne és nem lenne alkalmas az alapjogvédelemre. Ám még úgy is fennáll az eredeti kérdés, ha az alkalmazhatóság tágabb keretét tekintjük meghatározónak: mit jelent az alkalmazási feltételként meghatározott „alapos okkal feltételezhető” kifejezés?

A kérdés megválaszolásához az *Aranyosi és Căldăraru* egyesített ügyeket elemzem a továbbiakban, ugyanis ez EuB ebben az ügyben kimondta, hogy az EEP végrehajtása ideiglenesen felfüggeszthető, mivel a végrehajtása sértette volna a kínzás, embertelen bánásmód tilalmát. Azt is fontos megjegyezni, hogy az EuB későbbi ügyeiben azt is megállapította, hogy a végrehajtás felfüggesztésének más alapjogok sérelmének veszélye esetén is helye lehet.⁵⁵

Az *Aranyosi és Căldăraru* egyesített ügyekben Magyarország és Románia egy-egy EEP-t bocsátott ki. A brémai tartományi felsőbbíróság úgy döntött, hogy az EuB elé utalja az ügyeket előzetes döntéshozatal céljából, mivel a keresett személyek megtámadták az elfogatóparancs végrehajtását arra hivatkozva, hogy az sértené a már fentebb is hivatkozott emberi jogi tilalmat a rossz magyar és román börtönviszonyok okán.⁵⁶ Noha az EEP-t szabályozó kerethatározat nem tartalmaz alapjogi megtagadási indokot, az EuB úgy ítélte meg, hogy amikor az alapjogsérelem absztrakt veszélye fennáll, a végrehajtó hatóság köteles vizsgálni, hogy a konkrét ügyben is fennáll-e az alapjogsérelem tényleges veszélye.⁵⁷ A szakirodalom ezt a vizsgálati

⁵⁴ 2014/41/EU irányelv preambuluma (19) A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségnek az Unión belüli létrehozása a kölcsönös bizalmon és annak vélelmzésén alapul, hogy más tagállamok is tiszteletben tartják az uniós jogot, és azon belül is különösen az alapvető jogokat. Ez azonban megdönthető vélelem. Következésképpen, ha alapos okkal feltételezhető, hogy egy ENYH-ban megjelölt valamely nyomozási cselekmény végrehajtása valamely alapvető jog sérelmét eredményezné, és a végrehajtó állam elmulasztaná a Chartában elismert alapvető jogok védelme tekintetében fennálló kötelezettségei teljesítését, abban az esetben az ENYH végrehajtását meg kell tagadni.

⁵⁵ BÁRD Petra – Wouter van BALLEGOOIJ: „Judicial independence as a precondition for mutual trust? The CJEU in *Minister of Justice and Equality v. LM*” *New Journal of European Criminal Law* 2018/3. 360., <https://doi.org/10.1177/2032284418801569>.

⁵⁶ Henning SØRENSEN: „Mutual Trust – Blind Trust or General Trust with Exceptions? The CJEU Hears Key Cases on the European Arrest Warrant” *Pécs Journal of International and European Law* 2016/1. 56.

⁵⁷ 2016. április 5. Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ítélet, C-404/15, EU:C:2016:198, 91–92.

eljárást *Aranyosi tesztnak* nevezi, és célja, hogy a végrehajtó hatóság megállapítsa, hogy az átadás a keresett személy alapjogainak megsértését eredményezné-e.⁵⁸

A teszt két fázisból áll. Először is azt kell megállapítani, hogy az alapjogsérelem absztrakt veszélye, azaz lehetősége fennáll-e.⁵⁹ Ha igen, akkor a végrehajtó hatóság köteles meggyőződni arról, hogy az alapjogsérelem valóban bekövetkezhet-e a konkrét ügyben, annak minden körülményét figyelembe véve. A szakirodalomban az utóbbi eshetőségre *in concreto* veszélyként hivatkoznak, míg az EuB ezt tekinti „alapos okkal feltételezhetőnek”.⁶⁰

Következésképpen, ha az ENYH irányelv által alkalmazott „alapos okkal feltételezhető” kifejezést az EuB *Aranyosi* és *Căldăraru* egyesített ügyekben adott definíciójából vezetjük le, az ENYH esetében az alapjogi megtagadási indok akkor alkalmazható, ha a nyomozási cselekmény az ügy összes körülményét figyelembe véve ténylegesen képes megsérteni az érintett személy valamely alapjogát. Fontos azonban kiemelni azt is, hogy önmagában a bizonyítottság fokának definiálása nem elegendő az alapjogi megtagadási indok alkalmazási feltételeinek feltérképezéséhez, ugyanis nem tisztázott, hogy a végrehajtó hatóságnak milyen módon kell meggyőződni az alapjogsérelem veszélyének fennállásáról.

E kérdés kapcsán szintén fordulhatunk az *Aranyosi* és *Căldăraru* egyesített ügyekhez, amelyben az EuB kimondta, hogy az alapjogsérelem veszélyének vizsgálata során a végrehajtó hatóság csak objektív, megbízható, pontos és kellően aktuális adatokra támaszkodhat. Eme adatok forrása pedig elsősorban nemzetközi vagy nemzeti bíróságok ítéletei, határozatai vagy egyéb nemzetközi szervezetek jelentései lehetnek.⁶¹

Összességében tehát az *Aranyosi* és *Căldăraru* egyesített ügyek segítségével kettő fontos kérdés tisztázható az alapjogi megtagadási indokkal kapcsolatban. Egyrészt az EuB ítéletéből kiolvasható az alapjogsérelem veszélyének bizonyítottsági foka, amely szükséges lehet a megtagadáshoz, másrészt az is, hogy milyen információkból lehet meggyőződni erről. Azonban egy kérdés továbbra is fennáll: a végrehajtó hatóság hivatalból vagy kérelemre köteles vizsgálni a végrehajtás előtt azt, hogy a konkrét ügyben elrendelt nyomozási cselekmény tiszteletben tartja-e az alapjogokat? Az EuB az *Aranyosi* és *Căldăraru* egyesített ügyekben egyetlen egy-

⁵⁸ Adriano MARTUFI – Daila GIGENGACK: „Exploring mutual trust through the lens of an executing judicial authority. The practice of the Court of Amsterdam in EAW proceedings”, *New Journal of European Criminal Law* 2020/3. 286., <https://doi.org/10.1177/2032284420946105>; lásd BÁRD–BALLEGÓOJ (55. lj.) 361.

⁵⁹ 2016. április 5. Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ítélet, C-404/15, EU:C:2016:198, 88. Az alapjogsérelem absztrakt veszélye akkor áll fenn, ha valamely alapjog még nem sérült meg, azonban fennáll a veszélye, hogy megsérül az adott eljárásban. Lásd MARTUFI–GIGENGACK (58. lj.) 290.

⁶⁰ 2016. április 5. Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ítélet, C-404/15, EU:C:2016:198, 92.; Lásd MARTUFI–GIGENGACK (58. lj.) 284.

⁶¹ 2016. április 5. Aranyosi Pál és Robert Căldăraru ítélet, C-404/15, EU:C:2016:198, 89.; Ennélfogva felértékelődik a nemzetközi ellenőrző funkciót betöltő nem kormányközi szervezetek szerepe. Eva AIZPURUA – Mary ROGAN: „Understanding new actors in European Arrest Warrant cases concerning detention conditions: The role, powers and functions of prison inspection and monitoring bodies”, *New Journal of European Criminal Law* 2020/2. 205., <https://doi.org/10.1177/2032284420923410>.

szer sem említette, hogy a végrehajtó hatóság köteles volna hivatalból vizsgálni e kérdést, és ez úgyszintén igaz az *Aranyosi tesztet* pontosító későbbi ügyekre is, mint például az *LM* vagy a *Dorobantu* ügyek.⁶² Ennélfogva úgy vélem, hogy a végrehajtó hatóság nem köteles hivatalból vizsgálni az alapjogsértés veszélyét az ENYH esetében sem. Ehelyett úgy gondolom, hogy az *Aranyosi teszt*hez hasonló ellenőrző mechanizmusnak csak a nyomozási cselekménnyel érintett személy kérelmére lenne szabad megindulnia, amennyiben az általa előterjesztett aggályok kellően alaposak.

Ez az értelmezés összhangban állna az EuB legutóbbi – és egyben legelső – ítéletével, amely az ENYH alapjogi megtagadási indokával foglalkozott. A *Gavanozov II* ügyet az eljáró bolgár bíróság eredetileg azért utalta előzetes döntéshozatali eljárásra, mert a bolgár büntetőeljárás jog alapján nem áll rendelkezésre jogorvoslat egyes nyomozási cselekmények ellen.⁶³ A bolgár bíróság azt a kérdést terjesztette az EuB elé, hogy ellentétes-e az Alapjogi Charta 7. és 47. cikkével, valamint az EJEE 8. és 13. cikkével az a nemzeti szabályozás, amely nem teszi lehetővé a nyomozási cselekménnyel érintett személy számára, hogy az ENYH-ban elrendelt házkutatás, lefoglalás és tanú meghallgatás ellen jogorvoslattal éljen.⁶⁴ Az EuB ügy ítélete meg, hogy az ilyen nemzeti szabályozás sérti a hatékony jogorvoslatához való jogot, ezért ellentétes az uniós joggal és az EJEE-vel.⁶⁵ Ugyanakkor kérdés, hogy miképpen lehetne orvosolni az ily módon előállt helyzetet. Mind Bobek főtanácsadó, mind pedig az EuB ügy ítélete meg, hogy ilyen helyzetekben nincs helye az alapjogi megtagadási indok alkalmazásának, ugyanis az túlzott terhet róna a végrehajtó hatóságra.⁶⁶ Ennek oka, hogy a bolgár nemzeti szabályozás *a fortiori* sérti a hatékony jogorvoslatához való jogot, ami különösen indokolja a megtagadási indok mellőzését, ugyanis azt nem lehet automatikusan, minden hasonló ügyben alkalmazni, mivel ez a kölcsönös elismerés, a kölcsönös bizalom és a lojális együttműködés elveivel ellentétes volna. Végül pedig Az EuB továbbá úgy vélte, hogy a megtagadási indok automatikus alkalmazása ellentétes volna céljával, miszerint azt csak kivételes esetekben lehet alkalmazni.⁶⁷ Érdekesség, hogy az EuB a *Gavanozov II* ügyben arra tett javaslatot, hogy Bulgáriát ki kell zárni az ENYH útján történő együttműködésből, amíg nem orvosolja a fenti problémát.⁶⁸

Mindent egybevetve úgy vélem, hogy az ENYH irányelvben foglalt megtagadási indok alkalmazásának szükségességét csak az érintett személy kérelmére kell vizsgálni, amennyiben a kérelem kellően alapos, pontos, aktuális és megbízható adatokon alapszik, és a végrehajtó hatóság megbizonyosodhat afelől, hogy az alapjogsérelem absztrakt veszélye valóban fennáll. Csakis ebben az esetben lehet köteles a

⁶² 2018. július 25. *LM* ítélet, C-216/18 PPU, EU:C:2018:586; 2019. október 15. *Dorobantu* ítélet, C-128/18, EU:C:2019:857.

⁶³ 2021. november 11. *Gavanozov II* ítélet, C-852/19, EU:C:2021:902.

⁶⁴ 2021. november 11. *Gavanozov II* ítélet, C-852/19, EU:C:2021:902, 23.

⁶⁵ 2021. november 11. *Gavanozov II* ítélet, C-852/19, EU:C:2021:902, 34.

⁶⁶ 2021. november 11. *Gavanozov II* főtanácsnoki vélemény, C-852/19, EU:C:2021:346, 89–91.

⁶⁷ 2021. november 11. *Gavanozov II* ítélet, C-852/19, EU:C:2021:902, 59–60.

⁶⁸ SZUÁRTÓ István: „The CJEU Partially Excludes Bulgaria from Taking Part in Judicial Cooperation – an Absolute Order or a Balancing Act? The *Gavanozov II* Case” *Pécs Journal of International and European Law Review* 2022/1. 49.

végrehajtó hatóság vizsgálni azt, hogy az alapjogsérelem veszélye a konkrét ügyben is fennáll-e. Amennyiben igen, akkor pedig az *Aranyosi teszthez* hasonlóan fel kellene hívnia a kibocsátó hatóságot az alapjogsérelem megelőzését szolgáló biztosítékok nyújtására, és csak ezek hiányában jöhet szóba az ENYH végrehajtásának megtagadása. Ezzel a mechanizmussal garantálható lenne, hogy az alapjogi megtagadási indok alkalmazására valóban csak kivételes esetekben kerüljön sor, és a végrehajtó hatóságot se terhelje túlzott felelősség.

Az uniós jogalkotó az alapjogi megtagadási indok bevezetésével kétségkívül az alapjogvédelmet szerette volna erősíteni az ENYH irányelvben, azonban az intézkedés hatékonysága kétségbe vonható, mivel a megtagadási indok alkalmazási feltételei nem tisztáztak. Noha az EEP kapcsán kialakított *Aranyosi tesztről* példát lehetne venni, egy problémát ezzel sem lehetne áthidalni. A nyomozási cselekményeket általában az érintett személyek előzetes tájékoztatása nélkül hajtják végre. Tehát nincs egy köztes időszak a végrehajtás elrendelése és a végrehajtás között, amikor az érintett személy jogorvoslattal élhetne. Ezzel ellentétben az EEP esetében például az elfogást követően, de az átadást megelőzően már a végrehajtó tagállamban megtámadható az EEP.

Mivel az uniós jogalkotó célja az alapjogvédelem erősítése a büntetőeljárás során, ezért célszerű volna egy ilyen köztes eljárásjogi szakasz bevezetése. Ezt úgy lehetne leghatékonyabban megvalósítani, hogy az eljárási cselekmény befejezését követően még a begyűjtött bizonyíték átadása előtt lehetőséget kellene biztosítani az érintett személynek a jogorvoslat előterjesztésére. Ezzel a köztes megoldással nem hiúsulna meg az eljárási cél, azaz a bizonyítékgyűjtés, és lehetőség lenne az alapjogvédelem nagyobb fokú érvényesítésére is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Noha az ENYH irányelv által létrehozott együttműködési rendszer sok szempontból hasonlít elődeire, a cikk bemutatta, hogy a bűnügyi együttműködés új elemeit vezette be az itt kifejtett szabályok segítségével. Eme újítások javarészt az egyén helyzetét erősítik a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségben, ahol a kölcsönös elismerés elvének köszönhetően a tagállamok büntető igazságügyi rendszerei határon átnyúló hatályra tettek szert.

Igaz, hogy a korrekciós mechanizmus három esete közül kettő az együttműködés hatékonyságát szolgálja, de a harmadik esete az ENYH-val érintett személyek alapjogvédelmét segíti elő. Mivel az alapjogi megtagadási indok alkalmazása még mindig kérdéses, éppen ezért az előbbi szabály *de facto* megtagadási indokként is felfogható, amelynek célja az érintett személyek alapjogainak védelme lehet. Ennek oka, hogy a kibocsátó hatóság nem kötelezheti a végrehajtó hatóságot arra, hogy az eredetileg elrendelt nyomozási cselekményt hajtsa végre. Előnye azonban a korrekciós mechanizmus e szabályának, hogy a hatékonyságot is szem előtt tartja, és csak akkor teszi lehetővé a kevésbé jogsértő nyomozási cselekmény elrendelését, ha az is alkalmas a büntetőeljárási cél elérésére. A végrehajtó hatóságnak e szabály

alkalmazása során tehát kettő szempontot kell mérlegelnie: az eredetileg elrendelt nyomozási cselekmény alapjogkorlátozó jellegét és azt, hogy a helyettesítő nyomozási cselekmény képes-e elérni az ENYH eredeti célját.

Továbbá, az irányelv nagyobb teret enged a társhatóságok kommunikációjának, ami a negyedik pontban kifejtettekkel összhangban csakis rendszerszinten értelmezhető, hiszen önmagában éppen a hatékonyság ellen hatna. Célja ezért inkább a társhatóságok közötti bizalom növelése lehet.

Végül az alapjogi megtagadási indok létrehozása példa nélküli volt az irányelv elfogadásának időpontjában, 2014-ben. Ekkor még az EuB esetjoga is az együttműködés hatékonyságát részesítette előnyben az érintett személyek alapjogainak védelmével szemben. Figyelemre méltó azonban, hogy az irányelv elfogadását követően 2016-ban az EuB változtatott az előbbi álláspontján, és az *Aranyosi* és *Căldăraru* egyesített ügyekben megállapította, hogy a kölcsönös elismerés elvén nyugvó EEP végrehajtása felfüggeszthető komoly alapjogi aggályok fennállása esetén. Ennélfogva az ENYH irányelv valamelyest előirányozta a büntügyi együttműködés fejlődését 2014-ben, amikor elfogadták. Ennek ellenére 2020-ig egyáltalán nem került sor az alapjogi megtagadási indok alkalmazására, és az EuB is megszorító értelmezést adott az alkalmazhatóságával kapcsolatban a *Gavanozov II* ügyben. Ennek ellenére véleményem szerint a megtagadási indok az *Aranyosi* teszthez hasonló struktúrában alkalmazható volna.

Az eddigiekből az a következtetés vonható le, hogy az ENYH irányelv jelentős változásokat eszközölt a kölcsönös elismerést érvényesítő standard rezsimben, azonban az érdemnek – mint mindig, így itt is – két oldala van. Az ENYH célja és alkalmazásának egyéb jellegzetességei jelentősen eltérnek bármely más, a büntügyi együttműködés során alkalmazott igazságügyi határozatétól. Az ENYH-t nyomozási cselekmények végrehajtása érdekében bocsátják ki, és az érintett személy általában nem is tudja előre, hogy eljárás alá fogják vonni. Továbbá egyes nyomozási cselekmények, így például a leplezett eszközök alkalmazásáról egyáltalán nem értesítik az érintett személyeket. Ehelyett azok alkalmazására csak a büntetőeljárás bírósági szakaszában derülhet fény, amennyiben a vádhatóság úgy dönt, hogy a vádirat részévé teszi az így gyűjtött bizonyítékot. Ennélfogva az ENYH által érintett személy alapjogi szempontból rosszabb helyzetben van, mint például az, akit EEP útján keresnek egy másik tagállamban, ugyanis előbbi számára nem áll rendelkezésre olyan időszak, amikor szabadon élhet jogorvoslással még az ENYH végrehajtása előtt. Éppen ezért célszerű lenne egy rövid időtartamot biztosítani arra, hogy az ENYH-val érintett személy megtámadhassa a nyomozási cselekményt, még mielőtt az így gyűjtött bizonyítékot átadják a kibocsátó tagállamnak. Ezzel a megoldással garantálni lehetne az alapjogi megtagadási indok alkalmazhatóságát, mivel annak alkalmazására célja szerint csak kivételesen, elsősorban az érintett személy kérelmére kerülhet sor.

Kétségtelen, hogy az ENYH irányelv által bevezetett új szabályozási megoldások – még ha egyes szabályok alkalmazhatósága kétségbe vonható is – növelik az alapjogvédelem mértékét az ENYH alkalmazása során. Éppen ezért érdemes vizsgálni, hogy az irányelv megoldásai alkalmazhatók-e más együttműködési rendszerekben is – kiváltképp a jövőben létrehozandókra értve. Viszont éppen az ENYH előbbi

bekezdésben említett sajátosságai okán kérdéses, hogy gond nélkül implementálhatók-e ezen megoldások más együttműködési rendszerekbe. Először is a korrekciós mechanizmus csak akkor alkalmazható, ha több lehetséges eljárási cselekményből lehet választani, ami csak az ENYH esetén adott. Azonban bármely, a kölcsönös elismerés elvén nyugvó büntető igazságügyi határozat tekintetében nagyobb teret lehetne engedni a társhatóságok kommunikációjának. Példának okáért biztosítani lehetne a kérdésfelvetés jogát a végrehajtó hatóság számára, amikor megkapja a kibocsátó hatóságtól az igazságügyi határozatot. Ezenkívül az alapjogi megtagadási indok megfelelően szabályozva szintén átültethető lenne bármely együttműködési rendszerbe. Ez utóbbira jó példa a befagyasztást és az elkobzást elrendelő határozatok kölcsönös elismeréséről szóló (EU) 2018/1805 rendelet, amely mindkettő határozat tekintetében alkalmazza az alapjogi megtagadási indokot.⁶⁹

Végül fontosnak tartom még kiemelni, hogy az ENYH irányelvnek köszönhetően az EuB immár a nyomozás során folytatott bűnügyi együttműködés alapjogi kérdéseit is vizsgálhatja, és már demonstrálta is, hogy hajlandó erre a *Gavanozov II* ügyben, amelyben az EJEB által kimunkált alapjogi standardokat is alkalmazott, továbbá a *Staatsanwaltschaft Wien* ügyben, amelyben pedig az igazságügyi hatóság fogalmát vizsgálta az ENYH kontextusában.⁷⁰ Úgy vélem, hogy az EuB a jövőben további ügyekben foglalkozik majd az ENYH-val, és a szakirodalom által felvetett egyéb aggályokra is reflektálni fog, úgy mint a kényszerítő és nem kényszerítő nyomozási cselekmények fogalmának meghatározása, és a nyomozás egyéb aspektusai, amivel összességében növelni fogja az alapjogvédelem mértékét ezen a területen is.

Összefoglalva, az ENYH irányelv javarészt pozitív hatással van az alapjogvédelemre, és javítja az egyén jogi helyzetét a szabad mozgás uniós térségében – annak ellenére is, hogy megalapozott kritikával illették az irányelvet.⁷¹ Az is egyértelmű, hogy az irányelv által alkalmazott szabályozási megoldások megjelenhetnek más együttműködési rendszerben is, és az (EU) 2018/1805 rendelet már alkalmazza is az alapjogi megtagadási indokot. Ez bizonyítja, hogy nincs akadálya a jó gyakorlat átvételének. Végül pedig fontos, hogy az EuB hatáskört nyert arra, hogy a nyomozási szakban fellépő alapjogi kérdésekben döntsön, és néhány esetben már megmutatta, hogy hajlik az EJEB gyakorlatában kimunkált alapjogi standardok átvételére is.

⁶⁹ (EU) 2018/1805 rendelet 8. cikk (1) bekezdés f) pont, 19. cikk (1) bekezdés h) pont.

⁷⁰ 2020. december 8-i Staatsanwaltschaft Wien ítélet, C-584/19, EU:C:2020:1002; Thomas WAHL: „CJEU: German Public Prosecutor’s Office Considered »Issuing Judicial Authority« in the EIO Context.” EUCRIM, www.eucrim.eu/news/cjeu-german-public-prosecutors-office-considered-issuing-judicial-authority-in-the-eio-context/.

⁷¹ Jodie BLACKSTOCK: „The European Investigation Order”, *New Journal of European Criminal Law* 2010/1. 481–498; Regina GARCIMARTÍN: „The European Investigation Order and the Respect for Fundamental Rights in Criminal Investigations” *Eucrim* 2017/1. 45–50; Lásd BELFIORE (31. lj.) 320–321.; Lásd ZIMMERMANN et al. (24. lj.).

RECENZÍÓ

VARGA CSABA: JOGÁLLAMISÁG – VITÁK KÖZEGÉBEN
(BUDAPEST: LUDOVIKA EGYETEMI KIADÓ 2022) 518.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.05>

SZUBJEKTÍV, KRITIKUS
GONDOLATOK EGY KRITIKUS
SZEMLÉLETŰ KÖNYVRŐL¹

A *Jogállamiság – viták közegében* című kötet a Ludovika Egyetemi Kiadónál jelent meg 2022-ben. Ezzel lényegében egy időben jelentette meg a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet a *The Rule of Law – Contesting and Contested* című angol nyelvű kötetet a magyarral lényegében azonos tartalommal.

A kötet szerzőjét, Varga Csabát – életútját, munkásságát – valószínűleg nem szükséges bemutatni a jogtudomány, különösen a jogelmélet iránt érdeklődőknek. A recensens is inkább csak a legfontosabb adatokra szorítkozik. Széchenyi-díjas jogtudósról van szó, aki az Állam- és Jogtudományi Intézet hatvanas évek végétől jelentkező nagy generációjának egyik meghatározó képviselője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magas presztízű, számos kiváló kutatót „kitermelő” Jogbölcseleti Intézetének alapítója és hosszú ideig vezetője is. Meghatározó munkák szerzője, amelyek közül – némileg talán szubjektíve – két kutatási területet emelnék ki: nevezetesen a kodifikáció és az

összehasonlító jogi kultúrák témakörében végzett kutatásokat, amelyek főbb eredményi magyar és angol nyelven is hozzáférhetők és nagyra értékelték. Ha objektívebb mércét keresünk, érdemes arra utalni, hogy az MTMT adatbázis adatai szerint a szerzőnek – a tankönyveken, ismeretterjesztő munkákon túl – mintegy 1400 kifejezetten tudományos publikációja jelent meg; ezek közül több, mint félezer idegen nyelven, már a hatvanas évektől. E munkákra közel 3700 hivatkozás érkezett, ezek fele szintén idegen nyelvű volt.

* * *

A *Jogállamiság – viták közegében* lényegében válogatás a szerző 1990 óta megjelent írásaiból. Alighanem tudatos, hogy formájukat és jellegüket tekintve egészen eltérő publikációk kerültek egy kötetbe; magas elvontsági szinten mozgó elméleti tanulmányok, a gyakorlatot (pl. taxisblokádnak, igazságtétel) közelebről elemző munkák és interjúk is. Ami összefogja ezeket, a tudományosságának nagyon eltérő szintjén mozgó szövegeket, az a tartalmuk: a jogállam értelmezése általában, a régióban és történeti-politikai-társadalmi konkrétumában Magyarországon.

Egy nagyon határozott – ha nem gondolnám, hogy baloldali konnotációja miatt a szerző sértőnek találja, úgy

¹ Jelen áttekintés a kötetnek a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetben történő bemutatása során (2023. július 6.) elhangzottak jelentősen átdolgozott változata.

fogalmaznék, hogy „kritikai jogelméleti” – szemlélet körvonalazódik ezekben a munkákban, amely szemlélet szinte teljes mértékben egybevág a jelenlegi kormány hivatalos és gyakran kommunikált álláspontjával.² Eszerint:

– a jogállam fogalma, így annak tartalma is valójában meghatározhatatlan;

– ez a tartalom nem általánosítható (ellentétben az azt propagálók állításával) hanem „per definitionem partikuláris; ami a *hic et nunc* kokrétságától eltávolodva aligha univerzalizálható” jelenség;

– következésképpen ahány ország, annyi jogállam.

– A jogállaminak mondott elvek valójában Magyarországra (és a rendszerváltó posztkommunista országokra általában) kívülről ráerőltetett elemek; ma az EU által, de már korábban is a rendszerváltáshoz köthetően azok voltak. A jogi ideál ekként politikai eszközzé válik.

Jómagam számos ponton egyetérték a szerzővel – valószínűleg a legtöbb jogtudóssal, illetve kollégával ellentétben. Így például abban, hogy a jogállamiság eszménye mintegy ráerőltetődött Magyarországra, alapvetően külső hatásra. Abban is, hogy ezeket az elveket a rendszerváltás utáni években a valóság iránt teljességgel érzéketlen jogtudósok alkalmazták a valóságra. Abban is, hogy a jogállamiság, legalábbis annak szélesebb, az alapjogokat is magában foglaló értelmében, önellentmondásokat tartalmaz, s hogy ezek feloldása egye-

di mérlegelést igényel – ami egyébként ellentmond a jog normativitását hangsúlyozó ideáljának.³ A magyar – rendszerváltás utáni – alkotmánybíróági gyakorlat kritikus szemléletében is osztozom a szerzővel. Bár ez engem nem vezet a formális-racionális-normatív⁴ jog elutasításához.

Így aztán részben egyet tudok érteni a polgári engedetlenség mint jogsértés elutasításával, amint teszi azt a szerző a taxisblokádnak kapcsán, számos, a kötetbe bekerült elemzésében. Mindez egy tiszta jogfelfogás alapján elfogadható. Problematikus lehet ugyanakkor, ha mindez politikai felhangokat kap. Lehet érveket találni, akár a nemzetközi szakirodalomban is, ahogyan azt a szerző teszi, arra, hogy bizonyos engedetlenségek (pl. a fideszes képviselők Parlament előtti kordonbontása) magasabb rendű, mint a taxisblokádnak, ám akkor ezeket alkalmazni kell/kellene a manapság a Miniszterelnöki Hivatal esetében az ellenzék általi kordonbontásra is. És ezzel átsodródunk a politika és a politikai viták területére, ami talán kerülendő. Ha ugyanis a jog normativitása fölé-elé elkerülhetetlenül partikuláris, politikai és/vagy morális értékeket emelünk, akkor azzal, ahogy látom – talán túlságosan is jogpozitivistá nézőpontból – minden stabil fogódzót elveszítünk. A jog legfőbb erényét, a kiszámíthatóságot veszítjük el, és ami jogi volt politikáivá válik, a jog így elporlad.

² Ugyanez a felfogás jelenik meg már címében is VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája* (Budapest: Századvég Kiadó 2015) című kötetében, azzal, hogy ezt a szemléletet Varga Csaba már az 1990-es évek eleje óta, meglehetősen konzisztensen képviseli.

³ Lásd erről még pl. POKOL Béla: *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.* (Budapest: Századvég Kiadó 2005) 61–76.

⁴ A formális és a materiális jog elkülönítésének klasszikus felvetéséhez: MAX WEBER: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. Jogszociológia 2/2. kötet* (Budapest: KJK 1995) 130–151.

Bizonytalan vagyok az állam jog általi korlátozásának értelmezésével kapcsolatban. „Mi értelme az olyan (...) jogállamiságnak, amely a rendért, az erők és erőforrások koncentrációjáért, közösségi kiegyenlítéséért elsősorban felelős állam intézményeit tehetetlenségre kárhóztatja...” (91. o.) Magam is hasonlóan láttam. Az államban kizárólag a Leviatánt látva, azt olyan mértékben békyózták meg a kilencvenes években, egyébként kiemelkedő képességű, ugyanakkor kiemelkedő hatalmú jogászok, hogy az az államot mozgásképtelenné tette; a közösségi cselekvésben is. Ám kétségtelen: a Leviathán létezik; ezt mutatják a nemzetközi és hazai történelmi tapasztalatok (fasizmus, kommunizmus). Az állam túlzott korlátozottsága cselekvőképzetlenséget jelent a közjó szolgálatában, de túlzott korlátlanúsága (lásd még a hatalom egységének explicit kommunista elvét, és ma is érzékelhető, bár informális, jogilag nehezen megragadható gyakorlatát) a hatalommal való visszaélés lehetőségét maximalizálja. Mindkettő a társadalom és a közjó rovására megy. Úgy érzem, talán a rendszerváltás utáni rossz tapasztalatok hatására, a szerző az utóbbi irányában elfogult.

Bizonytalan vagyok a kommunista rendszer bűneinek, a jogállamiság nevében történő, büntethetetlené nyilvánításával kapcsolatban is. A szerző álláspontja világosan elutasító, amint az számos, a könyvbe belekerült dolgozat is jelzi. Ismét a formális jog és az igazságosság kerül ellentmondásba. Ami engem itt inkább elgondolkodtat: miért nem történt meg, e tapasztalat alapján, az elévülés szabályozása, mondjuk oly módon, hogy amikor a jogtalansággal szembeni fellépés a rezsím jellege miatt lehetetlen, akkor az elévülés „nyugszik”,

és csak az ellehetetlenülés után indul újra. Ha a jogi szabályozás reflektál az adott nemzet történelmi tapasztalataira – ahogyan az a jogállam mintaaországokban, ahol a jogállamot nem importálták avagy oktrojálták, hanem helyben „termett” –, akkor egy ilyen elévülési szabály, igaz, csak a jövőre mutatóan, az egyik első alkotmányos rendelkezésnek lehetett volna. De nem lett, 1990 után, majd a szocialista, majd a jelenlegi kormányok alatt sem. Miért? Jó lenne ismerni a szerző válaszát erre a kérdésre, hiszen talán épp ez – a saját történelmi tapasztalatokra reflektáló jogalkotás – a fő különbség a jogállamot termelő és azt importáló országok között.

A partikuláris témáktól az általánosabb felé tovább lépve, hiányolom azt a szakirodalomban megjelenő fogalmi distinkciót, amely számos elméleti problémára választ adhat. Ez egyfelől a jogállam formális, szűkebb, másfelől bővebb, szubsztantív meghatározásának szétválasztását jelenti. Úgy tűnik, a szerző az utóbbival azonosítja kritikája tárgyát – alighanem azért is, mert ez nézőpont egyértelműen a dominánsabb, a szakmain túli diskurzusban mindenképpen. A szerzőnek ez a nézőpontja egészen nyilvánvaló az „Emberi jogok problémája” (305–320. o.) részből. E tekintetben az utóbbi időszakban a nemzetközi szakirodalomban is jól érzékelhető az a felfogás, amely a tágabb jogállami tartalmakat (alapjogok, kisebbségek védelme, hatalommegosztás) alapvetően a „nyugati” legújabb kori értékválasztásához köti, amely nem feltétlenül esik egybe más országok és más időszakok értékválasztásával. És itt nemcsak az elitek pragmatikus, a jogban hatalmuk korlátját látó és azt kerülni igyekvő törekvéséről van szó, hanem maguknak a tár-

sadalmaknak a preferenciájáról is; amely például a formális jog helyett a materiális igazságosságot, az eljárásrendek normativitása helyett a problémák azonnali és adekvát (vagy annak tűnő, látványos) kezelését, a demokratikus rendszer hatalommegosztása helyett az erős egy személyi vezetést igényli. Ez a kritika, amely egyébként a nemzetközi szervezetek (pl. a fejlesztési programok⁵) gyakorlatában is érzékelhetően nagyobb hangsúlyt kap, Varga Csaba kritikus érvelését erősíti.

A jogállamiságnak ismert azonban egy szűkebb meghatározása is, amely nem foglalja magában az alapjogokat, a kisebbségek védelmét, hanem csak a jog – nézetem szerint – legalapvetőbb jellemzőiből indul ki (pl. Fuller, Finnis, Raz alapján⁶), amelyek lényege a normativitás, a jog oldaláról, és a gyakorlati követhetőség, a jogalanyok oldaláról. A jogot alapvetően ugyanúgy, egyenlően, a diszpozícióban megjelölt tartalommal alkalmazzák, a hipotézisben megjelölt minden esetben. (Például a kormánypárt és az ellenzék tagjaival szemben egyaránt.) Úgy vélem, hogy a szerző alapvetően a bővebb meghatározásra reflektál, és azzal kapcsolatban számos kritikai észrevételt tesz, amelyek közül többre már utaltam. Ugyanakkor úgy hiszem, hogy a szűkebb elvárás együttesnek (normativitás, követhetőség) való megfelelés nél-

kül nem érdemes jogról és jogrendszeréről beszélni. A jog hiánya azonban alighanem rossz egy országnak, a társadalomnak, kimutathatóan: a gazdaságnak, mert hiányzik belőle a kapitalizmushoz elegendhetlen kiszámíthatóság. És legyünk őszinték: rossz nekünk is; mert ha nincs jog, mit csinál, miből él meg a jogtudós, illetve oktató? (Az alkotmányjog oktatásában ez már ma is élő probléma.)

Végül a kötet kiinduló állítására visszatérve, miszerint nem határozható meg a jogállam tartalma, úgy vélem, ebből nem következik egy teljes fogalmi nihilizmus, avagy – ezzel ellentétesnek látszó, de lényegében azonos – fogamiértelmezési sokszínűség.

Vannak dolgok, amelyek pontos meghatározása már-már lehetetlen. Ilyen pl. az „asztal”. És még inkább ilyen a „jog” vagy a „jogállam”. Az azonban sokszor megállapítható, hogy mi nem tartozik egyértelműen az adott fogalmi körbe. És ez a jelenségek messze nagyobb része, statisztikailag több, mint 99,9%-a. Így például a ház, a kerékpár, a kőbánya, a színház stb. nem asztal; a király önkényes egyedi döntése nem jog és a sztálini állam nem jogállam – még ha ezt állította is magáról. Ezek a negatív definíciók talán segíthetnek a „jogállam” jobb meghatározásában is, de megértésében mindenképp. (Lásd még: Nem tudom definiálni, de ha látom, el tudom dönteni, az-e.)⁷

* * *

Tapasztalatom szerint háromféle recenzio, illetve könyvbemutató létezik. Az egyik leírja, hogy mi van a könyvben,

⁵ Lásd pl.: *Governance and the Law* (World Bank Group 2017), <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0950-7>.

⁶ Lon FULLER: *The morality of law* (New Haven: Yale University Press 1969) 39; John FINNIS: *Natural law and natural rights*. (Oxford: Clarendon Press 1980) 270–271.; Joseph RAZ: *The authority of law: essays on law and morality*. (Oxford: Oxford University Press 1979) 214., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198253457.001.0001>.

⁷ Potter Stewart legfelsőbb bírósági bíró sokat idézett álláspontja a Jacobellis v. Ohio (1964) ügyben.

egyfajta szövegesített tartalomjegyzéket ad. A másik arra fókuszál, hogy dicsérje a könyvet, illetve a szerzőt. Ez a kettő, illetve ezek kombinációja tipikus Magyarországon. Előnye, hogy írójára nézve veszélytelen, és kevés munkát igényel. Hátránya, hogy nagyon unalmas, és nem kelti fel az érdeklődést a könyv iránt sem. A harmadik lehetőség, hogy érdeklődéssel, de vitatkozva forduljunk egy kötethez. Én a fentiekben ezt tettem. Tehettem, mert a szerző nagyon karakteres álláspontot képvisel, miközben – tartalmában, történetileg és területileg egyaránt – a jelenségek nagyon széles körét vizsgálja. Tehettem, mert

a kötetben érdekes, olykor meggyőző, máskor megfontolásra érdemes állítások találhatók, amelyek mellett a szerző óriási háttértudására támaszkodva érvel, és amelyek az olvasót elkerülhetetlenül gondolkodásra inspirálják.

Ez történt velem is, ez érzékelhető – reményem szerint – a fenti, talán szokatlan, talán túlzottan szubjektív és kritikus könyvismertetésben is. De éppen ez a vitára invitáló tartalom lehet egy ilyen jellegű könyv valódi erénye, sőt feladata. És alighanem ez az, ami alapján leginkább ajánlható ez a kötet.

Gajdusчек György*

* Tudományos főmunkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8. E-mail: gajduscek.gyorgy@tk.hun-ren.hu.

KIS KELEMEN BENCE: CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS A NEMZETKÖZI JOGBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FELFEGYVERZETT, PILÓTA NÉLKÜLI REPÜLŐGÉPEK ALKALMAZÁSÁRA (PÉCS: PUBLIKON 2023) 287.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.06>

Az elmúlt években több olyan helyi szintű, de nemzetközi konfliktus is ki-robbant, amely a nemzetközi közösség és a média jelentős érdeklődésére tartott számot. Ilyen volt például a 2020-as azeri–örmény háború vagy a jelenleg is tartó orosz–ukrán konfliktus. Mindkét eseményben közös, hogy jelentős szerep hárult a felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgépekre, köznapi nyelven a drónokra. Előbbi konfliktus, amely a koronavírus-járvány „csúcsidőszaka” alatt zajlott, ráébresztette a világot arra, hogy új időszámítás veheti kezdetét a hadviselésben. Több különböző elemzés is rámutatott arra, hogy az azeri győzelem jelentős mértékben volt köszönhető a Törökország által gyártott Byraktar TB2 típusú drónoknak.¹ Érdekes adalék, hogy idén szeptemberben Azerbajdzsán ismét támadást intézett a Hegyi-Karabah ellen, és huszonnégy óra alatt megadásra kényszerítette a vitatott hovatartozású terület vezetését, amely bejelentette,

hogy az állami intézmények 2024. január 1. napjától megszűnnek, az örmény lakosság több mint fele pedig elmenekült.² Ahogy ismert, Oroszország 2022. február 24-én indított inváziót Ukrajna ellen. A drónok alkalmazása már a háború korai szakaszában is megjelent, ekkor még főként Oroszország használta ezeket az eszközöket, nem kímélve a polgári infrastruktúrát sem.³ Az elmúlt hónapokban viszont azt láthatjuk, hogy Ukrajna sem tétlen, ugyanis a BBC Verify szerint idén szeptemberre már több mint százkilencven feltételezett dróntámadás történt Oroszországban, és az oroszok által elfoglalt Krim-félszigeten. Sőt, az ukrán drónok képesek elérni egészen Oroszország szívéig, Moszkváig is.⁴ Jelen sorok írásakor pedig a Közel-Kelet eseményire koncentrálna a világ, hiszen Izrael és a Hamász között lángolt fel a pár nap alatt több ezer halálos áldozatot

¹ Robyn DIXON: „Azerbaijan’s drones owned the battlefield in Nagorno-Karabakh – and showed future of warfare” *The Washington Post* 2020. november 11., www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e133b_story.html. Eado HECHT: „Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data” *Military Strategy Magazine* 2022/1. Joël POSTMA: „Drones over Nagorno-Karabakh: A glimpse at the future of war?” *Atlantisch Perspectief* 2021/2. 15–20.

² Kathryn ARMSTRONG: „Nagorno-Karabakh state will cease to exist in January, says leader” *BBC* 2023. szeptember 28., www.bbc.com/news/world-europe-66945481.

³ Adam SCHRECH – Hanna ARHIROVA: „Russia unleashes biggest attack in Ukraine in months” *AP News* 2022. október 11., apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-government-and-politics-8f625861590b9e0dd336-dabc0880ac8c.

⁴ Jake HORTON – Olga ROBINSON – Daniele PALUMBO: „What do we know about drone attacks in Russia?” *BBC* 2023. szeptember 1., www.bbc.com/news/world-europe-65475333.

generáló konfliktus.⁵ A felek között fennálló feszültség hosszú időre nyúlik vissza, és ebben a feszültségben az elmúlt időszakban nagy szerep jutott az izraeli drónprogramnak. Egy mértékadó izraeli emberi jogi központ statisztikái szerint több száz civil áldozata van az izraeli célzott likvidálási akcióknak, amelyek jelentős részét drónokkal hajtják végre.⁶ A fentiek alapján látható, hogy a célzott likvidálási akciók, illetve a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása a modernkori hadviselés részévé vált.

Ezért is nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy elkészíthettem Kis Kelemen Bence *Célzott likvidálás a nemzetközi jogban – különös tekintettel a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására* című, a Publikon Kiadó által idén kiadott monográfia recenzióját. Az elkészült könyv kapcsán fontosnak tartom leszögezni, hogy a hazai szakirodalomban egyedülálló műről van szó, korábban egyetlen hasonló terjedelmű írás sem készült magyar nyelven a célzott likvidálásokról és a nemzetközi jog kapcsolatáról. A monográfia a szerző hasonló című, 2021-ben nyilvánosan megvédett doktori értekezésének frissített, aktualizált és kiegészített változata. A könyv kedvező fogadtatását mutatja, hogy az annak alapjául szolgáló disszertáció több szakmai elismerésben is részesült, például a II. Magyar Jogi Könyvszalonnán legjobbjá, a Magyar Tudományos Akadémia Akadémiai Ifjúsága Díjára, a Herczegh Géza Emlékéremre és a Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Jogtudományi Intézetének Pro Dissertatione Iuridica Excellentissima Díjára.

A kötet szerkezeti felépítését tekintve nyolc önálló fejezetből áll, amelyeket a függelék, valamint a forrásjegyzék követ, terjedelme meghaladja a 257 oldalt.

A kötet első, bevezető fejezetében először is a szerző problémafelvetéséről olvashatunk. Egyfelől a célzott likvidálásokról fejtet le olyan alapvetéseket, amelyek meghatározzák a monográfia tartalmi kereteit, másfelől a felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgépekről kaphatunk egy rövid áttekintést. A szerző felvázolja a köznyelvben csak „drónként” elhíresült légi járművek fejlődésének történetét egészen Velence 1849. évi ostromától a jelen sorok írásakor is zajló orosz–ukrán konfliktusig. Az első fejezetben kapnak helyet a szerző kutatási kérdései, valamint az arra felállított hipotézisei is, amelyekhez lényegében a könyv struktúrája is igazodik. Ezenkívül szó esik a kutatásmódszertanról, illetve a könyv szerkezeti felépítéséről is. (17–33. o.)

A második fejezet *A célzott likvidálás fogalma* címet viseli. Itt a szerző meghatározza a célzott likvidálás fogalmát, valamint elhatárolási kérdésekkel foglalkozik. Kis Kelemen Bence az elhatárolások esetében Nils Melzer 2008-ban megalkotott definícióját veszi alapul, amely úgy határozta meg a célzott likvidálást, mint halálos erőszak alkalmazása, amely betudható a nemzetközi jog egy alanyá-

⁵ Abbas AL LAWAI – Eoin McSWEENEY – Nadeen EBRAHIM: „Israel is at war with Hamas. Here’s what to know” *CNN* 2023. október 24., *edition.cnn.com/2023/10/16/middleeast/israel-hamas-gaza-war-explained-week-2-mime-int/index.html*.

⁶ A részletes statisztikák az alábbi linken érhetők el, a szerző a művében maga is hivatkozik az említett szervezet statisztikáit: *statistics.btsalem.org/en/all-fatalities/by-date-of-incident?section=overall&tab=overview*.

nak, amely esetben az ölés célzatosan, szándékosan és előre megfontoltan történik, mégpedig oly módon, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó őrizetében.⁷ Ennek a definíciónak a tartalmi elemeit veti össze az asszaszináció vagy merénylet fogalmi elemeivel, majd a törvénytelen emberölés és a halálbüntetés fogalmával, végül pedig az úgynevezett preventív akciókkal. Az egyes definíciók ismertetését követően a szerző részkövetkeztetéseket von le, amelyben összeveti az ismertetett meghatározásokat a célzott likvidálás fogalmi elemeivel. A fejezet végén összehasonlító ábra és táblázat segít eligazodni az egyes definíciók között, nagyban megkönnyítve az elhatárolást. Végezetül a szerző meghatározza azt a célzott likvidálás fogalmát, amelyet a kötet keretei között alkalmazni kíván, amely a Melzer által meghatározott definícióhoz képest további egy tartalmi elemmel, nevezetesen a műveletek határon átnyúló jellegével bővül. (35–54. o.)

A harmadik fejezet a célzott likvidálásokról állami gyakorlatával foglalkozik. A fejezet először a célzott likvidálásokról történetét mutatja be, kezdve annak távoli, ókori római előképétől egészen napjainkig. A szerző kiemeli, hogy az ezredforduló mérföldkővet jelent a célzott likvidálásokról tekintetében, ugyanis innen számíthatjuk a modern célzott likvidálási programok létrejöttét és rámutat, hogy a modern értelemben vett célzott likvidálásokról olyan katonai vagy titkosszolgálati akciók, amelyek átfogó állami politika révén valósulnak meg, a korábbiakkal ellentétben tehát nem egy-

szeri, kivételes jelleget öltenek. (58. o.) Ezt követően a célzott likvidálásokról gyakorlatáról értekezik a szerző. A fejezetben kiemelt figyelmet kap három állam, nevezetesen Izrael, az Egyesült Államok, valamint az Egyesült Királyság gyakorlata. A szerző mindhárom állam esetében ismerteti a jelenlegi gyakorlatuk főbb vonalait, valamint táblázatos formában jól áttekinthető statisztikai adatokat kínál a fent említett államok fegyveres, pilóta nélküli repülőgépek által végrehajtott csapásokról. Felvillantja ezen túlmenően további, kisebb relevanciájú országok gyakorlatát is, továbbá a nemzetközi közösség meglehetősen ambivalens hozzáállásáról is szó esik. (55–71. o.)

A kötet negyedik fejezete, amely egyben az egyik leghosszabb is, a célzott likvidálásokról és a *jus ad bellum* kapcsolatait mutatja be. A fejezet első felében a *jus contra bellum* rendszeréről esik szó nagy alaposággal. A szerző az ENSZ Alapokmány 2. bekezdésének 4. cikke által életre hívott erőszaktilalmi rendszer bemutatását követően részletesen bemutatja az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapokat: a hozzájárulást, a Biztonsági Tanács határozatait, illetve az önvédelem jogát. A felmerülő problémára, miszerint a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normái közé tartoznak az erőszak tilalmi norma mellett annak kivételei is, a szerző azt a választ adja, hogy szerinte a legszerecsébb az lenne, ha egy szűkebb feltétlen alkalmazást igénylő normát fogalmaznának meg, amely így kizárólag a nem konszenzuális, univerzális nemzetközi szervezeteken, jelen esetben az ENSZ-en kívüli és nem önvédelemből végrehajtott határon átnyúló erőszakalkalmazásokra vonatkozik. (80–81. o.) A fejezet struktúráját tekintve a szerző

⁷ Nils MELZER: *Targeted Killing in International Law* (Oxford: OUP 2008) 5., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199533169.002.0007>.

először megvizsgálja az egyes kivételekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályozást majd mielőtt rátérne a következőre, rögtön össze is veti a célzott likvidálásokat intézményével. Ez a felépítés véleményem szerint lényegesen megkönnyíti a kötet olvasását és a leírtak értelmezését. A szerző amellet érvel, hogy a célzott likvidálás esetében bármelyik kivétel alkalmazható lehet, azonban ezek közül a gyakorlatban csak két jogalap jelenik meg: a hozzájárulás, illetve az önvédelem joga. (73–115. o.)

Az ötödik fejezetben a célzott likvidálásokról emberi jogi szempontú elemzésre kerül sor. A szerző rögtön a fejezet elején megállapítja, hogy csupán a *jus ad bellum* rendszerének vizsgálata nem elegendő a célzott likvidálási akciók megítélésének jogszerűségéhez, tekintettel kell lenni a célszemély emberi jogaira is. (117. o.) Fontos megállapítás tesz a szerző, amikor az Emberi Jogi Bizottság 36. sz. Értelmező Iránymutatása által létrehozott legalitási teszt ellen érvel, és felhívja a figyelmet arra, hogy alkalmazása kiüresitené a *jus in bello* doktrína lényegét. (120. o.) A célzott likvidálásokról által leginkább érintett emberi jog az élethez való jog, amely több univerzális és regionális nemzetközi egyezményben előkerül. A szerző ehhez mérten ezt az emberi jogot tárgyalja a legnagyobb terjedelemben, majd veti össze a célzott likvidálásokkal. Megállapítja, hogy az egyes támadások legalitását esetről esetre kell vizsgálni, a feltétlen szükségesség, az arányosság és az elővigyázatosság elve mentén. A szerző rögzíti, hogy azok a célzott likvidálási programok, amelyek a fenti mérlegelést figyelmen kívül hagyva, működnek (pl. a célszemély felkerül az ún. *kill list*-re, megölésére pedig ezt követően kerül sor) minden esetben jog-

ellenesnek minősülnek emberi jogi szempontból. (125–126. o.) Ezen túlmenően más emberi jogok is sérülhetnek célzott likvidálásokról által, mint például a kínzás tilalma vagy a tisztességes eljáráshoz való jog. A szerző hosszabb terjedelmet szentel az extraterritorialitás kérdésének, vagyis annak, hogy kötik-e az államokat emberi jogi kötelezettségeik, amikor saját területükön kívül hajtanak végre katonai vagy más akciókat. (117–144. o.)

A könyv hatodik fejezetében a célzott likvidálásokról intézményét a *jus in bello* normarendszerével hasonlítja össze. A szerző ebben a fejezetben kiemelt figyelmet szentel a fegyveres konfliktusok minősítésének, a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek, illetve a támadhatóság kérdésének is. A fejezet a már korábban megszokott struktúrát alkalmazza, nevezetesen először az egyes kérdésekre vonatkozó általános szabályokat ismerteti, majd összekapcsolja azokat a célzott likvidálásokkal. A szerző az állami gyakorlat elemzésén keresztül rámutat arra, hogy a célzott likvidálásokról került már sor nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összetűzések során egyaránt, mégsem beszélhetünk globális terrorizmus elleni háborúról, amelynek keretei között az államok szabadon hajthatnának végre ilyen akciókat. (160. o.) Megállapítja, hogy a célzott likvidálásokról jogszerűségéhez elengedhetetlen a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek betartása, amely kiegészül azzal, hogy a hadviselő feleknek nincs teljes szabadságuk a hadviselés módjának megválasztásában, nem alkalmazhatnak például hitszegést az akció során. (147–184. o.)

A monográfia hetedik, egyben leg-hosszabb fejezetének témája a célzott likvidálásokról bírói felülvizsgálatának

lehetősége. Kiindulási pontként a szerző azt állítja, hogy a célzott likvidálások kapcsán felelősségi vákuummal állunk szemben, ugyanis az ilyen jellegű akciók modern történelmében még nem került sor valódi felelősségre vonásra. (186. o.) A fejezetben a szerző elsőként a nemzetközi bírói fórumokat veti górcső alá. Bemutatja a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Büntetőbíróság, az Emberi Jogok Európai Bíróság, illetve az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróság joghatóságának megállapításával kapcsolatos kihívásokat. A szerző kiemeli, hogy ugyan elméleti akadály a nincsen annak, hogy ezek a fórumok célzott likvidálási ügyekkel foglalkozzanak, azonban a gyakorlati megvalósulásuk kétséges, mivel az állam politikai akaratának hiánya hátráltathatja annak megindítását. (203. o.) Ez alól egy kivétel merülhet fel, a Carter kontra Oroszország ügy az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából. A fejezet második része a célzott likvidálások nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatának lehetőségéről szól. A nemzeti bíróságok által végzett felülvizsgálatok két nagy csoportját különbözteti meg a szerző: közvetett és közvetlen bírósági felülvizsgálatokat. Az előbbi csoportba azok a vizsgálatok tartoznak, amelyek abban az államban folynak, amely maga is hajt végre célzott likvidálásokat, és az ügy a likvidálás legalitásával foglalkozik, ha pedig ezen feltételek valamelyike nem teljesül, közvetlenül vizsgálatról beszélhetünk. (205. o.) A szerző a közvetlen felülvizsgálatok kapcsán részletesen megvizsgálja az amerikai bíróságok előtt zajló ügyeket, és kitér az izraeli bírósági gyakorlatra is. A közvetett felülvizsgálat esetében főként az Egyesült Királyság és Németország gyakorlata kerül előtérbe. (185–230. o.)

A mű utolsó, nyolcadik fejezetében összefoglalóan tartalmazza az addigi következtetéseket, és megállapítja, hogy a monográfia első fejezetében felvetett hipotézisek megállapítást nyertek. (231–237. o.)

Az utolsó fejezetet követően a könyv függelékét is tartalmaz, amely Kászem Szolejmáni iráni tábornok célzott likvidálásának nemzetközi jogi elemzését tartalmazza. Az eset azért is különösen jelentős, mert – ahogy a szerző is hangsúlyozza – a második világháború óta nem volt példa arra, hogy egy állam, nevezetesen az Egyesült Államok célzottan likvidálta volna egy másik állam katonai vezetőjét. (239. o.) Az elemzés, amely egy korábbi társszerzőségben megjelent cikkre is épít⁸ egy rövid történeti áttekintést ad arra vonatkozólag, hogy milyen események vezettek el Szolejmáni tábornok likvidálásig. Ezt követően az eset *jus ad bellum* központú elemzése következik, különös tekintettel a megelőző önvédelem és az összeadódás elmélet kérdésére, de kiemelt figyelmet fordít az elemzés a bagdadi nagykövetség elleni támadásra, illetve a betudhatósági kérdésekre is. A függelék második felében pedig az akció humanitárius nemzetközi jogi, illetve emberi jogi központú elemzésére is sor kerül, hangsúlyozva, hogy a konkrét helyzetben a hadijog mint *lex specialis* alkalmazá-

⁸ A publikáció magyar nyelven: KIS KELEMEN Bence – KISS MÁTYÁS: „Kászem Szolejmáni célzott likvidálása: Esettanulmány a *jus ad bellum* lencsén keresztül” *Állam és Jogtudomány* 2021/4. 26–49., <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.4.02>. Angol nyelven: Bence Kis KELEMEN – Mátyás KISS: „The targeted killing of Qasem Soleimani: A case study through the lens of *jus ad bellum*” *Hungarian Journal of Legal Studies* 2022/3. 177–205., <https://doi.org/10.1556/2052.2022.00405>.

sa indokolt. A szerző végezetül levonja a konklúziót, miszerint a támadás megsértette az erőszak tilalmát, ugyanakkor a humanitárius nemzetközi jog normáit tiszteletben tartotta a művelet. (239–255. o.)

A következőkben pár gondolatban bemutatom a kötet legfőbb erényeit. A monográfia egyik legnagyobb erőssége véleményem szerint a nyelvezete. Azt gondolom, hogy nemcsak a jogtudomány képviselői, hanem joghallgatók vagy épp a szakmán kívüliek számára is könnyen fogyasztható, érthető. Az olvashatóságot nemcsak a szerző olvasmányos stílusa teszi lehetővé, hanem a kötet kialakítása is, annak formája nem akadályozza a könyv élvezetét, sőt kifejezetten elősegíti azt. Magam is egyetérték azzal a nyilvános védés során elhangzott megjegyzéssel, miszerint a kötet bátran ajánlható nemcsak diákoknak, de akár biztonság- és védelempolitika vagy külügyi szakterületen dolgozó szakembereknek is.⁹

A leírtak megértését számos ábra, táblázat és grafika is segíti. Az olvasás során különösen hasznosnak találtam a célzott likvidálás fogalmáról szóló fejezetben a fogalmi elhatárolást segítő ábrát és táblázatot. (50–51. o.) A kötet *jus ad bellum*ról, emberi jogokról, illetve a humanitárius nemzetközi jogról szóló fejezeteinek legvégén egyszerű és frapáns folyamatábrák segítenek annak eldöntésében, hogy egy művelet jogszerű volt-e az adott nemzetközi jogi rezsimen belül.

A könyv struktúrája is nagyban elősegíti az olvashatóságot. A fő fejezete-

ken belül a szerző először leírja az egyes jogintézményekre vonatkozó szabályokat, majd ezeket veti össze a célzott likvidálások intézményével. Ezenkívül az egyes fejezetek elején a szerző felveti azokat a kérdéseket, amelyekre az adott fejezetben az olvasó választ fog kapni. Kiemelném továbbá, hogy az egyes fejezetekben belüli részösszefoglalások, részkövetkeztetések is nagyon sokat segítenek abban, hogy a könyv forgatása közben megragadjon a lényeg az olvasóban.

A kötet vitathatatlan érdemei közé tartozik az alaposág és tudományos igényesség. A könyvben valóban teljes képet kaphatunk a célzott likvidálások jogszerűségéről, hiszen három különböző aspektust jár körül a szerző, nevezetesen a *jus ad bellum* és a *jus in bello* rendszereire vonatkozó szabályok bemutatása mellett emberi jogi központú vizsgálat is történik. Kis Kelemen Bence nagy alaposággal kutatta fel a hazai és nemzetközi szakirodalmat. A források között nemcsak monográfiák, tanulmányok és tanulmánykötetek szerepelnek, hanem szakmai blogbejegyzések és publicisztikák is. A forrásjegyzék részét képezi tekintélyes mennyiségű bírói döntés, legyen az nemzetközi vagy nemzeti bíróság által meghozott, nemzetközi szerződések, illetve nemzetközi szervezetek által alkotott jogi normák. Kiemelendő, hogy az elkészült mű 1357, szintén nagy precizitással kidolgozott lábjegyzetet tartalmaz. Előnyére válik a monográfiának, hogy ahol csak lehetséges, a szerző igyekszik bemutatni az egyes kérdésekre vonatkozó eltérő szakirodalmi álláspontokat is, illetve a saját véleményét is mindig megfogalmazza az adott kérdéstről. A könyv aktualitását és frissességét mi sem mutatja jobban,

⁹ CSAPÓ Zsuzsanna: „Bírálat Dr. Kis Kelemen Bence nyilvános vitára benyújtott PhD értekezéséről” (Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2021. december 10.) 3.

minthogy olyan aktualitásokról, közel-múltbeli eseményekről is szó esik, mint az azeri–örmény konfliktus, illetve az orosz–ukrán háború. A szerző még egy egészen kurrens, 2022 augusztusában történt célzott likvidálásra is kitér, amikor is egy autóba szerelt bomba végzett a megszállt területeken egy orosz kollaboráns tisztviselővel. (19–20. o.)

A kötetet csupán csekély kritikával tudnám illetni. Véleményem szerint a célzott likvidálások *jus ad bellum* elemzéséről szóló fejezetben az erőszak tilalmának általános szabályrendszeréről, illetve az önvédelem jogáról meglehetősen hosszan értekezik a szerző. A nyilvános védés során elhangzott kritika¹⁰ véleményem szerint már nem releváns, hiszen a kötet már a tágabb nyilvános-

ságnak szól, és nincsenek olyan terjedelmi keretek, mint egy doktori disszertáció esetében. Ugyanakkor azt gondolom, hogy a *jus ad bellum* kérdéseit vizsgáló fejezetet követő két fejezet, különösen az emberi jogok rendszeréről szóló fejezetben lett volna még bővítési potenciál, különösen az ENSZ emberi jogi rendszerének, valamint az egyes regionális emberi jogok rendszeres sajátosságainak áttekintése növelhette volna az emberi jogi fejezet mélységét.

Összegezve, a monográfia nagy eredmény nemcsak a szerző, de az egész hazai nemzetközi jogi szakirodalom számára. Bátran ajánlom mind a szakma, mind pedig a lelkes érdeklődők számára.

Kiss Mátyás*

¹⁰ CSAPÓ (9. lj.) 4. A bíráló úgy véli, hogy a disszertáció során nem szükséges alapvetésekről részletesen értekezni, mint amely kérdéseket már más disszertációk részletesen körül jártak. Ugyanakkor a bíráló elismeri, hogy a majdani monográfia elkészítésre során már nem maradhatnak ki az alapvető információk sem.

* PhD-hallgató, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér
1. E-mail: kiss.matyas@ajk.pte.hu.

MATTEO BONELLI – MARIOLINA ELIANTONIO – GIULIA GENTILE (SZERK.): ARTICLE 47 OF THE EU CHARTER AND EFFECTIVE JUDICIAL PROTECTION, VOLUME 1 (HART PUBLISHING, 2022) 299.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.07>

Az angol nyelvű szerkesztett kötet a két-kötetesre tervezett sorozat első kötetében az Európai Unió Bíróságának perspektívájából mutatja be és értékeli az Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikkében foglalt hatékony jogorvoslathoz és tisztességes eljárásához való jogot, valamint az ahhoz kapcsolódó joggyakorlatot. A várhatóan 2023-ban megjelenő második kötet ezt a munkát a tagállami bíróságok joggyakorlatának ismertetésével teszi teljessé. A sorozat egyik legnagyobb előnye, hogy nemcsak a könnyen fellelhető és az európai uniós jogi szakirodalomban jobban feldolgozott luxemburgi esetjogot összegezi, hanem terepgyakorlatként a felekhez közelebbi perspektívát is bemutatni tervezi több tagállam rendesbírói gyakorlatának feldolgozásával.

A már megjelent, a Maastrichti Egyetem által koordinált kutatás eredményeként megszületett, tizenöt fejezetből álló első kötet tárgyköre újszerű a tekintetben is, hogy az EU Alapjogi Charta egyetlen rendelkezésének kutatására szorítkozik, mintegy háromszáz oldal terjedelemben. A kötet ezzel az EU Alapjogi Charta kommentárjai közül messze a legrészletesebb.¹

¹ Az angol nyelvű irodalomból a teljesség igénye nélkül lásd Sybe DE VRIES – Ulf Bernitz – Stephen WEATHERILL: *The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument: Five Years Old and Gro-*

A könyv abban a tekintetben is újszerű, hogy nem kommentár stílusban készült, hanem az első részben feldolgozott, alkotmányos dimenzióhoz kapcsolódó tanulmányokat a második részben az egyes szakpolitikák keretei közötti jogalkalmazás értő bemutatása követi. Ez a feldolgozási módszer kielégíti mind az elméleti összefüggésekre, mind az egyes szakpolitikákra specializálódott szakjogászok érdeklődését. Jelen recenzió a könyv első részének bemutatására fókuszál.

Mi indokolja, hogy az EU Alapjogi Charta ilyen kiemelt figyelmet kap a jogirodalomban? A szerkesztők bevezető tanulmánya szerint a 47. cikk, amely a hatékony jogorvoslathoz és tisztességes eljárásához való jogról rendelkezik, mind az Európai Unió Bíróságának szintjén, mind a tagállami bíróságok által előterjesztett előzetes döntéshozatali eljárásokban a Charta legtöbbször alkalmazott rendelkezése. (2. o.) Ez a jog minden ügyszakban felmerülő jogvita során érvényesülést kell nyerjen, bár a leggyakrab-

wing (Hart Publishing 2015), <https://doi.org/10.5040/9781782258261.0007>; Jeremiah ADAMS-PRASSL – Michal BOBEK (szerk.): *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States* (Hart Publishing 2020), <https://doi.org/10.5040/9781509940943>; Steve PEERS – Tamara HERVEY – Jeff KENNER, Angela WARD (szerk.): *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary* (Hart Publishing 2021).

ban a közigazgatási jogi ügyszakban merülnek fel a tagállami bíróságok előtt a jog megsértésével, korlátozásával kapcsolatos problémák. A szerkesztők álláspontja szerint a cikk népszerűsége is alátámasztja azt, hogy többszintű uniós alkotmányos jogrendben kiemelt helyet foglal el a Charta 47. cikke. Az uniós szakpolitikákról szóló fejezetek a fentiek alátámasztására a kvalitatív és kvantitatív módszereket ötvözik.

A Charta 47. cikke az Európai Unió Bíróságának jogértelmezése szerint a hatékony bírói jogvédelem elvének csak a megerősítését jelenti.² Az 1984 óta létező hatékony bírói jogvédelem elvét a Charta csak megerősíti, kodifikálja, de nem váltja fel, így az általános jogelv és a Charta szerinti alapjog egymás mellett élésének feltérképezése külön kutatási kérdésként merült fel néhány tanulmányban.

Az első Sacha Prechal bírónő magán-személyként írt tanulmánya, aki 2010 óta tagja az Európai Unió Bíróságának. Tanulmányának kérdése a Charta 47. cikkének kapcsolata az Európai Unióról szóló szerződés 19. cikk (1) bekezdés második albekezdésében foglalt kötelezettséggel, miszerint a tagállamok megteremtik azokat a jogorvoslati lehetőségeket, amelyek az uniós jog által szabályozott területeken a hatékony jogvédelem biztosításához szükségesek. A 19. cikk szélesebb alkalmazási köre és ennek összekapcsolása a Charta 47. cikkével lehetővé tette az Európai Unió

Bírósága számára, hogy a bírói függetlenség kérdését vizsgálja az uniós jogot (is) alkalmazó tagállami bíróságok szintjén.³ A kötet második tanulmánya, Giulia Gentile és Serena Menzione szerzőségével, folytatja a 47. cikk más uniós jogi rendelkezésekkel fennálló kapcsolatának feltérképezését, ezúttal a Chartán belüli egyes alapjogok összefüggésében. A Charta Igazságszolgáltatás címén belül ugyanis a 48. cikk (az ártatlanság véelme és a védelemhez való jog), a 49. cikk (a bűncselekmények és a büntetések törvényességének és arányosságának elvei) és az 50. cikk (a kétszeres eljárás alá vonás és kétszeres büntetés tilalma) is kapcsolódik a hatékony jogorvoslati és tisztességes eljáráshoz. A jogok egymáshoz való viszonya a Gentile–Menzione szerzőpáros szerint korántsem egyértelmű az Európai Unió Bíróságának jelenlegi esetjogában.

Az Anna Wallerman Ghavanini – Clara Rauchegger szerzőpáros a következő fejezetben már nem a 47. cikk rendszer-tani helyét keresi, hanem annak tagállami alkotmányos jogorvoslatokra kifejtett hatását az előzetes döntéshozatali eljárás kontextusában. Kérdésük, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás indítványozásának joga a nemzeti bírósági eljárás peres felei számára vajon a 47. cikk szerinti hatékony bírói jogorvoslati jog körébe tartozik-e. Az Európai Unió Bírósága a Consorzio Italian Management ügyében⁴ a Charta 47. cikkének és

² C-562/13.sz. Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-la-Neuve és Moussa Abdida ügyben 2014. december 18-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2453, 45. pont és C-72/15.sz. PJSC Rosneft Oil Company kontra Her Majesty's Treasury és társai ügyben 2017. március 28-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2017:236, 73. pont.

³ C-64/16.sz. Associação Sindical dos Juizes Portugueses kontra Tribunal de Contas ügyben 2018. február 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:117.

⁴ C-561/19. sz. Consorzio Italian Management és Catania Multiservizi SpA kontra Rete Ferroviaria Italiana SpA ügyben 2021. október 6-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:799, 27–28. pontok.

az előzetes döntéshozatali eljárást szabályozó 267. cikk együttes értelmezése alapján arra a következtetésre jutott, hogy indoklási kötelezettség terheli azon bíróságokat, amelyek nem terjesztik fel az ügyet előzetes döntéshozatalra, amennyiben a tagállami bíróság köteles lenne erre, de az *acte clair* doktrína alapján ettől eltekint. Wallerman Ghavanini-Rauchegger álláspontja szerint nem áll fenn az előzetes döntéshozatali eljárásról való alanyi jog az alapeljárás felei számára, mivel az a tagállami bíróságokat megillető hatáskör. Az eljárás kezdeményezésének elutasítása azonban nem jelentheti, még a tagállami alkotmánybírósági gyakorlatot is figyelembe véve, a Szerződésben biztosított uniós jogorvoslati rendszer átírását.

A következő fejezet, amelyet Michal Krajewski írt, a bírósági függetlenség elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Ezt egészíti értékes gondolatokkal Bonellinek a bírósági függetlenséget a tagállamok eljárásjogi autonómiájának összefüggéseiben értelmezett fejezete. Krajewski, miután alaposan feltérképezi a különböző függetlenségi standardok és a tagállami alkotmányos hagyományok szerepét, az eltérő tagállami intézményi struktúrákból eredő jogi transzplantációk (pl. bírói tanácsok) veszélyeire is felhívja a figyelmet. Az Európai Unió Bírósága a bírói függetlenség intézményi garanciáinak vizsgálata helyett a bírói függetlenség jogalanyokban kialakuló percepciójához köti a bírói függetlenség mércéjét.⁵ Bonelli a bírói

jogvédelem és az uniós jogok bírósági kikényszerítésének körében a Rewe-ítéletben⁶ meghatározott tagállami eljárásjogi autonómia erodálására hívja fel a figyelmet, amelynek legfontosabb eszközévé a Charta 47. cikke és az Európai Unióról szóló szerződés 19. cikkei váltak. Ezek a rendelkezések a jogorvoslatok hatékonysági jellemzőinek szigorúbb tesztjéhez vezetnek és általában emelik az uniós vizsgálat intenzitását a tagállami jogorvoslatok és intézményi megoldások felülvizsgálatában. (97. o.) A könyv első részét Mariolina Eliantonio fejezete zárja, amely bemutatja, hogy milyen hatással van a Charta 47. cikke az EU jog *ex officio* vizsgálatára és a bírói határozatok jogerejére. Tanulmányának következtetése ellentétes Matteo Bonnellivel, mivel az *ex officio* vizsgálat és a jogerő vonatkozásában az európai bírósági joggyakorlat még mindig a Rewe-elv alapján mérlegel és kevesebb szerepe van a Charta 47. cikkének. (119. o.)

A könyv második részében Kathleen Gutman az egyenlő elbánás elvének körében, Marcelle Reneman a bevándorlás és menekültügy, Adriano Martufi

ítélet, ECLI:EU:C:2019:982. Ezek a függetlenségi és pártatlansági garanciák olyan szabályok meglétét igénylik – különösen, ami a fórum összetételét, a kinevezést, a megbízás időtartamát, valamint az elfoglaltsági okokat, a kizárási okokat és a tagok elmozdítását illeti –, amelyek a jogalanyok számára biztosítják minden, az említett fórum külső tényezők általi befolyásolhatóságára, valamint az ütköző érdekek vonatkozásában való semlegességére vonatkozó jogos kétség kizárását (az ítélet 123. pontja). A jogalanyok bíróságba vetett bizalma forog kockán a bírói függetlenség kapcsán (az ítélet 127. pontja).

⁶ C-33/76.sz. Rewe-Zentralfinanz eG és Rewe-Zentral AG kontra Landwirtschaftskammer für das Saarland ügyben 1976. december 16-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:1976:188.

⁵ C-896/19. sz. Republika és Il-Prim Ministru ügyben 2021. április 20-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:311, 57. pont és korábban a C-585/18., C-624/18. és C-625/18. sz. A. K. és társai kontra Sąd Najwyższy egyesített ügyekben 2019. november 19-én hozott

az európai elfogatóparancs, Sara Poli a közös kül- és biztonságpolitika, Ludwig Krämer a környezetvédelmi politika, Roberto Caranta a közbeszerzési jog, Andriani Kalintiri az EU versenyjog, Katerina Pantazatou az adózás hatáskörében vizsgálja a Charta 47. cikkének hatását. A 47. cikk több jogterületen megjelenik *expressis verbis* a másodlagos uniós jogi normákban is, megkövetelve az uniós anyagi jogot alkalmazó tagállamoktól olyan jogi szabályok meghozatalát és alkalmazását, amelyek biztosítják annak érvényesülését az adott jogterületen.

Anélkül, hogy a szakterületi fejezetekre kitérnék, ajánlom a könyvet nemcsak az akadémia képviselőinek, hanem minden tagállami bírónak és jogásznak. A könyv választ ad számos elhatárolási kérdésre (például jogelvek és alapjog viszonya, a 47. cikk hatása az egyenértékűség és hatékonyság elvére, vagy a Charta által szabályozott különböző alapjogok egymással való kapcsolata). A közigazgatási jogterületen dolgozóknak igazi csemege lehet egy-egy szakpolitikai fejezet tanulmányozása is.

Papp Mónika*

* Tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; adjunktus, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: papp.monika@tk.hun-ren.hu.

BOÓC, ÁDÁM: SOME BASIC QUESTIONS OF HUNGARIAN
ARBITRATION LAW (ORADEA: PARTIUM 2023) 138.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.08>

Az alkotmány- és a jogtörténeti kutatásoknak is sajátja, hogy jellemzően kronologikus megközelítésűek. Ebből fakadóan a vonatkozó, nemegyszer egyetemi tankönyvként kiadott szakirodalom is zömmel korszakok szerint tagolt, bár kisebb-nagyobb eltérések¹ ebben is akadnak. Kivételként mindössze a romanisztika tekinthető, hiszen a napjainkban használt² vagy épp már nem használt³ tan-⁴ és kézikönyvek⁵ Iustinianus Institutionese szellemében születtek.

A másik lehetséges megközelítés a dogmatikai lehet, mely kétségtelenül alkalmasabb egy-egy jogintézmény vagy akár szervezet bemutatására, bár utóbbiak esetében már komoly szerzői bravúr szükséges. Sokkal komolyabb probléma, hogy a dogmatikai megközelítés zömmel átcsap kodifikációtörténetbe,⁶ mely a jogintézmények lényegét elfedi, s leginkább számonkérésre alkalmas adathalmazt generál. Ettől függetlenül a dogmatikai iskola mély gyökerekkel

rendelkezik a magyar jogtörténetben,⁷ s bizonyos jogterületek kifejezetten időtálló munkákat köszönhetnek neki.⁸

Mindenképp meg kell említeni az összehasonlító módszert is, mellyel egyfelől korszakok, másfelől adott (történeti távlatban mindenképp) időpillanatban kimerevített képek vizsgálhatók.⁹ Álláspontom szerint e megközelítés áll a legközelebb ahhoz, ami a választottbíráskodás mint a legnemzetközibb igazságszolgáltatási forma kutatása és bemutatása során alkalmazható.

Máshonnan közelítve minden nemzet jogtudományában megvannak azok a területek, melyekről egy-egy kutató neve ugrik be mindazoknak, akik azzal a területtel foglalkoznak. Magyarországon a választottbírók joga terén Boóc Ádám, a Károli Gáspár Református Egyetem intézetvezető egyetemi tanára juthat az olvasó eszébe, aki tudományos munkássága keretében a római joggal és a választottbírókkal foglalkozott mindig is. Nem mellékesen a Károli

¹ CSIZMADIA Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2007).

² MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog* (Szeged: Leges 2007).

³ NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog* (Szeged: Lectum 2011).

⁴ BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog* (Budapest: Tankönyvkiadó 1986).

⁵ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intéstitúciói* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2009).

⁶ Ellenpélda erre Peter STEIN: *A római jog Európa történetében* (Budapest: Osiris 2005).

⁷ SCHWEITZER Gábor: „Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány” in: Schweitzer Gábor: *A magyar királyi köztársaságtól a magyar köztársaságig* (Pécs 2017) 30.

⁸ TÖRÖK Gábor (szerk.): *A civilisztika dogmatikája* (Budapest: HVG-ORAC 2009).

⁹ A jogösszehasonlítás kapcsán lásd pl. FEKETE Balázs: „A jogösszehasonlítás kezdetei a szocialista jogtudományban” in NÓTÁRI Tamás – TÖRÖK Gábor (szerk.): *Prudentia Iuris Gentium Potestate. Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére* (Budapest: MTA Jogtudományi Intézete 2010). 133–144.

jogászképzésébe éppen ő vitte be szabadon választható kurzusként utóbbit közel egy évtizeddel ezelőtt, és e tevékenysége nem korlátozódik a tudomány területére, hiszen évtizedes múltra tekint vissza szerepvállalása a Willem C. Vis Moot versenyében. A szerző illetően bemutatása talán elégséges ahhoz, hogy közelebb kerüljünk idén megjelent angol nyelvű monográfiájához, mely a hazai választottbírói jog alapjait kívánja az olvasó elé tárni.

A monográfia négy csomópontot jelöl ki. A szükségszerű történeti bevezetésen túl a választottbírók kijelölése, a választottbírói ítélet felülvizsgálata, végül a választottbírók felelősségének tárgyalása a legfőbb tájékozódási pontok. A harmadik rész kifejezetten részletes és a magyar jog szempontjából releváns összehasonlításokat tartalmaz az osztrák, az angol (szász) és a svájci joggal, mely utóbbi a szerző számára korábban is kedves téma volt.

A választottbírói jog Magyarországon kifejezetten régi múltra nyúlik vissza, noha az 1952. évi polgári perrendtartás egyik legnagyobb változtatása volt, hogy a perjogi kódexből kikerült az intézmény. Megérthető, hiszen a szocialista gazdálkodással az állampolgárok és gazdasági szereplők ilyen mértékű függetlensége az államhatalomtól nem volt tolerálható. A rendszerváltás után ugyanakkor egy teljes választási ciklust kellett várni, hogy a választottbírói jog megfelelő szabályozást kapjon idehaza. Ekkor dőlt el az is – most már kijelenthető: végérvényesen –, hogy többet nem lesz a perjogi kódexben ilyen jellegű szabályozás. Az eljárásjogi reformok kevesebb fényt kapó eseménye volt a 2017. évi LX. törvény (a továbbiakban: Vbt.), mely az addigi választottbírói jog törvényt (1994.

évi LXXI. törvény a választottbíráskodásról, a továbbiakban: rVbt.) és rendszert felszámolta, és alapjaiban határozott meg új szabályokat.

Éppen ezért üdvös az a történeti bevezető, mely címétől eltérően a római jog előtti időkhöz követhet a gyökereket, bár tény az is, hogy a római jog egyes jogintézményei kapcsán a jelenkori intézményekkel való kapcsolat látszólagosságára fokozottan figyelni kell – ugyanakkor a recenzió feladata véget ér a kétségek rögzítésénél. A hazai fejlődés vázlata ugyanakkor a rendelkezésre álló források maradéktalan feldolgozását tükrözi, a forrásmennyiséggel arányos mértékben. Erénye a történeti fejezetnek, hogy a XX. század második felének alapvető változásait is megfelelően tárgyalja, akkor is, ha a téma szempontjából csak közvetett szereppel bíró jogszabályok állnak rendelkezésre. (19. o.) E körben Boóc Ádám a téma szempontjából releváns szerzők szinte mindegyikét idézi, mellyel egyebekben nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy ezen szerzők, például Fabinyi Tihamér gondolatait szélesebb szakmai körökben megismerjék. Itt érdemes megjegyezni, hogy ez az a pont, ahol a monográfiát nemcsak jogászok, de történészek is használnak forgathatják, hiszen a XX. század második felének magyar gazdaságáról talán árnyaltabb képet kaphatnak. (22. o.)

Ehhez a fejezethez kapcsolódik az egyik szerkesztési hiányosság is, mint-hogy a szövegben szereplő felsorolások bár kétségtől indokoltak, azok se nem egységesek, se nem illeszkednek a szöveghez. Jelenlétük tehát szükséges, de a megvalósításon egy potenciális második kiadás szerkesztésekor érdemes elgondolkozni. Nem oly erős hiányosság,

de a Vbt. és a rVbt. alapvető eltéréseit szemléltető táblázat indokolt lehetett volna, hiszen itt alapvető változások történtek. A történeti rész külföldi kitekin-tése nyilvánvalóan szétfeszítette volna a téma kereteit, így ezzel kapcsolatban hiányérzetünk nem lehet, tény ugyanakkor, hogy ezek kutatása is érdekes lehet a jelenkori jogalkalmazás, jogtudomány szempontjából.

A további három fejezet témaválasztása sem véletlen. Ezek azok a kérdések, melyeken egy-egy választottbíróági ítélet múlhat, hiszen különös jelentősége van az egyes választottbírók személyének, amiként annak is, hogy az adott állam milyen mértékben és módon avatkozik be, vagy marad távol az eljárástól. Tulajdonképpen előkérdése ennek az is, hogy a választottbíróági eljárás szabályai külön kódexben vannak-e, de az is, hogy az adott állam mennyire liberális a választottbíróágok szervezésében – engedi-e a választottbíróágok szabad szervezését, vagy épp kifejezetten korlátozza. Mely területeken biztosítja ennek lehetőségét: csak a szűken vett gazdasági kérdésekben teszi lehetővé, vagy engedi a sport, az energia vagy akár a családjog területén is? Ebben lehet az olvasónak némi hiányérzete, hiszen a rVbt. alapján Magyarországon több választottbíróág is működött.

A választottbírók kiválasztási és kizárási folyamatát a szerző a magyar szabályozáson keresztül mutatja be, nem csupán az UNCITRAL Model Law alapján készült Vbt. szabályain keresztül, hanem a Magyar Kereskedelmi- és Iparkamara mellett működő választottbíróág eljárási szabályzatán keresztül is, méghozzá külön, de egymást követően, ami jól mintázza a szabályozás hazai jellegzetességeit.

A monográfia legfőbb egysége a választottbíróági ítéletek állami felülvizsgálatának tárgyalása, a területi és kronologikus összehasonlítás itt jelenik meg a legmarkánsabban. A tér szempontjából a szerző alapvetően Közép-Európából kiindulva vizsgálódik és nem véletlenül a gazdasági élet szempontjából legnagyobb hatású területekre fókuszál. Anglia mint az ipari forradalom bölcsője és az évszázados *common law* talaján álló stabil jogrendszer országaként, Svájc pedig a kompromisszumok hazájaként állítható mintaként. E körben további kutatási terület lehet más posztszocialista országok vizsgálata, ugyanakkor az is tény, hogy a nemzetközi összevetést alapjaiban határozza meg a nemzeti választottbíróági törvények távolsága a már említett Model Law rendelkezéseitől.

A hazai szabályozás ismertetése időbeli összehasonlításon alapul, és öt fő kérdés mentén összpontosul. Ezen kérdések alapvetően határozzák meg azokat az eseteket, amikor az állami bíróságoknak beavatkozási lehetőségük van a felek által választott fórum döntésébe. Fontos ugyanakkor, hogy ez nem jelent további fellebbezési lehetőséget, az állami beavatkozás kifejezetten szűk körben érvényesülhet ekkor is – ellenkező esetben épp az ilyen eljárás lényege veszne el.

Külön történeti részt kapott a választottbírói felelősség kérdése, melynek taglalása során a szerző visszatért a hazai szabályozási környezetbe, ugyanakkor beemelt egy új szempontot, ez pedig a magyar esetjog. Az esetjog idehaza újabban fokozottan került előtérbe, igaz, leginkább a polgári bíróságok eljárása során, ugyanakkor még mindig nem kap elég figyelmet a választottbíróágot érintő ítélkezési gyakorlat

ismerete. Talán erre is vezethető vissza, hogy a magyar vállalkozások ózdkodnak az ilyen alternatív vitarendezési formák igénybevételétől. A bírói felelősség történeti vázlata a XIX. századig nyúlik vissza, a kiegyezést követően kerülhetett ugyanis sor arra, hogy ezt a kérdést a jogalkotásban szabályozandóként értékeljék. Értelemszerűen megváltozott a helyzet a Plósz-féle 1911. évi polgári perrendtartás keretében, hiszen ekkor a polgári- és a választottbíró-sági eljárást egyazon kódex szabályozta. (98. o.) Miért is fontos történeti kontextusban tárgyalni ezt a témát? A válasz egyszerű: napjaink jogalkotására jellemző a múlthoz való visszatérés bizonyos aspektusokban, így fontos, hogy egy-egy jogintézmény történetével tisztában legyünk. Ez olyan kérdés, mely a választottbíró-ságokon túlmutat, hiszen a szabályok logikája akár azonos is lehet a rendes bíróságok bíráiéval.

A kötet vitathatatlan érdeme, hogy a hivatkozások könnyen áttekinthetők, a könyv végén elhelyezett bibliográfia kimerítő részletességgel tartalmazza a téma szempontjából releváns hazai és külföldi szakirodalmat, így e körben hiányosság nem érezhető. A feldolgozott vagy épp csak hivatkozott jogesetek kapcsán ugyanakkor egy esetleges későbbi kiadás során érdemes lenne megfontolni azok valamikénti csoportosítását, továbbá az alapul szolgáló esetek nagyon rövid ismertetését is.

Összességében elmondható, hogy Boóc Ádám kötete amellet, hogy angol nyelvű, a hazai jogtudomány és gyakorló jogászság számára is hasznos, üdvös. A szerző a rá jellemző alapossággal járta körbe mindazon témákat, amiknek megértése nélkülözhetetlen a választottbíró-sági eljárások ismeretéhez.

Timár Balázs*

* Tudományos segédmunkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. E-mail: *timar.balazs@tk.hun-ren.hu*.

SÓLYOM LÁSZLÓ

(1942–2023)

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.09>

2023. október 8-án elhunyt Sólyom László jogtudós, korábbi köztársasági elnök (2005–2010), az Alkotmánybíróság első elnöke (1990–1998), az ELTE ÁJTK Polgári Jogi Tanszék egyetemi tanára (1981–1996), illetve a kar tudományos dékán-helyettese (1988–1989), a PPKE JÁK Magánjogi Tanszék egyetemi tanára (1995–2012), az Andrásy Gyula Német Nyelvű Egyetem egyetemi tanára (2002–2012), a Magyar Tudományos Akadémia levelező (2001), majd rendes tagja (2013), az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet korábbi kutatója (1969–1981). Sólyom László az alkotmányjog (alapjogvédelem, alkotmánybíráskodás, adatvédelem, információszabadság), a polgári jog és összehasonlító polgári jog (a személyi jog és a felelősségtan), valamint a környezetjog tudományát egyaránt művelte.

Sólyom László 1942. január 3-án született Pécsen. Édesanyja, Lelkes Aranka a hideg, a negatív élmények és a rossz körülmények között lefolyt szülés miatt egy nap után elhagyta a kórházat. A kisdedit László névre keresztelték harmadnapra, vízkereszt vigíliáján, a pécsi Szent Ferenc-rendi barátok templomában, ahol a rendház valamennyi szerzetese kivonult a szentmise alkalmából díszbe öltöztetve, a közelgő ünnep alkalmából. Így a szentségkiszolgáltatás igen ünnepélyesen történt, a gvár-dián meg is jegyezte: „E fiúból püspök lesz.”¹

Édesapja, Sólyom Ferenc első generációs értelmiségiként bölcsész akart lenni, így francia szakon kezdte az egyetemet, de otthonról kevésbé kapott támogatást, így végül három év után „mezei” jogászként tanult tovább megélhetési és házassági okokból. Apai nagyanyja Dombóvár környéki sváb asszony, Andreas Josefin kilenc gyermeket nevelt. A kilenc testvérből négy maradt Pécs környékén, a többiek korán meghaltak vagy elköltöztek. A legidősebb apai nagybácsi 1919-ben Párizsba emigrált műlakatosként. Mind ő, mind az édesapa rajongott Adyért. Az apai ági rokonsággal kevés tényleges kapcsolat alakult ki, míg az anyai ági családdal a Sólyom-familia együtt lakott. Régi pécsi német eredetű iparos-kereskedődinasztia volt. Az anyai nagyapa fűszer- és gyarmatárkereskedőként dolgozott, „A gólyához” nevű fűszerüzlet tulajdonosa volt, és egy gyógynövényalapú gyomorkeserűt is feltalált. A szép, kényelmes belvárosi házakban és lakásokban élő nagynénik és nagybácsik a II. világháború után eltűntek, a szűkebb család vitte tovább emléküket. A jogvégeztet, zárkózott, de kitűnő modorú, nagy könyvtárral rendelkező apa a háború idején a soproni pénzügyigazgatásban kapott állást, hatalmas irodával. A gyermek

¹ On the Spot – Kilenc hónap alatt a Föld körül: Így születtem – Sólyom László [kisfilm], <https://www.youtube.com/watch?v=gm-4f6rVYvw>.

László az első világháború előtt magyar grófi familia által a Balaton mellé betelepített osztrák erdészcsaládból származó, veszprémi apácánál tanult anyai nagyanyjától előbb ismerte meg a gót betűket ötévesen, mint a latin betűket, és így tanult magyar nyelven írni. Az anyai nagyapa 1943 környékén halt meg. Bár a kisgyermek tanulmányait Sopronban kezdte, de édesapját Pécsre helyezték pénzügyi pozícióba. Az apát mint munkás származásút kérték, hogy lépjen be a pártba, de mivel erre nem volt hajlandó, eltávolították mint osztályidegent. Az ötvenes években a család sorsa rosszabbra fordult. Az üzletet elvették, és a nagyanyai házból, melyet útépités miatt elbontottak, szerényebb körülmények közé kerültek. A gyermek, és két testvére, az édesapa, az édesanya, a nagymama és átmenetileg egy társbérelő került egy kisebb lakásba. (Bátyja, Sólyom Péter mellett másik testvére Eszter húga, aki később az Alkotmánybíróságon dolgozott). Az édesapa a mecseki erdőgazdaságban gépkocsi-segédvezető, később bérelszámoló. A presztízsvesztés miatt depresszió kínozta. A vallás felé fordult, gondosan eljárta a püspöki nagymisékre, magával víve a latin–magyar misszálét. Az édesanya a reggel hat órai szentmisére járt, ezt követően az ebédkészítéssel foglalatzkodott. A fiatal Lászlót a litániára a nagymama vitte. A régi latin rítusú szertartás nagy hatást tett rá, bár a szentmise közönsége egy részének „megkövültsége” nyomasztotta őt. Az akkor országosan kivétel-számba menő, naponta játszott Bach előtti egyházi régi zene, különösen Palestrina és köre muzsikája nagy hatást tett rá. Ahogy Sólyom László később megfogalmazta: „Apai és anyai ágon minden elveszett, de ami megmaradt, az a kultúra.” Vidám családi életre emlékezett, de kiemelte, hogy igen szerény körülmények között éltek.²

Középiskolai tanulmányait 1956 és 1960 között még fiúgimnáziumként működő, a korábbi pécsi fő-reálgimnáziumból kialakított Széchenyi István Gimnáziumban, humán osztályban végezte. Válogatott osztályba, vegyes társadalmi háttérű, csupa kitűnő tanulót gyűjtöttek egybe, és ez az állapot a középiskolai évek alatt nem változott. Visszaemlékezése szerint az osztály nyolcvan százaléka professzor lett. Erről az időszakról jó emlékeket őrzött meg.³

1960 és 1965 között a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára járt, ahol főleg a Római Jogi Tanszék akkor tanársegédként működő későbbi néhai professzora, Benedek Ferenc hatott rá. Első munkájaként mint jó latinos a *Digesta* köréből a *Lex Rhodia de iactu mercium*, a rodoszi tengerjogi törvény kártérítési szabályait dolgozta fel. (Emlékezése szerint már ekkor is kevés volt a jó latintudású hallgató.) Később demonstrátor lett a Római Jogi Tanszéken, és szakdolgozatát is az ókori tengerjogról írta. Külön is megemlékezett csoporttársáról, Varga Csabáról, a későbbi jogelmélet-professzorról, a TK JTI jelenleg kutató-professzor emeritusáról, akivel együtt készültek fel a vizsgákra. Sólyom László az

² SÓLYOM László – BÓDY Zsombor – CIEGER András: „»Hagyni kell történni a sorsot.« Sólyom Lászlóval beszélget Bódy Zsombor és Cieger András” in SÓLYOM László: *Documenta I. Polgári jog. II. Alkotmányjog. III. Közélet.* LANDI Balázs (szerk.) (Budapest: HVG–Orcac 2019) III. 465–468. „Minket is, amint lehetett, azonnal zeneiskolába küldtek. Azért nem kellett fizetni. Borzasztóan szegények voltunk. Én húszévesen láttam először olyan vajas kenyeret, ami nem úgy volt megkenve, hogy volt le van róla kaparva a vaj. Nekünk az akkori olcsó tej is drága volt, engem küldtek a tejüzembe hetvenfilléres írót, ebből tudott anyám mindenfelét csinálni.” Uo. 468–469.

³ SÓLYOM–BÓDY–CIEGER (2. lj.) 470.

Országos Széchényi Könyvtár öt féléves könyvtárosképző tanfolyamát is elvégezte (amely később főiskolai szak lett Szombathelyen), így könyvtáros szakképesítést is szerzett a jogi doktorátussal együtt.⁴

Az első állása a kispesti bíróság fogalmazói pozíciója volt. Itt panasznapokat tartott, és az ügyfelek békítésével foglalatzkodott, de a fogalmazói oktatásra nem járt, mert nem tervezett gyakorlati jogi pályát. Úgy volt, hogy az idegen nyelvű Gorkij Könyvtárba kerül. Végül Benedek Ferenc küldte Mádl Ferenchez, aki ekkor az MTA IX. Osztály osztálytitkára volt. Itt merült fel egy munkalehetőség a Jénai Egyetemen, ahol összehasonlító jogi intézetet terveztek felállítani, és olyan anyanyelvű jogászokat kerestek, amely nyelvekre nem volt német jogász. A Magyarországról kiszemelt jogász oktató azonban nem tudott elég jól németül, így végül Sólyom László mellett döntöttek. Az 1966. nyári kiutazás előtt összeházasodtak a magyar–pszichológia szakon végzett Nagy Erzsébettel. (Később házasságukból egy fiúgyermek, Benedek és egy leánygyermek, Beáta született. Tizenegy unoka mellett négy dédunoka alkotja a tágabb családot). Amikor Jénába költöztek, Walter Ulbricht NDK-pártfőtitkár egy központi bizottsági ülésen kijelentette, hogy a jogösszehasonlítás burzsoá áltudomány, így a felállítandó intézet ügye kútba esett. Így vagy a hazajövetel, vagy a német polgári jog oktatása várt rá. Az utóbbit választotta, és a kandidátusi disszertációírást. A disszertáció témája a szerződésen kívüli harmadik félnek okozott kár volt. A témát a *Doktorvater* választotta, aki a disszertációnak semmiféle segítséget nem adott. Ekkor még a közös német polgári törvénykönyv volt hatályban, a későbbi NDK Ptk. ekkoriban még nem létezett. Fél év múlva jogesetmegoldó gyakorlati csoportot kapott. 1969 márciusában *cum laude* szerezte meg a német tudományos fokozatot.⁵

Sólyom László 1969 és 1981 között jogelőd intézményünk, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének⁶ kutatója volt tudományos munkatársként. Itt a Polgári Jogi Osztály kapcsán elsősorban az osztályvezető Eörsi Gyula mellett Mádl Ferenc, Harmathy Attila, Sárközy Tamás és Lontai Endre nevét emelte ki, mint a Szladits–Nizsalovszky-iskola tagjait.⁷ Az állam- és jogtudomány

⁴ SÓLYOM–BÓDY–CIEGER (2. lj.) 473.

⁵ SÓLYOM–BÓDY–CIEGER (2. lj.) 474–476. „Jéna szörnyű volt. A jogi karon mindenki SED-tag volt, a diákok is és a tanári kar is. Két nem párttag volt. Egy bolgár kolléga, aki NDK-s lányt vett el, és én. Egy padlásszobában ültünk, semmiről sem tudtunk, teljesen izoláltuk magunkat. [...] Elképesztő körülmények között éltünk... Mintha akkor lett volna vége a világháborúnak. A diákokon kinn feküdt a város szélén, a domboldalon, a háborúból ott maradt fabarakkokban. [...] Az ember vágthatott fát magának, hogy befűtsön a vaskályhába, ha fázott. A közös mosdóban csak hideg vízben fürdeshettünk. [...] Közös női-férfi WC. [...] Szörnyű volt, embertelen.” SÓLYOM–BÓDY–CIEGER (2. lj.) 475.

⁶ Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet jelentőségét mutatja az innen kikerült köztársasági elnökök, MTA tagok és alkotmánybírák száma. Sólyom László köztársasági elnök, az MTA rendes tagja mellett szintén köztársasági elnök, szintén polgári jogász és szintén MTA rendes tag volt Mádl Ferenc (1931–2011). Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet falai közül indultak továbbá az alábbi MTA-tagok: Eörsi Gyula, Harmathy Attila, Herczegh Géza, Király Tibor, Kovács István, Lamm Vanda, Lőrincz Lajos, Peschka Vilmos, Sajó András, Szabó András, Szabó Imre, Vörös Imre. Említendőek a szintén az MTA ÁJI-gyökerű, többségű alkotmánybírák (Sólyom alapító tag és első AB-elnök mellett): Bragyova András, Harmathy Attila, Herczegh Géza, Vörös Imre.

⁷ E körben az 1972-es olaszországi, valamint az 1975-ös USA-beli IREX ösztöndíj jelentőségét és több moszkvai konferenciát emelt ki (a korszakban ehhez megvolt a megfelelő orosz tudása). Azon-

kandidátusa (CSc) fokozatot (1975),⁸ illetve az állam- és jogtudomány [akadémiai] doktora (DSc) címet (1981)⁹ egyaránt elnyerte. Több mint kétszáz publikációt adott közre.¹⁰ Az 1980-as évek elejétől számos környezetvédelmi szervezet és a zöldmozgalmak jogi tanácsadója és résztvevője volt (említendő ezek között a Duna Kör, a Nyilvánosság Klub, valamint a Védegyelet). Sólyom László 1987-től a Magyar Demokrata Fórum alapító, illetőleg elnökségi tagja volt.¹¹ Jelentős szerepet játszott a rendszerváltás korszakának jogi megalapozásában, a jogbiztonság és az új jogintézmények megszilárdításában, mind az alkotmánybíróvási elnöki, mind a köztársasági elnöki¹² pozícióban. A 2001-es évben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező,¹³ majd 2013-ban a köztisztület rendes tagja.¹⁴

Klasszikus polgári jogi felelősségtani tárgyú 1977-es első kötete, *A polgári jogi felelősség hanyatlása* a magyar¹⁵ kiadás mellett angol nyelven is napvilágot látott.¹⁶ A monográfia megállapítja, hogy a vétkességen alapuló kártérítési főszabálya a pol-

ban megjegyezte, hogy a polgári jogi konferenciák szünetében mindenki németül beszélt. SÓLYOM-BÓDY–CIEGER (2. lj.) 476.

⁸ A 263 oldal terjedelmű kandidátusi értekezés az NDK-ban megvédett dolgozat honosítása: SÓLYOM László: *Die Beschränkung der materiellen Verantwortlichkeit. Der Ersatz des Drittschadens. Dissertation.* (Jena: Friedrich-Schiller-Universität Jena 1969). Az értekezés adataira: N. ABAFFY Csilla – TÖZSÉR Ágnes: *Kandidátusi és doktori disszertációk (1975. február 1. – 1979. december 31.) (D 6200 - 8270)* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1981) 7. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai. Catalogi Collectionis Manuscriptorum Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 12. Sorozatszerk.: F. CSANAK Dóra.

⁹ A 298 oldal terjedelmű tudomány akadémiai doktora értekezés: SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete* (Budapest: MTA 1981). Az értekezés monografikus alakja: SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1983). Az értekezés adataira: HORÁNYI Károly: *Kandidátusi és doktori disszertációk (1980. január 1 – 1984. december 31.) (D 8271-D 10847)* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1988) 9. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai. Catalogi Collectionis Manuscriptorum Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 19. Sorozatszerk.: F. CSANAK Dóra.

¹⁰ Vö. az alábbi, hivatalos tudományos publikációs listában található adattartalommal: Magyar Tudományos Művek Tára. Nemzeti tudományos bibliográfia (MTMT2) – Sólyom László (Jogtudomány) † (2023), <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10000894&paging=1;1000>.

¹¹ BURUCS Kornélia: „Sólyom László” in BALOGH Margit – BURUCS Kornélia – HAY Diana – MARKÓ László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 III. R–Zs* (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Tudománytár 2003) 1145. Ugyanebben az évben fél évet az egyetemen töltött Frankfurt am Mainban. SÓLYOM-BÓDY–CIEGER (2. lj.) 482.

¹² SÓLYOM László: *Egy elnökség lenyomata. Válogatott beszédek és írások* (Budapest: Századvég 2010).

¹³ Elhangzott: 2002. április 9-én. SÓLYOM László: „Alkotmányértelmezés az új alkotmánybírósgok gyakorlatában” in VIZI E. Szilveszter (szerk.): *Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián 2001. Társadalomtudomány.* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 2005) 451–472. BURUCS (11. lj.) 1145.

¹⁴ Elhangzott: 2013. december 10-én. SÓLYOM László: *Normahierarchia az alkotmányban. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. A 2013. május 6-án megválasztott akadémikusok székfoglalói* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 2014). BURUCS (11. lj.) 1145.

¹⁵ SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása.* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1977). Egy korábbi, szerkesztett kötete: SÓLYOM László (szerk.): *Internationale Konferenz über die Rechtsfragen der internationalen Wirtschaftsbeziehungen* (Budapest: MTA KESZ 1972).

¹⁶ SÓLYOM László: *The Decline of Civil Liability* (ford.: DECSÉNYI József, ford. szerk.: MÉSZÖLY G. B.). (Aalpen an der Rijn – Budapest: Sijthoff & Noordhoff – Akadémiai Kiadó 1980).

gári jog „nagy illúzióinak” egyike. A szerencsés történelmi pillanatban született jogi konstrukció már a kötet 1977-es születéséhez képest is történeti távlatban, a liberálkapitalizmus kibontakozása idején. A joggyakorlat már az 1880-as évektől kezdve a károsultvédelem súlyának növelése mellett tört lándzsát. A kötet a polgári jogi felelősség ilyen és ehhez hasonló válságait vizsgálja önálló elméletalkotási éllel, klaszszikus szerzők munkáinak tükrében.¹⁷

Jogi határterületek mentén született az 1980-as *Környezetvédelem és polgári jog* című, közel százhetven oldalas kismonográfia. A kötet rámutat, hogy a korabeli hazai környezetvédelmi jogban a polgári jog csupán mellékszereplő. A helyzet kialakulásáért nem az elmélet, hanem a gyakorlat és a közmegegyezés a felelős, amelyet a polgári perek szerény eredményei „szentesítettek”. A könyvben joggal hangzik el a kérdés máig hatóan, hogy vajon kihasznál-e a polgári jog minden lehetőséget a környezet védelmére. Feltárára került a bírósági ítélkezési gyakorlat, illetve a kárfedezési mechanizmusok, melyek a korabeli polgári jog speciális környezetvédelmi arcélét rajzolják meg. Sólyom László már ekkor a környezetvédelmi *actio popularis* bevezetése mellett érvelt, melynek körében egyéni anyagi jogi jogsérelem nélkül is lehetővé vált volna a bírósághoz fordulás mind a tényleges környezet-szennyezők, mind a környezetet veszélyeztető államigazgatási határozatok megtámadása végett.¹⁸

A személyiségi jogi, mintegy háromszázöven oldal terjedelmű 1983-as kötet, *A személyiségi jogok elmélete magyar*¹⁹ és német²⁰ nyelven is megjelent. Abban a korszakban a reflexív és a kommentárjellegű bontakozó személyiségi jogi jogirodalom mellett – visszatekintve látszik csak igazán – jövőbe mutató monográfia keletkezett. A monográfia vállalt alapállása, hogy nem a személyiség orvosi, biológiai, pszichológiai értelmezéseiből bontja ki az „általános társadalmi elemzést”, hanem éppen a jogi doktrínát veszi adottnak, tehát a személyiségi jogból mint jogi kategóriából indul ki. Egy érdekes, rendkívüli humánuról és megfigyelőkészségről tanúskodó, talán a német polgári jogi (Otto Karlowa 1877-es személyiségi jogi kötete) hatását visszatükröző megállapítását idézzük, amely a *Lex XII Tabularum*

¹⁷ Francia, német és angolszász jelentősebb művek közül példaként egy-egyre utalva: Henri MAZEAUD – Léon MAZEAUD – André TUNC: *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle I–II.* (Paris: Montchrestien 1967); Heinrich DERNBURG – Josef KOHLER: *Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussen* (Halle an der Saale: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses 1961); Paul VINOGRADOFF: *Roman law in the Medieval Europe* (Oxford: Oxford University Press 1961).

¹⁸ SÓLYOM László: *Környezetvédelem és polgári jog* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1980).

¹⁹ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1983).

²⁰ SÓLYOM László: *Die Persönlichkeitsrechte. Eine vergleichend-historische Studie über ihre Grundlagen* (Budapest–Köln: Akadémiai Kiadó – Carl Heymanns Verlag 1984). Érdekes, hogy ezt a német fordítást szövegazonosan, de két borítóverzióval ellátottan forgalmazták. Az Akadémiai Kiadó a szocialista országok számára indigókék-fehér borítóval, nagyobb betűs címírással forgalmazta. (A borító háromnegyedrészét kék, egynegyedrészét fehér színű volt.) A világ többi része számára a Heymanns Verlag hasonló, de királykék-törtfehér borítóval hozta ki. (A színaránya a borítón fele-fele volt.) Egy környezetjogi szerkesztett kötete a rendszerváltás elől: SÓLYOM László – SZABÓ Máté (szerk.): *A zöld hullám. Olvasókönyv a környezetvédelmi társadalmi mozgalmakról* (Budapest: ELTE ÁJK 1988).

iniuria-fogalma körében a gúnydalok éneklésére (lat. *malum carmen incantare*)²¹ kiszabott halálbüntetés példátlan súlyát emeli ki, mintegy megelőlegezve a magyar alkotmánybíróság későbbi határozatát.

Az alkotmányjoggal, alkotmányjogi gyakorlattal számos kiadvány foglalkozik hazánkban.²² Az alkotmánybíróság, az alapjogok, az intézmények, valamint az Alaptörvény korszaka témakörben a mintegy nyolcszáz oldal terjedelmű, *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* című magyar nyelvű tanulmánygyűjtemény és az alapjogi tárgyköröket számba vevő rendszeres áttekintés mellett²³ angol²⁴ és német²⁵ nyelvű kötetet is alkotott Sólyom László. Sólyom által jegyzett magyar

²¹ A *carmen* igézet, varázsének jelentésére: FINÁLY Henrik: *A latin nyelv szótára* (Budapest: Editio Musica [Franklin] 21991 [1884]). Reprint kiadás, 309; BURIÁN János (szerk.) – ÉDES Jenő (átd.): *Latin–magyar szótár. A középiskolák számára.* (Budapest: Szerző 31941) 127. A Lex XII Tabularum egyfelől a VIII. 1/a-n („Qui malum carmen incantassit”) belül elkülöníti a „ráéneklést”, illetve azt a tényállást, ha: „[V]alaki olyan éneket költött, hogy ezzel másra becstelenséget és gyalázatot hozott.” Ezek mind főbenjáró büntetést vonzottak. Az újabb hazai szakirodalom szerint is ez a *malum carmen incantare* jelentése, míg a más természetű ártó varázsénekkel való megrontása (*fruges excantare*) a Lex XII Tabularum szintén halállal rendelte büntetni. Lásd Lex XII Tabularum VIII. 8/a: „Qui fruges excantassit” / „Aki a termést eléneklí”. Továbbá a Lex XII Tabularum VIII. 9. körében a szöveg arra utal, hogy az ekével szerzett termés éjjeli lelegeltetése vagy levágása serdült korú tetnesnél főbenjáró vétség, mikor is a serdült korú sértettet Ceres istennek akasztás útján feláldozták. A serdületlen a praetor döntése szerint megostorozták, és a kárt duplumra menően kellett megtéríteni. – FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intéstitúciói. Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével írta ---.* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 11996) 563., 1840. szelvészám; SIKLÓSI Iván: *Római magánjog I. Külső történet. Alapfogalmak és továbbélés. Eljárásjog. Személyi jog és családjog. Dologi jog. II. Kötelmi jog és jogügyleti tan. Öröklési jog* (közrem.: DEÁK Péter) (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) I. 54.; ZLINSZKY János (ford., összeáll.): *A tizenkéttáblás törvény töredékei* (Budapest: Szent István Társulat 22020) ANDRÁSSY Dorottya (lekt.) 25., 27. Egyéb római jogi segédeszközforrásként lásd: HAMZA Gábor – KÁLLAY István: *De diversis regulis iuris antiqui. A Digesta 50. 17. regulái (latinul és magyarul). Kézirat* (Budapest: Tankönyvkiadó 1979) 5–45.

²² BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az értelmezett alkotmány* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 1995); BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az értelmezett alkotmány* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 1999); BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az értelmezett alkotmány* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2000); BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az értelmezett alkotmány* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2005); BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az értelmezett alkotmány. Alkotmánybírói gyakorlat 1990–2009* (Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2010); DUC V. TRANG – CONSTANCE NICANDROU – HALMAI Gábor – PACZOLAY Péter – SÓLYOM László (szerk.): *Alkotmányos elvek és esetek. Kézikönyv* (Budapest: COLPI 1996); HALMAI Gábor (szerk.): *Alkotmánybírói gyakorlat* (Budapest: INDOK 2004); GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – ZAKARIÁS Kinga (szerk.): *Az alkotmánybírói gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990–2020 I–II.* (Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó 2021).

²³ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* (Budapest: Osiris 2001). Egy későbbi munkája az érdekszervezetekről: SÓLYOM László: *Pártok és érdekszervezetek az alkotmányban* (Budapest: Rejtjel 2004).

²⁴ SÓLYOM László – GEORG BRUNNER: *Constitutional judiciary in a new democracy. The Hungarian Constitutional Court* (Ann Arbor: University of Michigan Press 2000) <https://doi.org/10.3998/mpub.16423>.

²⁵ SÓLYOM László – GEORG BRUNNER: *Verfassungsgerichtsbarkeit in Ungarn. Analysen und Entscheidungssammlung 1990–1993* (Baden-Baden: Nomos 1995) <https://doi.org/10.5771/0506-7286-1996-4-523>.

monográfia számos alkotmánybíróági határozatszöveg elemzését tárta az olvasó elé. Az Alkotmánybíróság munkálkodása a Sólyom-korszakban egyfajta „állandó helymeghatározás” formájában zajlott.²⁶ A szerző utal arra is, hogy az alkotmánybíróság tevékenysége során jelen volt egyfajta önkontroll is. Az Alkotmánybíróóság önreflexiója nemcsak az alkotmányosság mércéire és e mércék helyes használatára, hanem a szerepfelfogásra is kiterjedt. A további vizsgálódás során szerepet kap a hatáskörök értő elemzése is.

Sólyom László számos magas hazai és külföldi állami kitüntetést és díjat kapott, melyek közül kiemelendők az orosz Bölcs Jaroszláv Herceg Érdemérem első osztálya, a lengyel Fehér Sas-rend, a Német Szövetségi Köztársaság nagy érdemrendje a csillaggal és a válszárnyal, a Német Szövetségi Köztársaság nagykeresztje, a Katolikus Izabella Érdemrend nagykeresztje az aranylánccal, az Alexander von Humboldt-díj, a Kölni Egyetem díszdoktora cím, a Frankfurt am Main-i Goethe Egyetem díszdoktora cím, a Nagy Imre Érdemrend, a Magyar Érdemrend nagykeresztje, a Magyar Érdemrend nagykeresztje a nyaklánccal és az aransugaras csillaggal.

Hetvenedik születésnapja alkalmából 2011-ben ünnepi kötettel köszöntötték.²⁷ Tudományos munkásságának összefoglalását is kiadták.²⁸ Utolsó korszakában szociális irányú,²⁹ valamint teológiai³⁰ munkákat fordított angol, német és olasz nyelvből. 2023. október 18-án, kérésének megfelelően, felesége mellé, a Fiumei Úti Sírkert nemzeti emlékhely 10-es parcellájában helyezték örök nyugalomra, a Mária utcai Jézus Szíve Jezsuita Templomban tartott szentmisét követően, latin rítusú római katolikus szertartás keretei között, melyet Felföldi László pécsi megyéspüspök celebrált.³¹ Rajta kívül – az elhunyt kifejezett kívánságára – egyedül Landi Balázs polgári

²⁶ A magyar alkotmánybíróóság első korszakának értékelésére: GYÖRFI Tamás – KAZAI Zoltán Viktor – ORBÁN Endre (szerk.): *Kontextus által világosan. A Sólyom-bíróság antiformalista elemzése* (Budapest: L'Harmattan 2021).

²⁷ CSEHI Zoltán – SCHANDA Balázs – SONNEVEND Pál (szerk.): *Viva vox iuris civilis. Tanulmányok Sólyom László 70. születésnapja tiszteletére* (Budapest: Szent István Társulat 2012).

²⁸ SÓLYOM László: *Documenta I. Polgári jog. II. Alkotmányjog. III. Közélet*. Szerk.: LANDI Balázs. (Budapest–Gyoma: HVG–Orac – Kner Nyomda 2019).

²⁹ Waltraut BARNOWSKI-GEISER: *Apa, anya, pia. Hogyan találják meg a szenvedélybeteg szülők gyermekei mégis a boldogságot?* [Vater, Mutter, Sucht. Wie erwachsene Kinder suchtkranker Eltern trotzdem ihr Glück finden?] (ford. SÓLYOM László) (Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat 2018) 140.

³⁰ ÖRSY László SJ: *Életerős zsinat*. [Receiving the Council. Theological and Canonical Insights and Debates] (ford. SÓLYOM László – LUKÁCS Józsefné NÁDASDY Krisztina) (Budapest: Jezsuita Kiadó 2017); Andrea RICARDI (szerk.): *Ferenc pápa és az ő ideje. A kereszténység Jorge Mario Bergoglio idején* [Il cristianesimo al tempo di papa Francesco] (ford. SÓLYOM László) (Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság Bencés Kiadó 2019). Allan Heathon ANDERSON: *Pünkösdi és karizmatikus mozgalmak. Bevezetés napjaink karizmatikus kereszténységébe* [An Introduction to Pentecostalism] (ford. SÓLYOM László) (Pannonhalma: Bencés Kiadó 2021).

³¹ Részletek a beszédből: „Sólyom László intellektuális és morális ereje, emberi tartása igazodási pontot jelentett, és jelent számunkra ma is.” [...] „Sólyom László olyan ember volt, aki számára az irgalmasság és a jótékonyág nemcsak szavak voltak. 2010 augusztusában kiköltözött a Sándorpalotából. Önkéntesnek jelentkezett a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Széll Kálmán téri melegedőjében, és teljes titokban, korábbi elnökként a hajléktalanok alázatos szolgájává tette magát. Hetente négyszer felült a hajnali öt órás buszra. A zsiroskenyerezőben kezdett, és még azt megelő-

jogász egyetemi docens, tanítvány, a korábbi köztársasági elnöki titkárság vezetője mondott beszédet.³²

Sólyom László halálával a jogtudomány kivételes művelője, jelentékeny akadémikusa távozott, aki a rendszerváltás korszakának hazai jogrendjét döntő mértékben alakította.

„*Voca me cum benedictis.*”³³ – „*Requiem aeternam dona ei Domine.*”³⁴

Koi Gyula*

zően távozott, hogy az első hajléktalan emberek megérkeztek volna.” Mindezzel a kenózisról szóló tanítást valósította meg. A kenotikus tan elméletére: Oscar BENSOW: *Die Lehre von der Kenose* (Leipzig: A. Deichert-Georg Böhme 1903); Paul HENRY: „Kénose” in Fulcran VIGOUROUX (szerk.): *Dictionnaire de la Bible. Contenant tous les noms de personnes, de lieux, de plantes, d’animaux, mentionnés dans les Saintes Écritures relatives à l’Ancien et au Nouveau Testament et des notices sur les Commentateurs Anciens et Modernes. Suppl. V. Kalt-Mycènes* (Paris: Letouzey et Ané 1957) 7–161.; Hans Urs von BALTHASAR: „A kenózis és az új istenkép” in Hans Urs von BALTHASAR: *A három nap teológiája. Mysterium Paschale [Theologie der drei Tage – Mysterium Paschale]* (ford. GÖRFÖL Tibor) (Budapest: Osiris Kiadó 2000) 22–35.; Alex DUBILET: *The Self-Emptying Subject. Kenosis and Immanence, Medieval to Modern* (New York City, NY: Fordham University Press 2018).

³² Részletek a beszédből: „Mindvégig egymaga és otthon ápolta feleségét, akinek halála megrendítette.” [...] „Derüsen viselte testi erejének drasztikus hanyatlását, és szellemi frissessége mindvégig megmaradt.” [...] „Ember volt. Aki egyszeri, és megismételhetetlen, és ennél fogva önmagában méltóságteljes érték.”

³³ „Akkor engem hívj áldottnak” – részlet a „Dies irae” kezdetű egyházi énekből, amely Mozartot is meghihlette: Wolfgang Amadeus MOZART – Friedrich BLUME (kiad., jav., tan.): *Requiem für 4 Singstimmen, 2 Violinen, Viola, Baß, 2 Bassethörner, 2 Fagotte, Posaunen, Trompeten, Pauken und Orgel. KV [Köchelverzeichnis] 626. Komponiert 1791 zu Wien. Nach dem Autograph und ergänzenden Quellen revidiert und mit Vorwort versehen von ---. Nr. 547.* (Leipzig: C.F. Peters – Lizenzausgabe der Editions Peter von Eulenburgs kleiner Partiturausgabe 1957) 70.

³⁴ „Adj nekik, Uram, örök nyugodalmat” – SZUNYOGH Xavér Ferenc (ford., bev., magy.): *Magyar–latin Misszálé. Az év minden napjára a Római Miskönyv szerint* (Budapest: Szent István Társulat 2014) 1425.

* PhD, tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; tudományos főmunkatárs, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Üllői út 82.; vezető kutató, PTE ÁJK; 7622 Pécs, Dohány utca 1–3. E-mail: koi.gyula@tk.hu.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak, és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A szerkesztőség a kézirat befogadásáról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruhazza a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fozozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail-címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív (40 000 leütés), maximum két szerzői ív (80 000 leütés), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10 000 leütés), maximum egy szerzői ív (40 000 leütés). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 leütés terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újtására a meglévő írásokhoz képest, valamint – az erényekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékeli a művet, és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail-címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (például „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (például szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.hu, a recenziókat pedig a rec.ajt@tk.hu e-mail-címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az *Állam- és Jogtudomány* betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a XX. század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner Nyomda a tizes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „Ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papíros síkján.” (KNER Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 2000 Ft

Évi előfizetési díj: 8000 Ft

(belföldre postaköltséggel: 11 740 Ft)